

Besenyők és úzok

Tartalomjegyzék

0.1. Bevezetés	3
0.2. A 893-895-ös ámokfutás teóriája	3
0.3. Besenyők a Dnyeper partján	6
0.3.1. Szakaszfüggelék: A besenyők <i>Ατηλ</i> folyója	12
0.4. A Nyesztor-krónika időrendje	14
0.5. Hova vezet a kangar név?	15
0.6. Kang'kü őslakosai. Úzok, jászok, besenyők	17
0.7. A besenyők eredeti vallása	21
0.8. A besenyők mai nyomai	22
0.8.1. Szakaszfüggelék: A kunok és besenyők nyelvéről	27
0.9. A „turkok” négy fő ága Mirkhond szerint	38
0.10. Maszúdi négy „török” nemzete	40
0.11. Kazár népnévlisták	48
0.12. Zakariás rétor kaukázusi népnevei	52
0.13. A besenyő (csángó) őstörténet vázlatos rekonstrukciója	55
0.13.1. A Káspi-Aral vidéki őshaza	55
0.13.2. A besenyők megjelenése Európában. Besenyő etimológia	57
0.13.3. A besenyők és a magyar honfoglalás	63
0.13.4. A besenyők Magyarország és Bizánc szomszédságában	64
0.13.5. Besenyőország végnapjai. A moldvai tartomány arcu- latának kialakulása	65
0.13.6. Besenyők megtelepedése Magyarországon	67
0.14. Befejezés	77

*... az úz (yağni), magyar, besenyő és onogur ... a törökök e négy fajtája
Keletről elköltözött ... háborúk és portyázások voltak
köztük és az oguzok-karlukok-kimakok között az Aral-tó mentén.*
(Al Maszúdi X. századi arab író)

*Tudni kell, hogy a besenyők **kangar** nevűek ...*
(Constantinos Porphyrogenetos)

*... egy Mikó nevű kétszáz fegyverrel érkezvén kiűzé a **Csángurokat** ...*
(Csíki Székely Krónika)

*... **ebben a korban** ezeknek (Jazygum et Cumanorum)
a megmaradt utódai nevetségesen és ízetlenül beszélnek magyarul,
mivel távol élnek a többi véreiktől, és más népekkel keveredtek.*
(Timon Sámuel, 1762.)

0.1. Bevezetés

Az alábbiakban megkísérlünk választ adni a besenyők és úzok eredetének kérdésére. Ez a kérdés számunkra azon köztudott tényeken túlmenően is fontos, hogy egyrészt ezek a népek elválaszthatatlanok a magyar őstörténettől, másrészt a mai magyar etnikum jelentős része besenyő eredetű. A kérdés igazi fontossága abban áll, hogy a besenyők és úzok *eredendően* testvérnépei-e a magyarnak, s ha igen, ez a testvériség milyen őshazához és népcsaláddhoz kötődik. Mint az közismert, a mai hivatalos történettudomány a besenyőket és úzokat az Altáj-Szelenga vidéki oguz népcsaládba sorozza, míg a magyarokat az Ural-vidéki manysi és chanti népekkel egy törzsről fakadónak állítja lenni. Ezt az álláspontot a régi kútfők egybehangzó tanúságának nyomása alatt majd a leghatározottabban tagadni leszünk kénytelenek.

Annak eldöntésére, hogy az igazság melyik (vagy egyáltalán milyen) oldalon áll, leglátványosabban azon kérdés kielemezése által juthatunk, hogy ***a besenyők a Dontól nyugatra vajon csak a IX. század végétől laktak-e, vagy már esetleg több, mint száz évvel korábban is.*** Tudniillik ez utóbbi esetben a besenyők semmiképpen sem azonosíthatók a 893 körül a Volgától keletre élő oguzokkal és kipcsakkal, s az egész tokuzoguz-okoizat minden konklúziójával együtt kártyavárként omlik össze. Sőt az idevonatkozó kútfőkből várhatóan arra is nyerünk majd némi információt, hogy a besenyők voltaképpen honnét is kerültek a Dnyeper partjára, s ezen kérdések folytatólagos felfejtésével talán sikerülni fog *igazi* őstörténetüket kihámozni abból a szennyözönből, amit az elmúlt százötven év ráhordott. Mindezek által talán még arra a kérdésre is fényt deríthetünk, hogy a besenyők vajon mind beolvadtak-e más népekbe, vagy esetleg ma is élnek valahol egyenesági leszármazottaik. Legperdöntőbb kútfőink Bíborbanszületett Konstantinosz bizánci császár ([32] és [34]) és Al Maszúdi arab polihisztor [24] lesznek, de hivatkozni fogunk más görög, perzsa, arab, szír és szláv forrásokra is.

Mielőtt azonban a kútfők elemzésére térnénk, közelebbről is szólnunk kell a besenyőkre vonatkozó, ma hivatalosnak számító elméletről — hogy az elemzéskor majd világosan láthassuk, mennyire súlytalanok azok az érvek, amelyek a hivatalosok részéről a kútfők állításaival szembeesznek.

0.2. A 893-895-ös ámokfutás teóriája

A helyzet tragikomikumához tartozik, hogy a hivatalos történészek is folyton Bíborbanszületett Konstantinoszt és Maszúdit emlegetik (mintha valóban rá-

juk hivatkoznának), de konkrét forráselemzést soha nem végeznek; a kútfőket jobbára egymás műveire való hivatkozással – tisztos távolból – hozzák csak szóba. Emiatt aztán a kútfőadatokat vastagon elfedik *a priori* hazugságok tömkelegével. A mindezekről harmadkézből értesülő laikus olvasó így képes azt hinni, hogy e tendenciózus hazugságok magukból a kútfőkből származnak. Holott a kútfőknek semmi közük sem az indogermanisztikához, sem a finnugrizmushoz, sem egyéb modern kori áltudományhoz.

Néha persze elkerülhetetlenül szembesülnek konkrét kútfőadatokkal. Ezeket először mindig megpróbálják a saját verziójukhoz nyomorítani, s ha nem sikerül – mert igazából soha nem sikerül – , akkor az illető forrásadatot rendszerint tévedésnek vagy rosszulértesültségnek bélyegzik. A baj ezzel csupán az, hogy a besenyők VIII-IX. századi lakhelye kérdésének szemszögéből *az összes kútfő egyöntetűen ugyanazt vallja*. Nevezetesen azt, hogy a mondott időben a besenyők a Don-Dnyeper vidékén éltek. (Mindezt a következő szakaszban fogjuk látni.) Ezzel szemben a hivatalos történészeknek – maguk által is bevallottan! – semmi kézzelfogható ellenérvük nincs. Egy mondva csinált hivatkozásuk mégis van, de ezzel rántják csak le magukról igazán a leplet. Pálóczi Horváth András így ír: „*A besenyők elég későn, a IX. században tűnnek fel a forrásokban. Először egy tibeti nyelven fennmaradt ujgur követjelentés említi a **becsanag** népet, amelynek ötezer lovas harciosa van.*” ([28] 107-108. old.)

Ezzel kapcsolatban két dolgot tartunk fontosnak megjegyezni. Először is: nem hisszük, hogy az idézett sorok írójának nem volt tudomása a Sztrabón által feljegyzett *pasiani* népnévről, amelyet a görög író a Káspi-Aral térségben, *szakaurak*, *ászok* és *tochárok* társaságában a Kr. e. II. századra datált (Strabón: Geographica [41]). (Még ha Pálóczi nem is lehetett biztos abban, hogy e név besenyőket takar, ezt *a priori* nem zárhatta volna ki egy olyan állításra hivatkozva, amelyet *éppen akkor* akart igazolni: a besenyők általi eredetét. A logika az őstörténetben is logika!) Mint ahogy a VI. században a Perzsia nyugati vidékein élő, Chosroes Anosirván hűbérében szolgáló *három kangar törzsről* is tudomással kellett bírnia ([16], lásd alább). Másodszer: egy olyan nép, amely csak ötezer lovas képes kiállítani, nyilván nem lehet azonos egy nyolc törzsből álló nagy néppel, amely azt a hét törzsnyi magyarságot is képes legyőzni, akinek *csak az állandó vezéri kísérete húszezer lovas*, ugyanez a magyarság viszont egész Nyugat-Európát tartja száz éven keresztül sakkban. Nyilvánvaló, hogy ha az idézett *becsanag* név tényleg besenyőket takar, akkor ezeknek körülbelül annyi közük lehet az általunk vizsgált besenyőkhöz, mint Juliánusz magyarjainak a Magyar Királysághoz. Hiszen ha

egymás szomszédságában éltek volna, akkor az ujgur követjelentés nyilván az egész nagy besenyő népről együtt számolt volna be. Tehát a fentiek közvetve *éppenhogy azt igazolják*, miszerint az őstörténetünkben szerepet játszó besenyők a IX. században valahol egészen máshol laktak, mint a Kazáriától keletre élő török népek. A mondott hivatkozással ugyanakkor Pálóczi maga ismeri el, hogy a hivatalos történészek a szóbanforgó ujgur követjelentésen kívül más érvet még csak szóba sem tudnak hozni álláspontjuk alátámasztására. Kimondhatjuk hát, hogy az egész oguz-elmélet minden forrásalapot nélkülöz; ám mielőtt a kútfők konkrét vizsgálatára térnénk, nézzük meg, mit mond a hivatalos teória a IX. század végének eseményeiről!

A hivatalos történészek szerint a besenyőket a Volgától keletre eső lakhelyükről közvetve a számánida Iszmail ibn-Ahmed emírnek a 893 tavaszán az úzok ellen indított támadása mozdította ki. Tehát e történészek nem kevesebbet állítanak, mint azt, hogy a besenyők nem egészen két év alatt értek az Urál vidékéről a Kárpátok tövéig asszonyokkal-gyerekekkel és jószágokkal, a velük hadban álló és őket üldöző kazárok területén keresztül, s közben a szintén nem túl ijedős magyarokat is folyamatosan maguk előtt úzték! A józan ész egészen egyszerűen nem enged meg ilyen ámokfutást; és szégyen-nyalázat, hogy komoly történészek egyáltalán felvetik ezt a verziót; ennek elvetése céljából tehát egyáltalán nem szorulunk részletesebb kútfőelemzésre. Ám mind az igazság teljesebb kiderítésének igénye, mind a hamisság makacssága arra kell, hogy indítson minket, miszerint az idevonatkozó bizánci forrásokat részletesebben is megvizsgáljuk. Ezen források teljesen világosan arra vallanak, hogy a besenyők már legalább a VIII. századtól a Dontól nyugatra éltek. Ezeket a következő szakaszokban elemezzük ki, jelen helyen viszont azt tartjuk fontosnak kiemelni, hogy **a hivatalos verzió cáfolatához még e források megbízható voltára sincs szükség, csak arra, miszerint a bizánci írók hittek abban, hogy igazat írnak!** Tudniillik ha igaz volna a besenyők e kétéves ámokfutása, akkor Bíborbanszületett Konstantinosznál még csak fel sem merülhetett volna, hogy a besenyők a magyarokat *két fokozatban* szorították Kazáriától nyugatra (előbb Etelközbe, majd onnan a Kárpát-medencébe). Azaz e kétéves ámokfutásba a magyarok etelközi pihenője nem fért volna bele; s azt Konstantinosz meg sem említhette volna. Azaz Etelköz mint a magyarok egykori lakhelye nem is szerepelhetne a köztudatban. De szerepel, sőt a köztudatban Etelköz a legismertebb őshaza! Mindezen felül: arra nézve, hogy a magyarok nem úgy robogtak át Etelközön, sőt oda **885 előtt** érkeztek, írott kútfőadattal is rendelkezünk, ami önmagában kizárja a besenyő ámokfutásnak **nemcsak a 893-as, de a 889-es verzióját** is! Ez

pedig nem más, mint Metód és Árpád találkozásának története. A feljegyzésben ez áll: „*Midőn pedig az ugorok királya a Duna tájékára érkezett, látni akarta őt (Metódot). Egyesek úgy vélték, hogy nem fog tőle baj nélkül szabadulni ...*” (lásd pl. [45]). Ez a találkozás mindenképpen Metód halála (885. április 6.) előtt zajlott le. Tehát a magyarok 885 előtt a Duna vidékén voltak. Következésképp ha a magyarokat a besenyők űzték Etelközbe – márpedig Konstantinosz császár pontosan ezt írja! –, az vitathatatlanul 885 előtt történt. (Metód halálának idejét a történészek többsége ismeri, s mégsem veszik észre, hogy ez az adat egymagában elsöpri az egész türk-oguz humbugot.)

Azaz a szóbanforgó ámokfutás mind a józan ésszel, mind a már említett és ezután említendő kútfőkkel többszörösen összeegyeztethetetlen.

0.3. Besenyők a Dnyeper partján

Ha már egyszer tudjuk, hogy a hivatalos változat teljességgel tarthatatlan, akkor viszont egyáltalán nem kell mindenáron tévedések egész sorát tulajdonítanunk a bizánci íróknak. Írásaikhoz prekonceptiók nélkül kell közelednünk; mert műveikből nemcsak hogy cáfolni tudjuk az amúgy is lehetetlen ámokfutás-teóriát, hanem mindezen túl sok fontosat is megtudhatunk a besenyők valódi történelméről.

Kezdjük Bíborbanszületett Konstantinossal. Mivel a legtöbb történész tőle legtöbbször csak félmondatokat idéz (hogy a mondat másik felét a neki tetsző irányba tekerje), fontosnak tartjuk a besenyők régi lakhelyéről szóló közlését (írta 945-950 körül) szó szerint idézni. „*Tudni kell, hogy a besenyők lakhelye kezdetben az **Atél** és **Geëkh** folyóknál volt, és szomszédaik a kazárok (a szövegben Μαζαροις!) és az úgynevezett úzok voltak. Ötven évvel ezelőtt pedig a szóbanforgó úzok a kazárokkal egyetértésben haddal támadtak a besenyőkre, s rajtuk diadalmat vévén, kiűzték őket lakhelyükről, s azt az úgynevezett úzok birtokolják mind a mai napig. A besenyők pedig menekültükben bolyongva letelepedésre való helyet kerestek; s így foglalták el az általuk ma is bírt földet, amelyen azelőtt a magyarok (Τουρκοις) laktak, s akiket háborúban legyőzvé, onnan kiűztek; ott tehát (a besenyők) letelepedtek és azóta is bírják azt a vidéket, amint mondottuk is, ötvenöt év óta mind e mai napig.*

Tudni kell, hogy egész Besenyőország nyolc tartományra oszlik, s ugyanannyi nagyfejedelme van. A tartományok pedig a következők: az első tartomány neve Értém, a másodiké Tzour, a harmadiké Gila, a negyediké Koulpeê, az ötödiké Kharaboê, a hatodiké Talmat, a hetediké Khopon, a nyolcadiké

Tzopon. Azidőben pedig, mikor a besenyők tulajdon földjükről kiűzettek, fejedelmeik voltak: az Êrtém tartományban Maitza, Tzourban Kouel, GílábanKourkoutai, Koulpeében Ipao, Kharaboében Kaidoum, a Talmat tartományban Kosztan, Khoponban Giazê, a Tzopon tartományban pedig Vata. Ezek halála után az uralmat unokatestvéreik vették át. Ugyanis náluk az a törvény és régi szabály volt érvényben, hogy nem áll hatalmukban méltóságukat fiaikra és tesvéreikre átszármasztatni, hanem az is éppen elég, hogy azok, aki azokat viselik, életük fogyáig uralkodnak; haláluk után pedig unokatestvérüket vagy unokatestvéreik fiait teszik meg azzá, nehogy a méltóság kizárólag a nemzetiség egyik ágán szálljon tovább, hanem az oldalágiak is örököljék és elnyerjék a tisztséget; idegen nemzetségből azonban nem csúszik be senki és nem lesz fejedelem. A nyolc tartomány negyven részre oszlik, és vannak kisebb fejedelmeik is.

Tudni kell, hogy a besenyők négy törzse, nevezetesen a Kouartzitzour tartomány, a Sziroukálpeé tartomány, a Borotalmát tartomány és a Boulatzopón tartomány a Dnyeperen túl terül el a keletibb és északibb részek felé, s Úzia, Kazária, Alánia, Kherszon és a többi klíma-vidék felé néz. A többi négy törzs a Dnyeperen innen fekszik a nyugatibb és északibb részek felé, nevezetesen a Giazikhopón tartomány Bulgária közelében fekszik, az alsó (?) Gíla (Khabukszingíla, Kourkóta Gíla) tartomány Magyarország (Τουρκια) közelében, a Kharaboé tartomány Oroszország közelében terül el, a Jabdiertim tartomány pedig Oroszország adóköteles területeihez, az ultinokhoz, a deruleninekhez, lenzeninekhez és a többi szlávokhoz esik közel. Besenyőország távolsága Úziától és Kazáriától öt napi járóföld, Alániától hat napi járóföld, Mordiatól tíz napi járóföld, Oroszországtól egy napi járóföld, Magyarországtól négy napi járóföld, Bulgáriától félnapi járóföld; Kherszonhoz közel van, a Boszporoszhoz (Kercsi-szoros) pedig még közelebb.

Tudni kell, hogy abban az időben, mikor a besenyőket kiűzték tulajdon földjükről, némelyek önszántukból és saját elhatározásukból ott maradtak, összeköltöztek az említett úzokkal s mostanáig közöttük élnek; és olyan ismertetőjegyeik vannak, hogy meg lehet őket különböztetni és kivehető, hogy kik voltak illetve hogyan esett meg övéiktől való elszakadásuk; ugyanis felöltőik rövidek, térdigérők, s ezek ujjai válltól kezdve le vannak vágva, amivel mintegy jelzik övéiktől és törzsbelijeiktől való elszakadásukat.

Tudni kell, hogy a Dnyeperen innen (túl?) a folyónak Bulgária felé eső oldalán, a folyó átkelőinél elhagyott városok vannak: az elsőt a besenyők **Aszpronnak** nevezik, mert kövei egészen fehérek; a második város **Touggátai**, a harmadik város **Krakhnakátai**, a negyedik város **Szalmakátai**, az ötödik

város *Szakakátai*, a hatodik város *Giaioukátai*. E régi városok épületei közt templomoknak is található holmi maradványai, valamint tuffakőbe metszett keresztek, amiért is némelyek körében az a hagyomány alakult ki, hogy valamikor rómaiak laktak ott.

Tudni kell, hogy a besenyők kangar nevűek, de nem mindnyájan, hanem csak három tartomány, a Jabdiêrti, Kouartzitzour és Khabukszingüla népei, mint akik a többiekénél vitézebbek és előkelőbbek, mert a kangar elnevezés ezt jelenti.” (De administrando imperio, 37. fejezet, [32] és [34])

Figyeljük meg: Konstantinosz közlésében a besenyők *eredeti* lakhelye az *Atel* folyó vidékén volt, ami a szintén ő általa említett *Atel és Kuzu* (Etelköz) névpáros első tagja! Sok történész nem csinált gondot magának abból, hogy az *Atel* folyót a Volgával azonosítsa, jóllehet Konstantinosz azt Kazáriától nyugatra helyezi. Pontosan arra a vidékre, ahova Gardîzi arab író a magyarok *Atil* folyóját helyezi (lásd a szakasz végén levő ezzel kapcsolatos függelék is). Pláne, hogy a császáríró maga írja, hogy a kazár-besenyő háború e közlés előtt ötven évvel kezdődött, s a besenyők már akkor is Atelkuzu vidékén éltek! Sőt mi több: Konstantinosz **pontosan** behatárolja, hogy a besenyők eredeti lakhelye az a terület, amelyet az ő korában „*a mai napig az úgynevezett úzok bírnak*”. Ez a terület pedig Kazáriától nyugatra, a szűkebb értelemben vett Etelköz tőszomszédságában feküdt, ugyanis a császáríró ugyanezen mű 9. fejezete végén írja, hogy „*az úzok meg tudják támadni a besenyőket*.” Márpedig ha az úzok képesek megtámadni a besenyőket, akkor velük szomszédosak, azaz a besenyők régi területe szomszédos a X. századi területükkel, következésképp ez a régi terület semmiképpen sem lehet az Urál és a Volga vidékén. De a császáríró más helyen világosan is közli, hogy a besenyők a X. század közepén szomszédosak az úzokkal, az úzok nem laknak tőlük távolabb, mint a kazárok.

Ehhez nem érdektelen adalék, hogy a Konstantinosz császár művének 38. fejezetében szereplő titokzatos *Atelkuzu* név – amely a Dontól nyugatra esik – legtöbb olvasata mindenképpen úzokra utal, midőn tartalmazza az úzok görögök által használt *Ουζοι* nevét: *Ατελκ Ουζου*, *Ατελ και Ουζου*, *Ατελουζου* ([32], 172. old.), azaz *Atel és Űz vidéke*! (A név 40. fejezetbeli alakja egyébként kétségtelenné teszi, hogy csak az lehet helyes olvasat, ahol középen szerepel a *και* „és” szó; tehát az *Etelköz* olvasat fel sem merülhet; továbbá ugyanezért a 38. fejezetbeli verziók közül legalábbis az *Ατελκουζου* alak mindenképpen helytelen; azaz csak a fentemlített három verzióra támaszkodhatunk, tehát pontosan azokra, amelyekben beazonosíthatóan szerepel az *Ουζου* név.)

Mindehhez szépen illeszkedik Al Maszúdi arab polihisztor egy adata, amely szerint Šarkel erődjét a kazárok bizonyos *guzzok* ellen építették. Ezek a guzzok csakis úzok vagy besenyők lehetnek. Ezen adatok fényében a *Geêkh* folyónak a *Jajkkal* (Urállal) való azonosítását inkább tarthatjuk erőltetettnek, minsem minden más forrásadatot megcáfoló sarokkőnek. Az méginkább elképzelhető, hogy a Γεηχ alak elmásolásból vagy félrehallásból keletkezett, s eredetije talán a *Donyecet* vagy az *Okát* jelenti. Annál is inkább, mert Theophanes Continuatus kronográfiájában [14] Šarkel (Σαρχελ) építésével (834-837 körül) kapcsolatban jegyzi meg, hogy a kazárokat és a besenyőket a Don választja el! Ezt persze sokan úgy magyarázzák, hogy az író saját korabeli viszonyokat rögzít Šarkel leírásánál (X. század közepe), ám Konstantinosz és Theophanes Continuatus korában a besenyők a Dnyeper túlsó partjára is csak nyaranta költöznek. A Dnyeperen túli besenyő szállásokat Konstantinosz egyébként is eléggé északra helyezi. Tehát a Don nem igazán funkcionálhat választóvonalként az írás korában. Theophanes Isaacius például a magyarokat a VIII. században még a Dontól keletre találja („*In oriente ad Tanaim Turci tegunt...*”), de az első besenyő támadás már Kazárián kívül, a Dontól nyugatra éri őket. Tehát a besenyők nyilvánvalóan már korábban nyugatabbra szorultak, s a Dnyepertől keletre is már csak időszakosan tartózkodtak. Egyébként a fent említett *guzz* név is félreérthetelenül arra utal, hogy midőn Theophanes Continuatus Šarkel építésével kapcsolatban besenyőket emleget, az mindenképpen Šarkel építésének idejére vonatkozik. (Az *Atél* és *Geêkh* folyókkal kapcsolatban lásd a szakasz végén levő függelék.)

Sok történésznek az sem szűrt szemet, hogy a Nyesztor-krónika szerint ([8], lásd alább) is a besenyők a fekete magyaroknál korábban jelentek meg a Dnyeper vidékén. (Egyesek a fekete magyarokat a kabarokkal azonosítják, de ez érvelésünket nem érinti, mert a kabarok a Dnyeper vidékére már Árpáddal együtt érkeznek.) Tehát még a 880-as évek előtt, s eredetileg a magyaroktól nyugatabbra-északabbra laktak. Ezzel áll teljes összhangban azon előző szakaszbeli adat is, mely szerint a besenyők a magyarokat 885 előtt szorították Etelközbe (s így a besenyők Etelköz egyes részeit a mű írásakor már tényleg több, mint ötvenöt éve bírják).

Az Annalista Saxo a 890-es évnél elbeszéli, hogy a magyarokat Don-vidéki „Szkítiából” a *velük szomszédos* besenyők űzik ki. Itt nem is az (amúgy is bizonytalan) évszám a fontos, hanem a leírt szituációk egymásutánisága. Teljesen nyilvánvaló, hogy ha a besenyők több ezer kilométeres távolságból induló folyamatos száguldás közben érik és űzik el a magyarokat, akkor józan krónikás még véletlenül sem írja róluk, hogy „*velük szomszédosak*” lévén tettek

ezt vagy azt! A magyarokkal **megelőzőleg** is szomszédos besenyők pedig csak Kazáriától nyugatra lakhattak.

Ha egyébként a VI. században Transzkaukáziában élő, majd onnan északra költöző *három kangar törzs*ről ([16], szintén lásd alább) bebizonyosodik, hogy azonosak a IX. században *kangarnak* nevezett *három* besenyő *törzsszel*, akkor csakis olyan verzió állhat fenn, amelyben a besenyők Európába a Kaukázuson keresztül érkeztek; azaz amelyben a besenyők Kazária szomszédságába *nyugat felől* érkeztek.

Konstantinosz császár művének 37. fejezete újabb adalékkal is szolgál a fenti érvekhez. Amint már idéztük, hat elhagyott besenyő nevű várost említ a Dnyeper partján. A városok besenyő elnevezése legalábbis sugallja, hogy a besenyők nem a legutóbbi időben fedezték fel őket, hanem maguk is laktak bennük, sőt egy idő után ők ürítették ki azokat. Márpedig városokban lakni, azoknak neveket adni, s majd azokat **üresen** hagyni egy emberöltőn (895-950) belül nem lehet. Tehát ez az adat is a besenyők korai megjelenésére vall a Dnyeper-vidéken. (Egyes szövegmaradványok a Dnyeszttert említik a Dnyeper helyett, ám a Dnyeszter partján nemigen jöhetnek szóba *elhagyott* városok, hiszen azon a vidéken az írás korában a besenyők sűrűn laknak. A 8. fejezet szerint viszont a besenyők a Dnyeper túlsó partján már csak ideiglenesen szoktak tartózkodni, amihez sokkalta jobban illeszkedik az *elhagyott városok* terminus. A hangzás alapján is valószínű, hogy *Aszpron Zaporozsjével* azonos, ami ugyancsak a Dnyeper túlsó partján, a volgai „Bulgária felőli oldalon” fekszik. A Dnyeszter innenső oldalán viszont nem a dunai Bulgária, hanem még nagyon hosszan Besenyőország terül el.) Persze ha ebben a kérdésben nem is volna igazunk (hiszen ezt csak sejtésként fogalmaztuk meg), a többi érünk igazságát ez akkor sem érinti.

A kétéves árokfutás abszurditásán túl önmagában is arcpirító az a hanyagság, amely a hivatalos történészek részéről a besenyők azon „hipertérugrását” kezeli, amellyel úgymond Kazária keleti határától egyszer csak annak nyugati határához kerültek. Eltekintve attól, hogy az úz-besenyő-kazár háborúban a vereséget szenvedett besenyők nemigen menekülhettek az őket üldöző kazárok irányába, megpróbáljuk elképzelni, hogy valahogy „ügyesen” megkerülték a területi kiterjedése tetőpontján álló Kazáriát, még mindig áthidalhatatlan nehézségekkel szembesülünk. Először is: a kazár-úz győzelem következtében a besenyők „vert hadakként” pánikszerűen hagyták el régi területüket, kényszerűen hátrahagyva egy csomó ingóságot, jószágot stb., hiszen családjaikat is menteni kellett. Ha mindehhez még hosszú, kimerítő vándorlással is számolunk (Kazária keleti határától Kazária nyugati határáig, lehetőleg nem

Kazárián keresztül), elképzelhetetlenné válik, hogy a hét törzsnyi magyarságot csak úgy ki tudták volna mozdítani Don-vidéki otthonából (ez még nem az etelközi támadás!). És gondoljunk bele: a besenyők *délről* nem kerülhették meg Kazáriát, útjukban volt a Káspi-tó; és Itilen, a szent kagán székhelyén se gázolhattak csak úgy keresztül, mert ezt az őket éppen dühöngve üldöző kazárok aligha engedték volna meg. Ha pedig arra gondolunk, hogy a besenyők *észak felől* kerültek meg Kazáriát, ugyanúgy feloldhatatlan problémába ütközünk. A jószágaik nagy részét hátrahagyni kénytelen besenyők nemcsak hogy kétezer kilométer erőltetett menetre kényszerülnek asszonyokkal-gyermekekkel, de közben át kell magukat verekedniük a volgai Bulgárián, majd a normannok és szlávok vidékén (a Kijevi Krónika szerint ezidőtájt idáig ért a kazárok fennhatósága), kevesebb, mint két év alatt! Megkérdezhetjük: ennyi törődés után ez a megtépázott sereg **miért** fordul egy indokolatlanul éles kanyarral a harcias magyarok földje felé az előtte elterülő szabad sztyeppék helyett; és miután arra fordult, **hogyan** képes a teljes fegyver- és élelmiszerkészletével bíró, pihent magyarságot hazájából kivetni? (A besenyők nyolc, a magyarok legalább hét törzsből álltak!) A válasz egyszerű: ha a besenyők a magyarságot ki tudták mozdítani Don-vidéki otthonukból, az csak úgy volt lehetséges, hogy eleve a magyarokhoz közeli helyen laktak — azaz mindenképpen Kazáriától nyugatra (ahogy azt az Annalista Saxo is tanúsítja).

És ekkor (a hivatalos verzió szemszögéből) még mindig megválaszolásra vár, hogy az úzok, akik ekkor a besenyők eredeti területét vették birtokukba, **mikor, miért és hogyan** jutottak Kazáriától nyugatra? (Ugyanis az úzok 950 körül még mindig a besenyők régi területén laknak a császáriró szerint. Tehát ha ez Kazáriától keletre volt [amit persze a 9. fejezet eleve kizár], akkor 950-ig nem is szoríthatták a besenyőket még nyugatabbra. No de ekkor mi indította a besenyők nyugatra vonulásának második hullámát, **amiről** egyébként Konstantinosz ír, ami úgymond a magyarokat behajszolta a Kárpát-medencébe?)

De nem érdemes túl hosszan boncolgatnunk a különböző közvetett érveket álláspontunk igazolására, mert ha a világ összes idevonatkozó kútfejét igyekeznek is összegyűjteni, a hunfalvysta farizeusokat **az sem győzi meg, ha valaki a halottak közül föltámad** (Lukács ev. 16. 31.). Konstantinosz elég világosan leírja művének 8., 9. és 37. fejezetében, hogy

- **a besenyők az ő korában mind a Dontól nyugatra laknak** (sőt Besenyőország nemigen húzódhatott a Dnyepertől sokkal keletebbre,

mert azok a besenyők, akik éppen nem a Kárpátok közelében laktak, a 8. fejezet szerint a nyarat és a telet a Dnyeper különböző oldalain töltötték);

- **a besenyők szomszédosak az úzokkal** („az úzok meg tudják támadni a besenyőket”, továbbá Besenyőország ugyanolyan messze van Úziától, mint Kazáriától [„öt napi járőföld”], viszont a mordvinok földje kétszer olyan messze van [„tíz napi járőföld”], ami viszont még mindig közelebb esik a Dnyeperhez, mint a Kazáriától keletre eső térség!); *Atel és Űz* vidéke (*Ατελ και Ουζου*) egyébként is a Dontól jócskán nyugatra esik;
- **az úzok az ő korában éppen a besenyők régi területén élnek;**

tehát a besenyők régi (890 előtti) lakhelye szomszédos a Donnal, vagy attól nyugatra fekszik. A Volga-Urál értelmezés semmiképpen sem lehet helytálló.

A fentiek összegzéséül újra csak kijelenthetjük: Metód históriája szerint a magyarok fejedelme már 885 előtt az Al-Duna vidékén országol, ahova Konstantinosz közléséből egyértelműen adódólag a besenyők szorították. Tehát mindaz, amit a császárió művének 37. fejezetében 950 körül „ötvenöt évvel” azelőttre datál, minden kétség nélkül Kazáriától nyugatra játszódott le.

0.3.1. Szakaszfüggelék: A besenyők *Ατηλ* folyója

Mint mondtuk, Bíborbanszületett Konstantinosz szerint a besenyők eredeti lakhelyének folyói az *Ατηλ* és a *Γεηχ*. Ezeket a legtöbb történész gátlás nélkül a Volgával és az Urállal (Jajk) azonosítja, jóllehet ez (mint láttuk) ellentmondást jelent a császárió többi közlésével. Szerintünk viszont itt semmilyen ellentmondás nincs: az *Atil* folyó egészen egyszerűen nem a Volga, hanem a Dnyeper vagy a Don.

Konstantinosz művének 38. fejezetében maga is valahova Kazária és a Duna közé helyezi az *Ατελ* folyót. (Senkit ne tévesszen meg az *Ατηλ-Ατελ* nevek különbözősége. Konstantinosz egész művében szemmeláthatóan minden nép leírásánál a vonatkozó földrajzi neveket mindig az illető nép nyelvén igyekszik visszaadni. Ez különösen igaz éppen a Dnyeperre és a Dnyeszterre, amelyekre egyik helyen a *Δαναπρι* és *Δαναστρι*, más helyen viszont a *Βαρουχ* és *Τρουλλος* elnevezéseket használja. Az *Ατηλ-Ατελ* nevek különbözősége valószínűleg a besenyő és magyar kiejtés különbözőségében rejlik.)

Gardîzî arab földrajzíró a magyaroknak két határfolyójáról beszél: *Dubáról* és *Atilról*; ezek közül az első vitathatatlanul a Duna, mert Gardîzî a túlpárti szomszédokat is megnevezi, s ezek a Bizánc szomszédságában élő keresztyén bolgárok. Az *Atil* folyó pedig először a szlávok földjén, majd Kazária irányába folyik. Ez az *Atil* (ami görögre átírva éppen $A\tau\eta\lambda$!) csak a Dnyeper vagy a Don lehet. (A Volga Kazáriát megelőzően a volgai bolgárok és a mordvinok vidékén folyik, ezek egyike sem szláv.) Ha a Konstantinosz által leírt $A\tau\eta\lambda$ folyót bármelyikkel is azonosítjuk, a $\Gamma\epsilon\eta\chi$ folyónak nagy valószínűséggel a *Donyec* vagy az *Oka* felel meg; s a $\Gamma\epsilon\eta\chi$ alak ezen folyók egyikének besenyő nevét vagy annak görög félrehallását tükrözi.

Az *Atil*=*Volga* verzió már csak azért is eleve kizárható, mert ez esetben Magyarország a Dunától a Volgáig ért volna, nem hagyva helyet a térképen sem Kazáriának, sem Besenyőországnak. Márpedig mindkettő nagyjából a magyarokéval azonos számú lakossággal és politikai súllyal bírt.

Érdekes, hogy Anonymus szerint a *Don* Szkítia legkeletibb szélén terült el, s a Hétmagyar 884-ben Szkítiából – tehát eleve a Dontól nyugatra eső területről – indult el nyugati irányba, s hosszú vándorlás után érte el az *Etel* folyót. Ez az *Etel* tehát még csak a Don sem lehet, nemhogy a Volga. Ez az *Etel* legfeljebb a Dnyeper vagy a Donyec lehet (*Szuzdal* itt nem várost jelent, hanem *Oroszország* szinonímájaként jön elő, s ez a szövegből egyértelműen kitűnik). Felhívjuk a figyelmet, hogy mi nem Anonymus krónikájára akarunk építeni, csupán arra az apróságra, miszerint a XII. századi magyar köztudatban *Etel* egy a Dontól nyugatra eső folyót jelentett. Másképpen egyébként Konstantinosz császár sem emlegethette volna a magyarokra hivatkozva *Etel* és *Úz* vidékét jóval a Dontól nyugatra.

Kézai Simon viszont azt írja, hogy az *Etul* (*Etöl*) név a magyaroknál a Dont jelöli. De még késői török nyelvű adatok is inkább tanúskodnak a Don, mintsem a Volga mellett. A XV. és XVI. században a tatárok a Dont nevezték *Edil*nek ([33], 219. old.). Ennyi adat után az ember önkéntelenül is azt kérde: hogyan került itt képbe egyáltalán a Volga? (Egyes arab írók valóban a Volgát is nevezték *Atel-Itel* néven, de ez nem zárja ki a Don vagy Dnyeper *Atil* nevét, mint ahogyan a Kárpátoktól keletre levő *Moldva* nevű folyó sem zárja ki egy ugyanilyen nevű folyó létét Csehországban. Az *Atil-Etil-Itel* név a körülakó népek nyelvén egyébként is jelenthetett egyszerűen mind folyóvizet, mind *italt*, amiből szintén nem csak egyféle létezik.)

Mindezeket összefoglalva mondhatjuk, hogy Konstantinosz művének 37. fejezetében szereplő $A\tau\eta\lambda$ folyónév nemhogy cáfolja, hanem inkább megerősíti azt a más forrásokból is többszörösen igazolt állítást, miszerint a besenyők

a IX. század közepén *nem a Volga, hanem a Don-Dnyeper vidékén* éltek. (Az Ural meg éppenséggel szóba sem kerülhet.) Mivel sem Kazáriában, sem a burtászok földjén vagy a volgai Bulgáriában nem lakhattak, ezért lakhelyük bizonyosan a Dontól nyugatra esett.

De nekünk nincs is arra szükségünk, hogy az Ατηλ név alapján bizonyítsuk a besenyők IX. századi lakhelyének Kazáriától nyugatra való voltát. Mi csupán arra szeretttünk volna rávilágítani, hogy az Ατηλ névből *nem lehet a besenyők Volga-vidéki tartózkodására következtetni.*

0.4. A Nyesztor-krónika időrendje

A bizánci írók közlésein és Metód historiáján túl a kijevi Nyesztor-krónika [8] is a fentieket erősíti meg; azaz a besenyők IX. század előtti jelenlétét Kazáriától nyugatra. Nézzük, mit mond konkrétan a krónika e vonatkozásban: *”Mikor pedig a szláv nép – mint mondtuk – a Duna mellett élt, a szkítáktól – mégpedig a kazároktól – jöttek azok, akiket bolgároknak neveznek, és letelepedtek a Duna mentén, és a szlávok elnyomói lettek. Majd ezután a fehér ugorok jöttek és örökölték a szlávok földjét, miután elkergették a frankokat (vlakhokat?), akik azelőtt foglalták el a szlávok földjét. Ezek az ugorok ugyanis Hérakleiosz császár korában jelentek meg, aki megtámadta Khoszrou perzsa császárt (a VII. század első fele!). És ebben az időben tűntek fel az oborok is, akik harcoltak Hérakleiosz császárral, és kishíján el is fogták. Ez a nép harcolt a szlávokkal is, s le is győzték a szlávok közé tartozó duléb-okat (szlovénokat?), asszonyaikat pedig megerőszakolták; és a szóbeszéd szerint mikor egy obor útrakelt, nem lovat, hanem három, négy vagy öt nőt fogott be a kocsija elé. Így ígázták le teljesen a duléb-okat. Az oborok magasak és gögösek voltak, de az Isten haragjában elveszté őket, hírmondójuk sem maradt; és ma is megvan az orosz közmondás: ”elveszni, mint az oborok”, azaz utód, örökös nélkül meghalni. **Őutánuk** (tehát közvetlenül!) érkeztek a besenyők, majd **később** a fekete ugorok vonultak Kijev mellett Oleg idejében.”*

Ebből a közlésből nyilvánvaló, hogy akárhogyan is, de a Dnyeper-vidékén a besenyők a honfoglaló magyarságnál korábban jelentek meg. Sőt a szöveg utal rá, hogy sokkal korábban: közvetlenül az avarok után, s Árpád magyarjai hozzájuk képest majd csak *később*, Oleg idejében jelennek meg.

Mindezen túlmenően, (más, az alábbiakban említendő forrásokkal összhangban) a Nyesztor-krónika is legalább sugallja, hogy a *besenyők* ugyanazon *szkíta* törzsből erednek, mint a *kazárok*, *bolgárok*, *fehér* ill. *fekete ugorok* és *oborok*. A szkíta népek általa adott vonulási sorrendje viszont nem csak

sugallat, hanem pontos állítás, ami viszont Theophanes Continuatus és Bórbanszületett Konstantinosz közléseivel mutat teljes egyezést.

Vajon a kijevi krónikás és a bizánci császár összebeszéltek, hogy ugyanazt hazudják (délibábos képzelgésekre ösztönözendő a késői korok magyarjait)? És vajon az alábbiakban említendő perzsa, arab és ókori görög írók is cinkostársaik voltak?

0.5. Hova vezet a kangar név?

Hogyha a besenyők VIII-IX. századi lakhelyeire vonatkozó már említett bizánci (és szláv) adatokat összevetjük Chosroes Anosirván perzsa király önéletrajzával (Karnamag, [16]), akkor a kép tovább tisztul. Anosirván e közlésben többek között „*Zabargan fejedelem vezetése alatt álló és ötvenezer főt számláló három kangar törzs önállóságát elismeri és nesztoriánus kereszténységüket tiszteletben tartja*”. Anosirván azt is elmondja, hogy később e kangar törzsek észak felé költöznek (mindez a VI. század közepén történik). Pontosán arra a vidékre, ahol a bizánci források már a 800-as évek elejétől besenyőket ill. besenyő városokat jelölnek. S közülük *pontosan három* törzset neveznek kangarnak: „*Tudni kell, hogy a besenyők kangar nevéek, de nem mindnyájan, hanem csak három tartomány, a Jabdi-Érti, Kouartzi-Tzour és Khabukszin-Güla népei*”. Kétség nem férhet hozzá, hogy a VI. századi perzsa és IX-X. századi bizánci közlések ugyanazon három kangar törzsről szólnak. Tehát e három kangar besenyő törzs biztosan sem akkor, sem később nem lakhatott a Káspi-tótól északkeletre, amit a hivatalos verzió *a priori* állít; hanem a Don-Dnyeper vidéki tartózkodást közvetlenül megelőzően a Kaukázustól délre, Perzsiában élt. S e besenyők már csak ezért sem lehettek sem türkök, sem mongolok.

(Egyes vélemények szerint a besenyők *kangar* neve nem a kangarokkal való azonosságot jelenti, hanem azt, hogy a kangarok szervezték meg a besenyőket. No de ez is csak Kazáriától nyugatra történhetett, hiszen a kangarok is ott éltek, miután átkeltek a Kaukázuson. A magunk részéről nem hiszünk viszont egy olyan szituációban, melyben a kangarok a ma divatos *távoktatással* szervezték volna meg a Kazárián túl élő besenyőket. De mindezen túl is: a besenyők *három kangar törzse* és a VI. századi perzsi *három kangar törzs* párhuzama többre mutat, mint egy szimpla *megszervezés*.)

Mivel a *kangar* név képes volt bennünket a besenyők egy korábbi lakhelyére elvezetni, próbáljunk meg e név nyomait időben mind tovább visszafelé, mind előre felé követve fényt deríteni e kangar besenyők korábbi és későbbi

lakhelyeire.

A Tigris egyik forrásvidékén ma is van egy *Kangavar* nevű hely, ennek helyén a Kr. u. VIII. században állt egy *Kangvar* nevű erőd (nem messze Ekbatana városától), amely egyébként a *magerdán* törzs fészke volt [29]. De ez már a szumirok egykori országával szomszédos terület, amelyet viszont szumir nyelven *Kiengir*nek neveztek. Nagyon is elképzelhető, hogy a *Kangvar*, *kangar* neveknek köze van a *Kiengir* (ország) szóhoz. Mert nincs okunk azt feltételezni, hogy a minden más emberi kultúrát megelőző szumir civilizáció nyelvi bélyegét ne nyomta volna rá a vele szomszédos területeken őshonos népekre (sőt ezek akár rokonnépei is lehettek).

Mindezen túl maga a *kangar* név is előfordul a Kaukázus vidékén, már jóval Anosirván kora előtt is. Például (az alábbi három idézetet [27] 232. oldaláról vettük): „*Chusar, ki Sarai ivadéka vala, öröklé a setét hegységet, mely Cangarnak mondatik.*” (Chorenei Mózes: *Historia Armeniae*) „*Az örmény hadak a georgiai király segítségére siettek, és táborba szállottak a kangarok földén.*” (Pharb-i Lázár) „*Cangar, Gogarene tartomány kerülete, Nagy Örményországban hasonnevű várossal és hegységgel.*” (Mechitár: *Névszótár*)

Tehát a *kangar* név már a Kr. u. első századokban is nem az Altáj, hanem a Kaukázus vidékéhez köthető, és eme tény még a VI. században is fennáll. Azaz a kangarok altáji eredete eleve szóba sem jöhet.

Persze elindulhatunk a Kaukázustól keletre, csak időben még inkább visszafelé. A Kr. e. VI. században az *Avesztá*ban bukkan fel egy *Kanga* nevű terület az Aral-tó vidékén. Ugyanezt a területet később kínai és más forrásokban Kanghü, Kang'kü, Küngü és Kungi neveken tűnik fel ([28], 164-165. old.). Ez nemcsak a *Kanga-kangar* párhuzam szempontjából érdekes, hanem azért is, mert a Kr. e. II. században Sztrabón pont ezen a területen nevez meg *asikat* és *pasianikat*, s ezen nevezetekben lehetetlen nem meglátni az *úz* és *besenyő* neveket. Annál is inkább, mert a X. században író Bīrūnī ugyanezen a területen emlékezik meg *āsokról* és *besenyőkről*. (Mindezt részletesebben lásd később.) Tehát a *Kanga* név éppúgy kötődik a *pasianik*hoz, mint a *kangar* a *besenyőkhöz*!

A kangar besenyők őshazáját illetőleg egyébként a dél-kaukázusi és a délkelet-káspi vonatkozások akár egyszerre is helyesek lehetnek. Ugyanis tudjuk, hogy a Káspi-Aral térséget a szkíta népek Mezopotámiából kiindulva népesítették be (Trogus Pompeius szerint a szkíták voltak Káldea legrégebbi urai). E két térség nincs is annyira messze egymástól. (Messze nincs annyira, mint a Káspi-tó a Szelenga folyótól!) Például az *abar* és *szabar* neveknek is vannak az ókorban mind délnyugat-káspi, mind délkelet-káspi nyomai [41],

[37], [43].

De ha a *kangar-kanga-kangü* nevek nyomait nemcsak időben visszafelé, hanem ellenkezőleg, a besenyők legutolsó ismert lakhelyein is kutatjuk, azonnal bele kell ütköznünk a *csángó (csángu)* névbe. Persze e névpárhuzam akár véletlen is lehetne, ha a kanga-csángó megfeleltetést más, e hangzástól független érvek is nem támasztanák alá. De erről majd kicsit később. Előbb érdemes lesz tüzetesebben megvizsgálunk Kang'kü – már részben említett – úz és besenyő vonatkozásait.

0.6. Kang'kü őslakosai. Úzok, jászok, besenyők

A hivatalos történetírás szerint a jászok az egykori Káspi-Aral-vidéki Kang'kü birodalom *ászi* nevű őslakosainak leszármazottai ([28], 164. old.). Mirkhond perzsa történész szerint viszont (lásd később) az úzoknak is volt *asi* nevük. Maszúdi ([24], 218. old.) szerint pedig a besenyők testvérnépeikkel együtt valamikor az Aral-tó vidékén laktak (ebben a közlésben az *asi-úz*oknak szinte bizonyosan a *yağni* név felel meg). S ugyanitt, ahol besenyők *yağnik-asi-úz*ok társaságában éltek, Sztrabón a Kr.e. II. századból egymás mellett élő *pasianik*ről és *asik*ről számol be [41]. Bíborbanszületett Konstantinosz *A birodalom kormányzása* c. művében [32] szereplő *Oυζοι* alak akár a *jász* alakkal is egyeztethető, azaz lehet, hogy az *úz* és *jász* név voltaképpen ugyanaz! (Lásd mindezt részletesebben a későbbi, Mirkhond ill. Maszúdi nevével jelzett szakaszokban.)

Mindezek azt valószínűsítik, hogy mind az úzoknak, mind a jászoknak őse a Kang'kü vidéki *ászi* nép, amely szoros kapcsolatban állt egy régebben *pasianin*ak, későbbben *besenyő*nek nevezett néppel. Van azonban egy forrásadat, amely nemcsak valószínűsíti, de teljesen nyíltan is vallja ugyanazt, amit mi más forrásokból kikövetkeztettünk. Ez a kútfő nem más, mint Bīrūnī ([1], [47]) X. századi perzsa-arab író. Közlését Zeki Validi Togan tolmácsolásában idézzük:

„(Bīrūnī) *Tahdīd nihāyāt al-amākin* című műve bevezetésében az *alánok*-ról vagy *āsok*ról elbeszéli, hogy ezek valamikor régen a besenyőkkel együtt az Amu-Darja alsó folyásánál (az Özbojnál) laktak és azután, a folyó megváltozásának következtében a Kazár-tenger partjai mellé vándoroltak. Elmondja, hogy ezen alánok nyelve a chovarezminek és a besenyők török nyelvének keverékéből állt.” ([47], Anhang 28. old. ill. [15], 566. old.)

Tehát a jászok (āsok, alánok) Kang'küben együtt éltek a besenyőkkel! Ez egyúttal azt is jelenti, hogy Bīrūnī *besenyői* azonosak Sztrabón *pasianij*aival,

akik Sztrabón szerint is a Kr. e. I. században az Aral-tó vidékéről dél felé húzódtak (az ázsiai hunok elől). Tehát éppen az Amu-Darja alsó folyásvidékére, majd a Kaspi-tó mellé. Továbbá ha a besenyők hosszú időn keresztül az *ászok* (ill. alánok) társaságában éltek, valamint ha a IX. században a besenyők *úzok* társaságában élnek, sőt ha Mirkhond szerint (lásd egy későbbi szakaszban) az úzoknak volt *ossi* és *asi* nevük; akkor aligha lehet kétséges, hogy az *úzok* a szóbanforgó *ászok* leszármazottai, sőt az is szinte bizonyos, hogy ők a mai jászok ősei!

(Az egyébként is valószínű, hogy a Magyarországra költöző jászok nem közvetlenül Alániából, hanem a VIII. századi ún. szaltovó-majeckói kultúra területéről jöttek. Hiszen ezek az alánok sem szívódhattak csak úgy föl. Ezesetben kényszerítő következtetés, hogy a Don-Donyec vidéki eme jászokat Bíborbanszületett Konstantinosz művében is *valamilyen nevezet alatt* meg kell találnunk. Ha pedig így áll a helyzet, akkor az *Ουζοι* [*úz*] név nemigen takarhat mást, mint jászokat. Pláne, ha *Atel és Úz* vidéke – *Ατελ και Ουζοι* – egy a Dontól jócskán nyugatra – azaz éppen a szaltovói kultúra területére – eső terület.)

S az elhangzottakból ugyanígy következik, hogy a besenyőknek sincs semmi közük az Altáj vidékéhez, már a szkíta korban is Káspi-Aral vidékiek. Tehát maguk is szkíták, még ha e meghatározás túl tág is. Nyelvük Bīrūnī közlése szerint is közel állt az alánok-ászok nyelvéhez. Következésképpen a besenyő nyelv sem volt török. Már csak azért sem, mert a Kr. e. I. század Káspi-vidéki *pasianij*ainak eleve semmi közük nem lehet a távoli Altáj igazi törökjéhez. De a nyelvük iráni sem lehetett, mert ez esetben az arab írók nem sorolták volna a besenyőket a „török” kategóriába. De még mindeztől függetlenül sem állhat fönn olyan verzió, amelyben a besenyők török, a jász-alánok pedig iráni nyelvűek lettek volna. Tudniillik Bīrūnī egyértelműen azt mondja, hogy a jászok nyelvének alapvető összetevője a besenyő nyelv. (Hivatalos történészek, figyelem: életképes keveréknyelv csak **eleve rokon nyelvű** népek között alakulhat ki; olyan távoli nyelvek között, mint egy **iráni** és egy **altáji**, sohasem. Ilyenre a történelemben egészen egyszerűen nincs példa. Nyelvcsere vagy nyelvi asszimilációra rengeteg példa van, de távoli nyelvek stabil keveredésére egyetlenegy sincs! Bīrūnī közlése tehát azal egyenértékű, hogy **a besenyők, alánok és chovarezmiek nyelve eleve egymáshoz közel álló nyelv volt.**) Szumma szummárum: a Turán-vidéki besenyők nyelve se nem török, se nem iráni, és ugyanez áll a velük rokon jászokra-úzokra is. (Pontosan ugyanerre a következtetésre fogunk jutni – a fentiekől teljesen függetlenül – a *Kazár népnévlísták* című szakaszban is.) S

mint már említettük, Maszúdi is ([24], 218. old., lásd később is) a besenyők és magyarok korábbi közös lakhelyét az Aral-tó mellé helyezi, ahonnan *igazi* török népek úzték el őket a VI. században.

A fentiekhez kiegészítésül, ***bár nem érv gyanánt*** megemlítjük W. A. Tomaschek és J. Marquart nyelvészek egy elgondolását, ami jelen összefüggésben mindenképpen érdekes; annál is inkább, mert ők a hivatalos történészek részéről komoly szaktekintélynek számítanak. Ők a szintén Kang'Kü-ből származó *masszagéta* népnevet magyarázzák úgy, hogy a *-géta* névrész elhagyásával és b-m hangváltással az eredeti nevet „*bessa*” alakban azonosítják be, mégpedig *halevő* jelentéssel; s ezt a nevet a párthus nyelv „*basyo*” = „*hal*” (= *busa, viza, víz, peca?* esetleg *mos?*) szavából vezetik le. Ezt a szót a szóbanforgó nyelvészek szerint a szanszkrit is átvette a szokásos „*u*” praefiksszel „*upasunya*” formában, amely szintén *halevőt* jelent ([11], 416-417. old.).

Ez az értelmezés önmagában is felveti a *masszagéta-besenyő* azonosság gondolatát. Ehhez jól illeszkednek azon fenti adatok, melyek szerint 1. Sztrabón az *asok-alánok* társaságában nem *masszagéta*, hanem *pasiani* népnevet említ; 2. Ammianus Marcellinus az alánokkal viszonyosságban nem a *pasiani*, hanem a *masszagéta* nevet említi; 3. Bīrūnī szerint az *asok-alánok* legközelebbi társai az őshazában egyenesen a *besenyők*; 4. Maszúdi szerint pedig a besenyők a *yağnikk*al és magyarokkal együtt valamikor az Aral-tó vidékén éltek. Tomaschek és Marquart érveire persze ***nem kívánunk támaszkodni***, csupán fölvezeltük, hogy ezen érvek elfogadása a mi fönti érveinkkel együtt a teljes bizonyosság szintjére emeli nemcsak a besenyők Kang'kü-i őshazáját, hanem a besenyő-masszagéta és úz-jász azonosságokat is. A besenyők Kang'kü-i őshazáját enélkül is többszörösen bizonyítottnak tekinthetjük.

Kang'kü és a tőle délre eső terület egyébként később a *fehér hun* birodalom részévé vált, nem csoda hát, ha közvetlenül e birodalom megsemmisítése után (VI. század közepe) hallunk kangarokról a Kaukázus vidékén, majd nem sokkal ezután besenyőkről a Dnyeper táján [16], [8], [14], [32]. Egyúttal az is előfordulhat, hogy a magyar krónikák azért nem tudnak a honfoglalás korában *úz* vagy *jász* nevű népről, mert ők éppen a fehér hunok nevét örökölték. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy Kézai Simon a magyarok vándorlásánál a besenyők mellett *fehér* ill. *fekete kunok*at emleget, márpedig a honfoglalás korában és utána is még sokáig a besenyők és úzok mindig egymás szomszédságában fordultak elő, tehát valószínűtlen, hogy Kézai pont őket ne említette volna. Azaz nagyon is valószínű, hogy a régi magyar terminológiában vagy a *fehér*, vagy a *fekete kun* nevezet alatt úzok rejlenek (s a *fehér kun* talán *fehér hun*). Kézainak ugyanakkor a saját korából a kunokkal együtt a jászokat

is ismernie kellett, s aligha hihető, hogy az egyik – fehér vagy fekete – fajta kunok nem őket jelentik. Tehát megint csak oda jutottunk, hogy az úzok azonosak a jászokkal. Ezzel egyidejűleg a jászokról közvetlenül is tudjuk, hogy volt rajtuk a *kun* nevezet, sőt az máig is él *jász-kun* alakban.

A úz-jász folytonosságot más, logikai érvek is alátámasztják. A történetírás szerint a besenyők, úzok és kunok *sorban, közvetlenül egymás után* érkeztek Moldvába és telepedtek meg ott. Ez a vándorlási hullám Magyarországra is átterjedt, s Magyarországon tudunk is mind besenyő, mind kun letelepedésről, ám úzról nem, jászról viszont igen. Föltehető a kérdés: ha mind besenyők, mind kunok települtek Magyarországra, akkor hova párologtak a közéjük ékelődött úzok? S ezzel egyidejűleg a jászok honnét csöppentek ide? Még azt sem árt megjegyezni, hogy amint a történelemírás a XI. században Kelet-Európában besenyőket, *úzokat*, kunokat mindig együtt emleget, a mai magyar néprajzi terminológiában úgy szerepelnek együtt besenyők, *jászok* és kunok.

Krónikáink is éppen úgy nem tudnak elszámolni az úzok eltűnésével, mint a jászok megjelenésével mind Moldvában, mind Magyarországon ([28], 138. és 176. old.). És az is elgondolkoztató, hogy Moldvának egyik, az úz-besenyő szupremácia idejéből való központja máig a *Jászvásár* nevet viseli. Tehát az Árpád-kori adatok is ugyanarra vallanak, mint Mirkhond és Bīrūnī említett közlései. És nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy a régészetileg „alán”-nak minősített szaltovói kultúra népe egyrészt minden bizonnyal a későbbi magyarországi jászság őisével azonos – ennek területe mintegy félúton fekszik Alánia és Magyarország között –, másrészt ez a terület mindenképpen abba az irányba esik, amerre Bíborbanszületett Konstantinosz *ΑΤΕΛ ΚΑΙ ΟΥΖΟΥ*-t emleget, s ez utóbbi azonos az úzok *ουζοι* nevével. Tehát minden jel arra mutat, hogy a szaltovói jászok azonosak az úzokkal: az *ουζοι* név ezen jászokra, és nem a kelet-káspi oguzokra vonatkozik. Mellesleg egyes-egyedül csak így érthető, hogy Konstantinosz császár korában – 950 körül – az *ουζοι*-k képesek voltak megtámadni a besenyőket (De administrando imperio, 9. fej., [32] és [34]). De még mindezek fölött is, ha nem így volna, akkor megkérdezhetjük: Konstantinosz császár terminológiájában **ugyan milyen név alatt** szerepelnek a – régészeti leletek alapján jelentős népességgel bíró – szaltovói jászok? És **ugyan milyen népet** takar a Maszúdinál előforduló, az oguzoktól, de Alániától is határozottan megkülönböztetett, a besenyőknek pedig édestestvéreként szereplő *yağni* név? (Hogy a Bīrūnīnál előforduló Aral-vidéki *ās*-besenyő együttélésre már ne is kelljen emlékeztetnünk!)

A moldvai besenyő hegemonia XII. századi megszűntével *úzok* és *kunok*

közösen uralják a Kárpátoktól keletre eső területet, mintegy szimbiózisban. Érdekes, hogy a XIII-XV. századokban ugyanilyen szimbiózisban találjuk ugyanitt a *jászokat és kunokat*. (A XVIII. századi Timon Sámuel még mindig „*jászok és kunok*” leszármazottaiként ismeri Moldva lakóit!) Alig hihető, hogy ezek után még lenne érv, amely meg tudná kérdőjelezni az úz-jász kontinuitást. (Lásd ezzel kapcsolatban a Maszúdi „négy török nemzetéről” írottakat is.)

0.7. A besenyők eredeti vallása

A besenyők különböző lakhelyeire vonatkozó adatok után érdemes számbavennünk a besenyők vallására vonatkozó kútfőket. Egy nép eredetének kutatásakor ugyanis perdöntő jelentőségű lehet az, hogy a szóbanforgó nép *eredeti* hitvilága, mitológiája milyen volt. Ha a besenyőket törökökként fogadjuk el, akkor ősi hiedelemviláguknak hasonlónak kellett lennie a többi török népéhez. Viszont ez azt is jelenti, hogy ha eredeti világképük antagonisztikusan különbözött a török népekétől, akkor ők valójában sohasem voltak törökök.

El-Bakrī arab földrajzíró Az országok és utak könyve c. művének 9. Töredékében [24] írja, hogy a besenyők „*valaha mágushiten voltak*” egészen 1000 körülig, sőt eredetileg a kazárok is.

I. Chosroes Anosirván perzsa király önéletrajzában [16] írja, hogy Zabargan fejedelem 50 000 főt számláló, három törzsből álló *kangar* népe a nesztoriánus keresztyénséget követte. Ez a *kangar* név – mint láttuk – a besenyőkre vonatkozik, továbbá tudjuk, hogy a nesztoriánus keresztyénség együtt virágzott Perzsiában a mágushittel Anosirván idejében.

Nesztoriánus keresztyénséget, azt megelőzően pedig mágushitet pedig a besenyők nem vehettek föl sem az Altájban, sem a kelet-európai sztyeppéken, csakis Perzsiában. Mindez abból az aspektusból is érdekes, hogy míg a hivatalosok részéről türknek kikiáltott kazárok és besenyők az arab írók szerint eredetileg is perzsiái mágushitet vallottak, addig az **igazi** török népek egészen későn, a VIII. századi manicheus térítés nyomán ismerkedtek csak meg egyáltalán dualisztikus vallással: „... *a toğuzoğuz ... hiedelmét a manicheusok szektája képezi ... valamikor pogányok voltak és hit dolgában követett útjuk olyan volt, mint a **különböző török fajtáké, egészen addig, amíg a dualista ördögök egyike közibük nem vetődött és hímes-mázás beszéddel szemük elé nem tárta a világban észlelhető ellentétet***” (Maszúdi: Aranyemezők és drágakőbányák, 15. fejj., [24]). Tehát a kazároknak és besenyőknek mitológiájukat tekintve sincs közös gyökerük a tatárokkal, karlukokkal, tokuzoguzokkal és a

többi **valóban** török néppel. Ugyanakkor például egy sereg nyom árulkodik arról (de ezeket e helyen nem célunk kitárgyalni; László Gyula kimerítően foglalkozott vele), hogy a honfoglaló magyarság világképe alapvetően dualisztikus volt. Tehát teljesen hasonlóan a kazárokhoz és a besenyőkhöz, és teljesen eltérően a „*különböző török fajták*”tól. (Zakariás rétor (lásd később), Mihály szír pátriárka [4] és El-Bakrī arab író [24] egybehangzó vallomása szerint a kazárok a mágushitet követően keresztyénekké lettek, mindenesetre még 555 előtt. Ez is azt bizonyítja, hogy a kazároknak semmi közük az altáji türkökhöz, akik között a mondott időben *még csak nyoma sincs* a keresztyénségnek!)

A besenyők és magyarok régi (se nem bizánci, se nem római) keresztyén-sége mellett tanúskodik a Kassai Kódex is, összhangban a Zabargan kangar törzseinek nesztoriánus hitéről szóló beszámolókkal. Egy XIII. században élt *Mocha* nevű besenyő mágus inkvizíciós perének jegyzőkönyvében többek között az alábbiak találhatók: „*a tanú felsorolja a pogány keresztelést ... keresztény ifjakat is megkeresztelt a régi szokások szerint ... a régiek szertartásait végzi*” [11]. Egy Bacsunatelnék lefolytatott eljárásban szereplő egyik vallomás szerint a vádlottak „*a szenteket régi néven nevezik*”. Ez a mondat is arról árulkodik, hogy a magyarok és besenyők a római és bizánci térítés előtt is már keresztyének voltak, és egyházi terminológiájuk sem európai közvetítésű volt. (Ha pl. *pünkösöd* szavunkat a latin írásra való áttérés után vettük volna csak át a görögből-latinból, akkor az máig *pentekoszt* alakú maradt volna, és semmi sem indokolja egy olyan verzió kialakulását, amelyet mind a görögök, mind a szlávok képtelenek kiejteni s a latinul író papok sem vetnek soha papírra. Érdemes lenne még megvizsgálni a *Jézus-Géza* és *Illés-Üllő* név-egyeztetések lehetőségét is.) A régifajta keresztelés hagyományát Kállay Ferenc is megerősíti: „*A folyó vízbemártást régi magyar szokásnak írja Kreckvitz, Bihar megyében úgymond a Körös melletti Fekete tó lakosai rákókból, tojásokból, halakból, keresztelő pénzből keresik élelmöket, az utast, ha meg nem váltja magát, vízbe mártják, e régi ősz szokást maga Báthori István is tiszteletben tartá. ... E szokás pogány időszakai volt, de célját a haszonlesés és helybeli körülmények megváltoztatták ...*” ([20], 86-87. old.)

0.8. A besenyők mai nyomai

De vegyük nagytól alá a besenyők török voltának kérdését a besenyők máig esetlegesen fennmaradt nyomainak szemszögéből is.

Mint az közismert, Árpád magyarjaival együtt köztudottan nagy bese-

nyő tömegek telepedtek le Magyarországon, ám egyáltalán feltételezhetően török eredetű helynevek a XI. században is csupán nyomokban fordulnak elő (lásd Kniezsa István térképét, [26])! A besenyők központi szállásterületén, Tonuzóba abádi székhelyének körzetében éppúgy nincs törökségre utaló nyom, mint Nagyszentmiklós térségében, ahol valószínűsíthetően besenyő fejedelmi lelet bukkant elő (vö. a *+ .P.s.ny.ü.j.+ .k.n.sz.+* [besenyő kenéz] rovásfelirattal).

De ha nemcsak Magyarországon, hanem a besenyők hoszú ideig fő szállásterületének számító Etelközben nyomozódunk, ugyanilyen eredményre jutunk. Jerney János, a magyar nemzet eredetének XIX. századi híres kutatója 1844-45-ben utazást tett a Fekete-tenger és a Meotisz vidékén [19], felkutatandó a magyarok régebbi lakhelyeit. „Jerney Moldvában és Besszarábiában hosszú listát állított össze a moldvai román nyelvben található, szerinte magyar eredetű szavakból, valamint azokból a helynevekből, amelynek megfelelői megvannak Magyarországon ... Mindebből azt a következtetést vonta le, hogy hogy e tartományok korábbi lakosai magyar nyelven beszéltek, vagyis a hajdan itt élő és a románok közé olvadt besenyők, jászok, kunok, magyarok és székelyek egyaránt magyar ajkúak voltak. Művéhez csatolt terjedelmes értekezésében foglalkozik a besenyőkkel, akiknek a *mienkétől különböző valamelly idegen nyelvének legkissebb nyomát 's maradványát sem mutathatja föl bár mely szorgalmas kutató: a' mi már magában ellentmondhatlan bizonyosságra emeli a' kunokkal azonegy nyelvű hatalmas besenyő népségnek magyarokkali vérrokonságát, 's egy törzsokról szakadását*” [28], [19].

Tény, hogy az Etelközben és az Al-Dunánál még a XIII. században is többségben élő besenyőkre és kunokra rátelepedett oláhok nyelvében még *nyomokban sem* mutatható ki török hatás! Márpedig ez török nyelvű besenyők esetében elképzelhetetlen lenne. Magyar nyelvi elemek és kölcsönszavak ugyanakkor nemcsak hogy az erdélyi és moldvai, de a havaselvei, sőt Dobruzsai oláhok nyelvében is nagy számban mutathatók ki. S a helynevekre is ugyanez áll: Moldvában és Havasalföldön nem lehet török helyneveket kimutatni, magyar nyelvből származtathatókat annál inkább (lásd [38], 181-184. old. ill. a szakasz végén levő függelék)!

Ha igaz az az állítás, hogy az elmúlt hétszáz év alatt Moldvában magyar *szórvány* elvileg fönmaradhatott, még inkább igaz az az állítás, miszerint az elmúlt hétszáz év alatt ugyanott besenyő *tömb* nem szívódhatott föl. Ha pedig Moldova őslakosai közül ma egyedül a csángókat tudjuk kimutatni, akkor ez azt jelenti, hogy ők sokkalta inkább besenyők, mint magyarok – a nevek eredeti értelmében. Ez akkor is – sőt annál inkább – igaz, ha a

csángók a magyarral közel azonos nyelvet beszélnek; hiszen ez éppenhogy annak lehet egyik bizonyítéka, hogy a besenyőknek semmi közük az altáji törökökhöz (hanem édestestvérei a magyaroknak).

Tehát igencsak valószínű, hogy az oláhoknál előforduló magyarra utaló helynevek és kölcsönszavak nem is a magyaroktól, hanem a magyar *nyelvű* besenyőktől származnak. S mint mondtuk, ez esetben a csángók legvalószínűbben a besenyők leszármazottai, akik Etelközben megőrizték eredeti besenyő – azaz magyar – nyelvüket. Azt pedig ugye, senki nem gondolja komolyan, hogy a Moldvában nagy tömbben élő besenyők a Kárpátokon *be-lül* élő magyarok hatására váltak volna nyelvükben magyarrá a X-XIII. századokban? (Pláne, ha meggondoljuk, hogy a Kárpát-medencéből úgymond „kirajzó” magyarság csak az anyaország viszonylagosan modern nyelvét képes átadni, de a csángóra jellemző archaizmust nem képes teremteni!)

Például tudjuk, hogy a moldvai csángók egyik központja a XV. században a Dnyeszter-parti *Csöbörcsök* volt ([10], 88-90. ill. 435. old.), amelynek neve szinte pontosan megegyezik azon Fejér megyei *Töbörzsök* (ma *Töbörzsök*) hely nevével, amelyről mint besenyő faluról számol be egy XIII. századi levéltári adat. Tehát akárhogyan is, de a csángók egyik korai központja vitathatatlanul besenyő nevű volt. S mint már korábban említettük, egyáltalán nincs kizárva, hogy a *csángó* (*csángu*) név a különböző forrásokban a (*Kiengir?*-)*kang'kü-kanga-kangli-kangar* néven jelzett népnév mára fennmaradt alakja. (Mindenesetre ezek a különböző elnevezések a *csángó*val kiegészítve jól követik a besenyők általunk képviselt vándorlási útvonalát.) Lehet, hogy a besenyők egy része soha nem is használta magát a *besenyő* nevet, hanem egy a *csángó*nak megfelelő korai alakot (amely az egykorú forrásokban (*Kiengir?*-)*kang'kü-kanga-kangar* alakokban került feljegyzésre).

És azon is illene valakiknek elgondolkozniuk, hogy ha a csángó nyelv valóban kizárólag a XIII. század óta Moldvába vándorolt Kárpát-medencei magyarok nyelve lenne, akkor nem fordulhatna elő benne az a jellegzetes sziszegés, ami elsőre is oly annyira feltűnő az anyaországi fülnek. Az *s* hangot a XIII. században már használta a magyarság, s nyilván jóval korábban is; különben nemigen lett volna külön rovásjelünk az *s*-re és az *sz*-re. Érdekes módon bölcs nyelvészeink még csak meg sem kísérelték pl. az 1200 körüli Halotti Beszédnek sziszegős olvasatát adni! (Persze szinte biztos, hogy a besenyők nem feltétlenül mindnyájan beszéltek sziszegős nyelvjárásokban, de mindenesetre volt ilyen nyelvjárásuk a XIII. században, míg a szűkebb értelemben vett magyarok között ilyen nyelvjárás akkoriban (már) valószínűleg nem élt; ellenkező esetben ugyanis ilyen nyelvjárás Magyarországon is máig

főnmaradt volna, a többi tájszóláshoz hasonlóan.) És az a tény is döntő súllyal esik latba, hogy a csángók mindmáig hazájuk gyanánt Moldvát említik, nyelvüket pedig *csángónak* (tehát nem *magyarnak*) nevezik. Márpedig ha ők a XIII. század óta Magyarországról vándoroltak volna ki Moldvába, akkor nyelvük *magyar* nevezetét is megtartották volna mind e mai napig.

Mindezeket a következtetéseket nagyon szépen összegzi a Csíki Székely Krónika egy adata [5]. Jóllehet e krónika hitelességét sokan kétségbe vonják, ám a szóbanforgó adat úgy illeszkedik következtetéseinkhez, hogy az már egyenesen lélegzetelállító (e sorok írója az ezen és korábbi szakaszokkal már teljesen elkészült, mikor ezzel az adattal találkozott). A XVI. századi krónikáirónak semmi érdekében nem állt a kangar-csángó kontinuitás kiagyálása; nagy valószínűséggel mondhatjuk hát, hogy ez az adat történeti alappal bír. A szóbanforgó szöveg a következő: „*István király ... halálát meghallván a' Bessusok, a' Gümöztz mege földin lakó keresztyén Székelyeknek hadat izenvén, bé akarának ütni. ... Sándor István pedig a' László fia, a' Gergely testvére kiűzé az Erdélyi Vajda parancsolatjából Csángur Pált, a' Csángur Elek atyafiát, a' jeles katona Kab fiát és a' Gümetz földit visszafoglalá ... Azonban Sandour István is Sandor nevet vévén fel, a' Csángók (Csangorum) vezérivel Dottka Basillal veszekedni kezde. De éppen szerencsére egy Mikó nevű kétszáz fegyveressel érkezvén kiűzé a Csángurokat (Csanguros) és megszabadítá Sándor Istvánt.*”

Ezek az események István király halála és Szent László bizonyos cselekedetei közé vannak időrendileg illesztve, tehát 1038 és 1095 közé. Ebben az időben Moldvában csak a besenyők és az úzok bírtak haderővel, s a krónika tényleg *Bessusokat* említ. Ha e krónika hitelességére nem is alapozhatunk, mégis elgondolkoztató, hogy a XVI. század első felének székely köztudatában az élt, miszerint a csángók már hosszú évszázadok óta laknak a Kárpátok keleti oldalán, sőt a XI. század második felében még annyira nem részei a politikai értelemben vett magyarságnak, hogy annak területét sorozatos betöréseikkel háborgatják! Ha egyébként a krónika a székelyek XI. századi határvédelmét illetően az idézettekén kívül más eseményt nem tart említésre érdemesnek, az már önmagában is azt jelenti, hogy e *bessus* név társaságában felbukkanó *csángók-csángurok* azonosak a Salamon és Szent László harcaiban felbukkanó, *kunnak* nevezett néppel, akik igazából tényleg úzok vagy besenyők. (Ugyanazt a Gümöztz földjét, amelyet a székelyektől *Bessusok* vesznek el, a székelyek később *Csángur* nevű vezérektől veszik vissza!) Tehát már csak emiatt is csángó=besenyő. Tekintettel ezen csángók *csángur* és a besenyők *kangar* nevére, csángó=csángur=kangar=besenyő.

Érdekes, hogy a csángók saját hagyományuk szerint a magyarok Atilával bejött csoportjai [22]. Ennek a hagyománynak következtetések fényében mindenképpen van annyi történelmi magja, hogy a csángók-besenyők Árpád magyarjainál korábban jelentek meg Keletközép-Európában — ahogyan arról a Nyesztor-krónika is beszámol. A csángó településekre valóban nem jellemző az a hétmagyarra utaló névanyag, amely Magyarországon nagyon is sűrűn előfordul. (Már pusztán ebből is arra kell jutnunk, hogy Moldva legősibb települései egy a hétmagyartól független, de magyarnyelvű etnikum alapításai!)

De van (igaz, hogy „csak” háromszáz éves) másik írott adatunk is afelől, hogy a moldvai csángók nem közvetlenül a magyar, hanem valamely testvérnép maradvékai. Timon Sámuel írja: „*Ad posteros Cumanorum anno 1706. in Bessarabiam missus fuit Tirnavia sacerdos.*” [1706-ban Besszarábiába egy Tirnaviából való papot küldtek a **kunok leszármazottaihoz.**] ([46], 75. old.) Azzal együtt, hogy a csángók eredetére vonatkozóan kevés ismert adattal rendelkezünk, figyelemreméltó az, hogy az író a csángók kun eredetét nem mint valami állítás tárgyát, hanem mint a legtermészetesebb, közismert tényt szerepelteti. 1706-ban a régi emlékezet még nyilván sokkal jobban élt a köztudatban, mint a XVIII. század után — és ma is —, amikor azt a felgyorsult változások eróziója sokkalta erőteljesebben emészti föl. A *kun* név persze nem jelenti azt, hogy *kunok*, és *nem besenyők* a csángók ősei. A *kun* nevezet az Árpád-korban eléggé általános gyűjtőfogalom volt a magyarság testvérnépeire. A XI. századi, kunokra vonatkozó adatok például szinte kizárólag besenyőkre vonatkoznak, beleértve a fentemlített 1038 és 1095 közötti eseményeket is (ők ölelgették halálra II. István királyt is). Egyébként Timon Sámuel idézett művének 20. oldalán is félreérthetetlenül az ő korában *Moldvában élő jász és kun maradványokról* ír; és afelől sem lehet kétségünk, hogy ez a csángókra vonatkozik: „*Nem kell csodálkozni azon, hogy **ebben a korban** ezeknek (Jazygum et Cumanorum) a megmaradt utódai nevetségesen és ízetlenül beszélnek magyarul, mivel **távol élnek** a többi véreiktől, és más népekkel keveredtek.*” Moldvában ugyanis a XVIII. században (és azóta is) magyar nyelvű etnikum csak a csángóság lehetett (akiknek kiejtése egyébként már akkor is furcsa volt az anyaországi fülnek). Ezek tehát Timon tanúsága szerint kun és jász ivadékok!

Van tudomásunk a XI. században nagy besenyő tömbről Pozsony vidékén is. Nem lehetetlen, hogy a Pozsony megyei *Hegy-Súr*, *Nagy-* és *Nemes-Súr*, *Péntek-Súr*, *Valta-Súr* és *Varza-Súr* (lásd [33], 259-260. old.) helynevek a nyolc besenyő törzs egyikének, a *Tzournak* nevére vallanak; s hogy magában

a *Pozsony* névben is egyenesen a *besenyő* név búvik meg.

Szólnak források a besenyők nagy délvidéki telepeiről is ([11], 417-418. old.). Egyáltalán nincs kizárva, hogy a *boszanác* népnévben a *besenyő* név rejtőzik. És az sincsen kizárva, hogy a *Krassó-Szörény* névpáros X. századi alakja azonos azzal a törzsnévvel, amelyet a görög torzítás Kuartzi-Tzour formában adott vissza. A jövőben érdemes lenne valakinek az erdélyi, havasalföldi ill. boszniai hely- és földrajzi neveket besenyő szempontból kiértékelni.

Ami az úzok mai nyomait illeti: mivel 1. eddigi érveink szerint nagyon valószínű, hogy az ők a jászokkal azonosak; 2. a jászok mai utódai köztünk élnek és jól ismerjük őket; 3. az úzok Magyarországra költözéséről krónikáink semmit sem tudnak; ezért ehelyütt nem tehetünk mást, mint hogy a fentiekben már látottak alapján kijelentjük: a régi úzok mai nyomai minden bizonnyal maguk a Magyarországon ma élő jászok.

Ám az úzok és besenyők megmaradt nyomait nem csak Közép-Európában, hanem az őshazákban is kereshetjük (a magyarság nyomaival együtt). Mint a következő szakaszokban látni fogjuk, mindhárom nép egyik őshazája a Káspi-Aral vidék, s ez a tény nem csak a karakalpakok magyarokhoz fűződő tradíciójával cseng össze, hanem a népzene kutatók azon megállapításával is, miszerint a magyar népzene legközvetlenebb párhuzamait éppen Közép-Ázsiában lehet kimutatni. Persze a kútfőkkel való szembesítés után nyilvánvaló, hogy ez éppen hogy nem a magyarok és besenyők török eredetét jelenti, hanem azt, hogy a Közép-Ázsiában visszamaradt magyar nyelvű szkítákra a VI. században rátelepedett **nem szkíta törökök** valamennyire maguk is szkítává váltak, s ha a beléjük olvadt szkítaság nyelve nem is, de zenéje részben fennmaradt, ami így az őshazában visszamaradt besenyők, jászok és magyarok egyik máig épségben megmaradt fossziliája.

0.8.1. Szakaszfüggelék: A kunok és besenyők nyelvéről

Ebben a függelékben azokat az állítólagos érveket vesszük nagytó alá, amelyek úgy mond a besenyők török volta mellett tanúskodnak. Ezt nem azért tesszük, mint ha írásunk többi része együtt nem volna elegendő álláspontunk alátámasztására, mert bőségesen elegendő; ám sokan eleve komolytalanul tekinthetnek érveinkre, mondván, hogy „a besenyők töröknyelvűsége úgyszólván jól dokumentált tény”. Hát nem az; és ha valaki ezzel nem értene egyet, az olvassa végig e függelékét. Ebben persze nem foglalkozunk görög szövegtorzításoknak még torzabb elmék által „kitörökösített” nyelvi „adataival”; nem célunk ugyanis ehelyütt *a priori* feltevéseken alapuló következtetéseket cá-

folni.

Egy Horezmből származó X. századi forrás közvetett adatokkal szolgál a besenyők nyelvéről. Ez nem más, mint a már említett Bīrūnī-idézet. Bīrūnī szerint az alánok nyelve a besenyők „török” nyelvének és a horezmi nyelvnek a keveréke. A közlésben az is szerepel, hogy a besenyők az alánokkal együtt az „*ősidőkben*” az Amu-Darja és a Káspi-tó partvidékén laktak [47].

Az antik korban a mondott vidéken nem laktak török népek, ezért a besenyő nyelv „török” jelzője csak a szkítákra alkalmazott klasszikus perzsa terminust jelentheti, semmi esetre sem vonatkozhat valódi török nyelvre. A közlés szerint az alánok nyelve felerészben „török”, jóllehet tudjuk, hogy pl. a kaukázusi oszétek nyelvén semmilyen nagyobb mérvű „igazi” török hatás nem mutatható ki, tehát megint csak arról lehet szó, hogy e „török” jelző pusztán egy az alánhoz közeli dialektusra utal. Azaz altáji nyelvről szó sem lehet. Arról nem is szólva, hogy a másik nyelv-összetevő, a horezmi nyelv éppen a X. századi arab írók szerint „homályos” és „érthetetlen”, ami félelmetesen hasonlít a kazár nyelvről mondottakra, ami ugyanezen írók szerint „*se nem török, se nem perzsa*”. Mindez együttesen arra mutat, hogy a besenyők nyelve valamely szkíta dialektus volt. És ismételten hangsúlyoznunk kell, amit korábban már leírtunk: **egymástól távol eső nyelvek egymással nem keverednek**, s már csak ezért sem lehet a besenyő nyelv más, mint a korai alán nyelv egy dialektusa. Mint ahogy azt is újra csak hangsúlyoznunk kell, hogy Bīrūnī közlése a besenyőket egyértelműen a Sztrabón-féle *pasianikkal* azonosítja (az alánokkal együtt az „*ősidőkben*” az Amu-Darja és a Káspi-tó partvidékén laktak), akik a szokásos „török” jelzővel együtt sem lehetnek valódi török népek; tehát a besenyők nyelvéről szóló ezen közlés esetében **igazi altáji nyelv már eleve föl sem merülhet**.

(Pálóczi Horváth András maga is megállapítja [28], hogy nincs oly közvetlen nyelvemlék, amelyből a besenyők török nyelvére lehetne következtetni, hozzátéve, hogy „*Bizánci szerzők által feljegyzett törzsnevek és személynevek, orosz és magyar forrásokban megőrzött személynevek és helynevek hosszas elemzése árulta csak el, szorgalmas kutatók’ nemzedékeinek, hogy a besenyők kipcak típusú török nyelven beszéltek*”. Hát ehhez valóban legalább annyira „szorgalmas és hosszas” munkára volt szükség, mint a mesebeli király új ruhájához, akiről a végén egy kisgyermeknek kellett kimondania, hogy — meztelen. A láthatatlan ruhákhoz – mint az közismert – mindig szorgalmas és hosszas munkára van szükség. Az állítólagos kipcak törzs- és személynevekkel kapcsolatban lásd az utolsó szakaszt.)

A vad etimologizálásokat leszámítva, a besenyők állítólagos töröknyelvű-

sége mellett a hivatalos történészek amúgy is csak egyetlen érvet tudnak szóba hozni. Ez az érv is közvetett. Az 1081-1118 között élt Anna Komnena bizánci hercegnő *Alexias* c. műve 8. könyvének 5. fejezetében említi, hogy a kunok és besenyők egynyelvűek, midőn arról ír, hogy egy besenyő vezér „átmegy a kunokhoz, mint velük egynyelvűekhez” [3]. Márpedig a történészek többsége a kunokat eredendően török nyelvűeknek tartja; még hozzá pusztán egy tatár nyelvű kódex (*Petrarca-kódex*) és egy tatár nyelvű ima (ún. *Kun Miatyánk*) alapján. A köztudatban meggyökerezett hamis képzet miatt ezekkel is foglalkozni kívánunk. Ha ezekről az alábbiakban sikerül kimutatnunk, hogy a kunok töröknyelvűségét egyáltalán nem támasztják alá, sőt ha azt is, hogy a kunok bizonyosan nem voltak török nyelvűek, úgy számunkra *maga Anna Komnena erősíti meg*, hogy a besenyők sem voltak azok! Megjegyezzük, hogy a hercegnő a besenyőket *szkítáknak* nevezi, ami különös hangsúlyt kap, ha meggondoljuk, hogy e név a szövegben más sztyeppe népektől való megkülönböztetésre szolgál. A bizánci írók nem voltak annyira ostobák, mint amennyire azt például a százszor tévedhetetlen Schlözer állítja.

Az alábbiakban először a Petrarca-kódexet és az ún. Kun Miatyánkot vesszük nagytító alá, majd az oláh nyelvnek és földrajzi neveknek a kun és besenyő nyelv magyar voltára vonatkozó közvetett bizonyítékait tárgyaljuk dr. Réthy László [38] műve alapján.

A Petrarca-kódex („Codex Cumanicus”). Idézzük szó szerint Szentkatolnai Bálint Gábort: „*A Krímben maradt nem török-tatár nyelvű kazar-besenyő-kún elem, mint földbirtokos nemesség oly kevés számú lehetett, hogy a Mongolok által nyugatra nyomott török-tatár elem egyszerű nyelvvel ama nehéz nyelvű hunn-kazar elemet pár évtized alatt magába olvasztotta éppen úgy, mint a volgai Bolgárországban.*

Ezt én azzal bizonyítom, hogy a Petrarca codex keletkeztekor a krími zagyalék-nép (görög, góth, héber, örmény, perzsa, arab, orosz, olasz, mongol-török-tatár) az egyszerű tatár nyelvet beszélte és nem a kún nyelvet, amelyről az egész codexben egy szó sincs.

*Nincs abban sem **khun tili** (Chun tili), sem **kuman tili** (kún nyelve), sem **kumancsa** (kumanul) kifejezés, hanem van **tatar tilge koneldi** (hibás latinos írás köneldi, küneldi helyett).*

*Ennek hibás írású német fordítása a Codex szerint: **ha re-t di cuge gerade** (pro he redet die Zunge gerade), ennek pedig magyar fordítása ez: ,a tatár nyelvbe belejött, azaz azon nyelvet, amely a Codex korában főnyelv (die*

Zunge) volt, helyesen beszéli. ´

A codex **konel** (**con-el**) igéje a kazáni tatár **kün** (belejő, beleigazodik, hozzá szokik stb.) igének olyan szenvedő alakja, mint a kon-ul (helyeződik) a kon (ugyanaz) igéből, mert a török-tatár nyelv a középigéből is szeret szenvedőt csinálni.

Hogy a nagybuzgalmú kidolgozó ezt nem vette észre, én nagyon sajnálom. De még sajnálatosabb az, hogy a kidolgozó a **codex 17-edik talányának** (aenigma, codex p. 144) **téves értelmezéséből azt hozta ki, hogy a krími Tatárok magukat ,hunn´ néven nevezték.**

A szerencsétlen talány (aenigma 17), amelyet én betűk hiányában magyaros átírásban adhatok, ez:

Kecsak ut(a)hí kegéde szemirir.

(Megfejtése); **Ol huun.**

A kidolgozó, akinek nem volt alkalma a török nyelvet ,görög, perzsa, örmény, arab kiejtés után´ hallani, ezt a talányt a 153. lapon így fordította:

,Pauco ... crusto impingvatur. ´

I. e. **Cumanus.**

Azaz:

,Kevés kenyérhéjon meghízik.

(Mi az?) ,Az Huun´ (vagy Kuman, Kún?)

Minthogy a budapesti Akadémiában senki sem akadt, aki a nagybuzgalmú kidolgozót figyelmeztette volna e nagy tévedésre (magam ezidőtájt hazátlanul bolyongottam), a Codex 1883-adiki pótlékában (p. 32) a különben homályosnak ítélt talány megfejtését a kidolgozó így vélte fordíthatónak: ,pauco ... crusto saginatur ... quis ille sit´

Ol huun (i. e. Cumanus).

És a fordítást úgy vélte igazolhatónak, hogy ,a Tatár volt az úr, a **Hunu** (Kún?) pedig a szolga, akinek a kenyérhéj is elég, hogy meghízzék. ´

E szerencsétlen talány szeréntem és minden török-tatárul tudó szerint ez:

Kecsak uthîn keg-in-de szemirir.

Kicsike fűnek tövén meghízik

(Mi az?) **Ol huun** (hibás az **Ol coun, koun, kojun** helyett) ”

,Az a birka. ´

Az itt adott átírás a hittérítő páter latinos írásának az utánzata, mert eredetileg: **Kücsük utîn köginde szemirir** kellene hogy álljon, a latin írás miatt össze kellett hogy törje az amúgy is nem tatár embertől hallott talányt. Különbösen valószínű, hogy a **kecsa-k** alak a kabard **ke-s** (kis, rövid, kurta) szónak kicsinyített alakja.

Hogy a páter **huun** alakja **cu-un** értékű, azt mutatja az, hogy a **kamis** (nád) szót is **hamis**-nak írta, a helyes **kojun** (latin írással **coj-un** = birka) szóból **coj** alakot csinált, mert az **un** végzetet genitivus-ragnak gondolta. A **cojun** (birka) szó nem török ember szájából **koun** kiejtésű s ezt hallotta a páter **coun**, **cuun**-nak, amit az ő modorában **huun**-nak írt.

Minden juhos gazda tudja, hogy a birka a térdigérő fűben megdöglök, míg a más állatok legelése után megmaradt fű tövében meghízik.

Ekként egy török-tatár talánynak rossz latin átírásából keletkezett annak kisütése, hogy a krími Kún magát **huun** néven nevezte. A legnagyobb baj az, hogy ezen irtózatossá rágódás latin nyelven van írva s ment ki a nagyvilágba.

A krími félsziget urai a Tatárok előtt a Kúnok, ezek előtt pedig a Besenyők voltak. Ezen történeti alapon, s mert talán a codex szerkesztésekor még magukat Kúnoknak tartó családok is voltak, nevezték a keresztyények Krím zagyalék-népségét Kumán (Cuman)-nak. De minthogy a Petrarca-kódex nyelvében a **Kún**, **Kumán** nevezet egyetlen helyen sem fordul elő, hanem csak tatár nyelv (**tatar til**): kár volt a hittérítő páter krími tatár tanulmányának a „Codex Cumanicus” nevet adni.

Ily alapon a kazáni tatár nyelvet is bolgár nyelvnek lehetne nevezni, mert a kazáni Tatárok előkelőbbjei magukat bolgár eredetűnek mondogatták még akkor, amikor én ott tanultam. Ily alapon a moldvai és oláhországi rumun nyelvet is kún nyelvnek kellene mondani, mert egykor Moldva és Oláhország urai a Kúnok voltak s az egész terület **Kumania** nevet viselt jóideig.” ([44], 165-168. old.)

Mindez nem szorul további kommentárra. De a fentiekből talán érdemes kiemelni a szóbanforgó fejtörő hivatalos olvasatának lesújtóan morbid voltát. „Kicsinyke kenyérhéjon” a világon mindenütt egyformán híznak vagy nem híznak; s épeszű ember sem 1300 körül, sem a XIX. században nem adott föl ilyen talányt valamely nép nevének megfejtésére. Egyszerűen még belegendolni is visszataszító. De még ezt is feltéve (ám meg nem engedve) ha a kunokról ilyen megalázó adat szerepel a kódexben, **akkor azt nem kun ember írta és főleg nem kunok számára**. Tehát a Petrarca-kódexből a kunok nyelvére abszolúte semmit sem következtethetünk. A legnagyobb csoda ebben az egészben az, hogy ez a legtöbb embernek eleddig föl se tűnt.

Egyébként ha az összes eddigi érveinktől eltekintenénk, még mindig olyan tényekkel kellene szembesülnünk, amelyek erősen valószínűtlenítik a **huun** = **kun** magyarázatot. Tudniillik a Kárpátokon kívüli helynevekben a **kun** név csak elvétve fordul elő, ezzel szemben **kumannal** kezdődő helynevek nagy tömegben találhatók (pl. Romániában *Comanul*, *Comana*, *Comanac*, *Comă-*

neasca, *Comăndă*, stb.; Ukrajnában *Kumaniv*, *Kumanivka*, *Kumanivci*, *Koman*, stb.; Bulgáriában *Kumanitě*, *Kumanovci*, *Kumanica*, *Kumanidis*; Macedóniában *Kumanovo*, *Kumančevo*, *Kumanci*, *Kuman*). Ez azt jelenti, hogy a Petrarca-kódex keletkezésének idején a kunoknak Kelet-Európában még véletlenül sem *kun* volt a nevük, hanem *kumán*; de a török nyelvű szövegekre még ez az alak sem jellemző, hanem inkább *kipszakot* használnak. Márpedig a Petrarca-kódex írója tatárul írt; tehát a kunok megjelölésére a *kipszak* lett volna az egyetlen logikus alak, és **esetleg** még szóba jöhetett volna a környező népek (esetleg maguk a kunok) által használt *kumán* név, de a *kun* semmiképpen sem. A *huun* alak viszont már a *kumánnal* sem egyeztethető, hogy a *kipszakról* ne is beszéljünk. (Kelet-Ázsiában a XI. században létezett egy *qun* nevű nép, de ezeknek a távolság és az időpont miatt a mi kunjainkhoz semmi köze.)

Mindez megint csak arra mutat, hogy a Petrarca-kódexben föllelhető *huun* név nem *kunt* jelent, hanem egyértelműen elírásról vagy félremásolásról van szó. Szentkatolnai Bálint Gábor magyarázata mindenkit meg kell, hogy győzzön arról, hogy a Petrarca-kódex „kun kódex”-ként való beazonosítása a történelem legfatálisabb tévedéseinek egyike. De talán itt túlzás is a „tévedés” kifejezés. Sokkal inkább arra kell gondolnunk, hogy valakiknek már nagyon fájt a foguk egy török nyelvű kun nyelvemlékre. Mindjárt látni fogjuk, hogy az ún. *Kun Miatyánk*kal is tökéletesen ugyanez a helyzet.

Az ún. Kun Miatyánk. Kezdjük mindjárt azzal, hogy a szóbanforgó ima nem kun, hanem tatár Miatyánk. Sokan nem vesznek tudomást arról, hogy Magyarországra a kunokkal egyidőben tatárok is jöttek, akik szintén keresztyénekké lettek. XXI. János pápa 1410-ben (Zsigmond király udvarában szolgáló) Branda nevű pápai követhoz küldött levelében írja, hogy „*a fent említett (magyar) királyságon belül és határai mentén élő kunok, filiszteusok (jászok) és tatárok nemrég áttértek a keresztyén hitre*” [35]. Tudunk is a török idő előtti tatár telepekről a Kiskunság területén, persze a kunokhoz képest elhanyagolható számban. Kunszentmiklós szomszédságában volt *Tatárszentmiklós* és *Tatárszállás*, ezektől pedig nem messze fekszik a mai napig fennmaradt *Tatárszentgyörgy*. Mindezek után az lenne csoda, ha a XIII-XVI. századokból nem maradt volna fenn tatár nyelvű egyházi szövegünk. És még nagyobb csodálatra méltó, ha valakik egy ilyen szövegmaradvány alapján egy **másik** nép töröknyelvűségét látják igazolva. Ha az ország közepét egy tömbben megszálló kunok zömmel töröknyelvűek lettek volna, nyilvánvalóan

mérhetetlenül több török nyelvemlék maradt volna fenn Magyarországon. Réthy László írja: „A Kuthen-féle beköltözésben senkinek sem sikerült török elemek **tömeges** betelepülését constatálni. Úgy a nyelv tősgyökeres magyarsága, mint a helynevek, magyar eredetű lakosságról beszélnek; a Kunságban felmerült török nyelvű kun miatyánk s hasonló emlékek csak arra mutatnak, hogy a magyar nyelvű jász-kúnok közé török nyelvűek is voltak vegyülve” ([38], 182. old.). Tehát Réthy László néprajzi vizsgálatokból pontosan ugyanarra a következtetésre jut, mint amit az idézett pápai levél teljes nyíltsággal ír. A „kún miatyánk” a maga kuriozitasában tökéletesen megfelel az országba települő csekély számú kikeresztelkedett tatárság számarányának. A „kún miatyánk”-ot ugyanazon nép fiai imádkozták, mint akik nevet adtak Tatárszállás, Tatárszentmiklós és Tatárszentgyörgy falvaknak.

(Ha igaz, hogy a „kún miatyánk” csak a reformáció korában keletkezett, akkor még sokkal nyilvánvalóbb, hogy annak a kunokhoz az égvilágon semmi köze nincs. Ugyanis ha valaki egyidejűleg vallja a kunok töröknyelvűségét és a „kún miatyánk” XVI. századi voltát, az nem kevesebbet állít, mint hogy az ország közepén egy masszív török tömb háromszáz évig töretlenül megőrizte török nyelvét, ugyanakkor újabb száz év múltán annak a török nyelvnek viszont már abszolút semmi nyoma sem a lakosok nyelvében, sem a terület földrajzi neveiben, s még csak emlékezete sincs! Ez akkora képtelenség, hogy rágódni sem érdemes rajta. Az 1648-ban született Otrókócsi Fóris Ferenc mindenestre úgy tudja, hogy a kunok és jászok mindig is magyarnyelvűek voltak, tehát a XVII. század közepén már csak emlékezete sem élt egy esetleges kun-török nyelvnek. Egy a reformáció korában keletkezett török nyelvű Miatyánk tehát csakis azt jelentheti, hogy a Kiskunságban élő, az 1410-es pápai levélben is említett csekély számú tatár csoport megőrizte török nyelvét legalább a XVI. század elejéig, feltéve, hogy tényleg nem korábbi nyelvemlékről van szó.)

S még valamit: a „Kun Miatyánk”-ot oly bőszen lobogtatók közül elgondolkodott-e valaki is azon, hogy a XI-XV. századokban Moldvában – amely ekkor elsősorban **Kunország** és ott **kun** püspökség működik – egyetlenegy **törökös** nyelvű egyházi irat nem maradt fenn, ugyanekkor és ugyanitt magyar nyelvű bibliai szövegek viszont tömegével kerültek elő?! (Az imént idézett 1410-es keltezésű pápai levél idevonatkozó része kirészletezve így hangzik: „A fent említett királyság belsejében és határai mentén élő kunok, jászok és tatárok {Cumani, Philistaei, et Tartari} **nemrég** áttértek a keresztyén hitre, **AKIK** lelkigondozásukat az apostolinak nevezett minorita rendtestvérektől nyerték el úgy eddig, mint ahogyan **ezután is** el fogják nyerni, **ÉS AKIK**

az utóbbi időre jelentős számbeli gyarapodásra tettek szert ...” A kun és jász etnikum a Kárpátokon kívül a XV. században tehát még stabilan tartja magát; nemhogy fogyna, hanem inkább még gyarapodik. És e gyarapodással párhuzamosan Moldvában abszolúte semmi nyoma holmi törökös nyelvemlékeknek, annál inkább gyarapodó magyar nyelvemlékeknek!) A tények bizony makacs dolgok. Újra csak hangsúlyozzuk (ha kell, még ezerszer), hogy a „Kun Miatyánk” nem a kunoké, hanem a Kiskunság északnyugati peremén lakó kikeresztelkedett tatároké. (A moldvai kunok XIII-XV. századi gyarapodásával kapcsolatban lásd a következő alpontot is.)

A kun és besenyő nyelvre vonatkozó további adatok. Idézzük tovább dr. Réthyt: *„Hogy a ‚cumani’ nevezetű népek jórésze magyar, vagy a magyarral közvetlen rokon ugor nyelvet beszélt, azt a palóctság nyelvi viszonyai is támogatják. A polovecz név alatt az oroszok és lengyelek Cumania uralkodó népeit nevezték általánosságban, törököket és ugorokat egyaránt. Ezt a magyarországi palócz-település teszi világossá. Kálmán és II. István korában jelennek meg palóczaink mai lakóhelyeiken, alkalmasint Lodomeria és Bukovina felől húzódva a Mátra vidékeire s az északibb kárpáti megyékbe, polovcoknak neveztetve itt is a körülakó szláv lakosoktól. S íme, a palóczok nyelvében nincs nyoma a török eredetnek, a speciális kiejtés pedig, mely a nagy magyar nyelvtől annyira elüt, arra mutatnak, hogy bennök nem elmagyarosodott, de eredetileg egy különös tájszólást beszélő rokon néppel van dolgunk, mely a Volga felől a kúnok vándorlásai idején érkezett a Kárpátokig s egyesült a magyar nemzettel.”* ([38], 182-183. old.)

Valóban, ha egy népcsoport átveszi egy másik nép nyelvét, az vagy tökéletesen kicseréli nyelvét, vagy a saját logikájához és nyelvtanához nyomorítja hozzá, benne hagyva egy sereg árulkodó idegen elemet, de *az átvett nyelv eredeti struktúráját teljes egészében megőrző dialektust* nem képes teremteni! (Egy nyelvnek nem lehet egyidejűleg a kiejtését rosszul, a legfinomabb logikai struktúráját pedig jól megtanulni. A XIX. századi tót parasztok például nem palócosan, hanem az irodalmi nyelv kiejtésével beszéltek a magyar nyelvet, de ragozását és logikáját sok száz év alatt is képtelenek voltak megtanulni.) Réthy Lászlónak tökéletesen igaza van, midőn azt írja, hogy a palócok nem lehetnek elmagyarosodott törökök. Ha pedig ez a palócokra igaz, a csángókra is legalább annyira. A csángó nyelv archaikus volta mindenképpen arra mutat, hogy e nyelv nem származhat pusztán XIII. század utáni magyarországi telepeseiktől, de éppúgy nem lehet valami magyar-török

keveréknyelv sem. **A moldvai csángók által ma beszélt nyelv csakis a besenyők, jászok és kunok nyelvi továbbéléseként magyarázható.**

Akármilyen furcsa, implicit módon még maguk a hivatalos történészek is tudomásul veszik a kun-csángó kontinuitást. Tudniillik finnugristák, turkisták, szumiroso, de még a dákoromán oláh történészek is egyvalamiben tökéletesen egyetértenek. Nevezetesen hogy Moldva legrégebbi helynévanyaga egyértelműen és szinte kizárólag magyar (nyelvű); pl. [9], 198-206. old.; [10], 44-45. old.; [38], 183. old. (*Radu Rosetti szerint pedig „azon birtokoknak okirataiból, amelyek területén csángó falvak fekszenek, kiderül, hogy ezek a falvak vagy örök idő óta állnak fenn, vagy a csángók átköltözésével azon falvakból alakultak, amelyek Moldva alapításakor már megvoltak.” Állítja, hogy Moldva jó részének toponímiája magyar.* [10], [39] Eszerint ha a csángók nem az idők kezdete óta laknak Moldvában, akkor az őket megelőző lakosok is magyarul nevezték el településeiket!) Ez különösen áll az egykori milkói kun püspökség területére [9]. Ez pedig egyértelműen azt jelenti, hogy a későközépkorig jelentős moldvai magyar nyelvterület **nemcsak az oláhok beköltözésénél ősi, de bármely esetleges töröknyelvű tömb megjelenésénél is.**

Egy 1091-re vonatkozó bizánci adat szerint viszont a kunoknak csupán egyetlen hadseregük is kitett negyvenezer katonát! Ez a besenyőkkel és úzokkal együtt olyan masszív nyelvi tömböt jelent a Kárpátok és a Dnyeszter között 350 évnél hosszabb ideig, amelynek töröknyelvű voltát egészen egyszerűen kizárja ama tény, amely szerint Moldva legősibb helyneveinek többsége magyar, viszont ugyanezen helynevek között egyetlenegy török eredetű sem fordul elő! **A besenyők és kunok már csak emiatt is kezdettől fogva magyarajkúak.**

A hivatalos magyar történészek legtöbbször **észre sem veszik**, hogy egyidejűleg állítják a következő két dolgot: 1. A XIII-XIV. században folyamatosan költöznek Magyarországra **befelé** kunok, jászok, szászok, oláhok és szerbek Magyarországra egyrészt az állandó tatár zaklatások elől, másrészt a tatárok által kipusztított illetve még be nem telepített földterületek birtokbavételére (úgyhogy a kunok végül Moldvából teljesen el is tűnnek); 2. Pontosan ugyanebben az időintervallumban, a XIII-XIV. században nagyszámú magyarországi magyar etnikum áramlik folyamatosan **kifelé** Moldvába (**éppen** a népszaporulat és a termőföldek fokozatos felaprózódása miatt (!)), úgyannyira, hogy a XIV. század közepére a magyar nyelvterület egészen a Dnyeszterig kitolódik. Vajon az újonnan érkezett kunok, jászok, oláhok vagy szerbek könnyebben jutottak földhöz a felszaporodott Magyarországon, mint azok, akik eleve ott laktak? És vajon a Magyarországról Moldvába

vándorolt magyarokat a tatárok kevésbé zaklatták, mint a kunokat és oláhokat? Vagy: ha a pusztán maradt magyar földterületekre tömegével jönnek be külföldről más etnikumú és vallású népek, akkor hogyan fordulhat elő, hogy magyarok szintén tömegesen vándoroljanak ki Moldvába, úgyannyira, hogy annak egész területét egészen a Dnyeszter partjáig betöltsék? Egy ilyen „népkicserelődés” tökéletesen indokolatlan és indokolhatatlan. Nyugodjunk csak bele, hogy ha történt Magyarországról Moldvába vándorlás a mondott időben, akkor a kunok és jászok még inkább ottmaradtak Moldvában; nem tűntek el, hanem még gyarapodtak is, mint ahogyan arról XXI. János pápa fentebb idézett levele is beszámol [35]. Vagy: ha a pusztán maradt magyar földterületekre tömegével jönnek be külföldről más népek, akkor Magyarországról biztosan senki nem vándorolt ki Moldvába, hogy ott hatalmas magyar nyelvterületet hozzon létre. Akárhogyan is: a XI-XV. századokban Moldva végig legalább annyira „kun”, mint „magyar”; ha ott a magyarok máig fennmaradtak, akkor a besenyők és kunok méginkább. Ekkor pedig nyilvánvalóan a nyelvük sem tűnt el, ma is él Moldvában. **A legősibb moldvai telepek magyarnyelvű alapításától mindmáig folyamatosan fennmaradt csángó nyelv tehát a besenyők és kunok magyarnyelvűségének legperdöntőbb bizonyítéka!** Bizony nem véletlenül írt Timon Sámuel a csángókról mint a kunok leszármazottairól a XVIII. században.

Ezen a ponton adjuk vissza a szót Réthy Lászlónak: *„Az oláhság, amint a Bazaráthok uralma idején az Alduna vidékeit ellepi, az útjába került népekkel vegyül össze, azok nyelvhatásait fogadja el. S feltűnő, hogy míg az oláhban oly kevés a török elem (ennek jórésze is a későbbi ozmán-korba tartozik), annyiival több a magyar, mely nemcsak Erdélyben, de Havaselvén, Moldvában s Dobrudzában is él a nép ajkán. A gënd, aldamaš, oraš, fogadui, belšug (bőség) s annyi száz más magyar kölcsönszót az egész oláh nyelvterületen megtaláljuk. Havaselvén egy Belšug nevű községet is ismerünk. Természetes, hogy a magyar szavak széles forgalmát, az oláh elem szakadatlan vándorlásain kívül (a Kárpát-vidékeken) a magyar nyelvterület egykori nagyobb arányú kiterjedése magyarázza meg, melynek szélei a Pruthot és az Al-Duna vonalát érték.”* ([38], 183. old.)

Ha pedig még Dobrudzsában is (ahol tudomásunk szerint soha nem élt számottevő magyarság) erőteljes magyar nyelvi hatások mutathatók ki, ugyanakkor az oláh nyelv térnyeréséig ugyanezen területen domináns kun és besenyő lakosság állítólagos török nyelvének semmi nyoma; akkor ez az állítólagos török nyelv **tényleg soha nem is létezett**, legfeljebb a finnugrasz történelemhamisítók hagymázos kompilációiban. A moldvai, havaselvei és

dobrudzsai magyar nyelvi eredetű földrajzi nevekben elsősorban nem magyar, hanem besenyő és kun hatást kell látnunk.

Még valamit illek ezen a ponton megemlítenünk: midőn a mai hivatalos történettudomány képviselői tanaikat „terjesztik”, általában még annyira sem hajlandók leereszkedni a más nézetet vallókhoz, hogy hamisságnak minősítsék állításaikat (erre egyébként jó okuk van; nem érdekük ugyanis, hogy az igazság és hazugság egymással szemtől-szemben, sisaklevetve álljon). Hanem egyszerűen sarlatánnak bélyegzik a más véleményen levőket. Mivel a dolgok valódi állásához képest ez igencsak arcpirító, kénytelenek vagyunk föltenni a kérdést: Ugyan ki itt a sarlatán, amikor

1. egy magyarországi kun a Magyar Rádióban azzal dicsekszik, hogy az ő nagyapja *még* tudta a „Kun Miatyánk”-ot; sugallva ezzel, hogy a kunok töröknyelvűsége csak a XX. századra szűnt meg teljesen, addig folyamatosan fennállott. S ezt a történész cinkos némasággal tűri. Ha ez nem sarlatánság, akkor semmi sem az. A kunok töröknyelvűségének még csak a gondolata sem idősebb a XIX. századnál; s ha néhány kunsági ember hazafiúi buzgalmában elkezd tanolni az őseinek tévesen tulajdonított nyelvemléket, az három nemezedék múltán sem egyéb durva melléfogásnál. Az viszont már mindenféle tudományosságna a megcsúfolása, ha valaki ebből a kunok török nyelvének valamiféle kontinuitását igyekszik láttatni a mit sem sejtő utókor előtt.

2. a magyarországi nyelvész- és történészhallgatókat tanáraik még ma is azzal bolondítják, hogy a magyar csodaszarvas-hagyomány valamely közös „vogul-magyar” rénszarvaskultuszról származik; ezt még csúsztatásnak nevezni sem találó, olyannyira nyilvánvaló ostobaság. A magyar sztyeppe kultúra – a hivatalos történészek által is elismerten – szkíta örökség, a déli eredetű szkíta szarvaskultusszal együtt. Arról nem is szólva, hogy a Szozomenos, Iordanes és Procopius által lejegyzett hun csodaszarvas-monda a megszólalásig hasonló a magyarhoz, még a Meotisz mocsárvilága is mindkettőben szerepel, amelyből egyértelmű, hogy a két kultusz azonos gyökerű. Ez a szarvas egyébként a Kaukázuson keresztül érkezik Meotiszba, s erre felé igencsak ritkák a rénszarvasok. Avagy talán Atilla hunjai és a dél-káspi szkíták csodaszarvas-hagyománya is mind-mind a vogul rénszarvaskultuszról származik? Még laikusok számára is szégyen, ha elhiszik ezt az átlátszó rénszarvasos képtelenséget.

3. diplomás történészek bizonygatják, hogy a szatmárcsekei csónakos fejfák „obi-ugor” örökséget hordoznak; ami legalább akkora sarlatánság, mint az előző. Szatmárcsekén volt idő, mikor csak csónakkal tudták a halottat kivinni a temetőbe, s a köztudat szerint a csónakos fejfák ezen időszak emlékét

hordozzák, ami mégiscsak hihetőbb magyarázat a fejfák eredetére. Persze ma már Szatmárcsekén is „tudják”, hogy ez a temetkezés vogul örökséget hordoz, hiszen már nemzedékekkel ezelőtt „fentről” ezt „elárulták” nekik az „okosok”. Lehet, hogy ötven év múlva Szatmárcsekén – a „kun miatyánk”-hoz hasonlóan – a vogul eredet másfélezer éves folyamatos élő hagyományáról fognak beszélni? Egyébként éppen a magyar honfoglalást is magába foglaló időszakban a vikingekre volt jellemző pontosan ugyanez a temetkezési forma. Avagy ők is a voguloktól vették e hagyományt? A sort természetesen lehetne folytatni. Nos, hát akkor ki is itt a sarlatán? (Nem elég ám az akadémiai dolgozatokban megőrizni a tudományosság látszatát; a laikusok naponkénti bolondítása a nyomtatott és elektronikus médiában még sokkal nagyobb bűn.)

0.9. A „turkok” négy fő ága Mirkhond szerint

Mirkhond középkori perzsa történétíró az általa turkoknak vagy keleti hunoknak nevezett népet *négy* főtörzsre szakadottnak állítja lenni, úgymint: először *abarok*éra, kiket Mirkhond *geogin*, a görögök *var*, a kínaiak *geugeni* és *topa* néven ismernek; másodszer *chazarok*éra, kiket az arabok *gozr*, mások *gissr*; harmadszor *úzó*kéra, kiket az arabok *ghuz*, a kínaiak *ossi* és *asi*; végre *petseneg*ekére, kiket a görögök *pacinaci*, *pacinacitae*, a rómaiak *picenarii*, a kínaiak és a törökök pedig *cangli* néven neveznek ([12], 59. old.).

Figyeljük meg: ez a közlés megkülönbözteti a *turkokat* a *törököktől*. Mirkhond e „turk” megjelöléssel egyébként még véletlenül sem célozhatott valódi törökökre. Az igazi törökség fő csoportjai éppúgy Mirkhond korában, mint bármikor korábban *oguzok*, *ujgurok*, *tatárok*, *mongolok*, *kimakok*, *karlukok*, *kazakok*, *kirgizek* és *üzbégek* voltak. Ha valaki „négy fő ág”-ról beszél, amelyek között e fentiek **egyike sem** szerepel, akkor kétség nélkül egészen más népcsaládról van szó, mint a törököké. Főleg, ha ugyanott, ahol Mirkhond *besenyőket*, *úzókat* (*asi* néven!) és *avarokat* együtt emleget, Sztrabón a Kr.e. II. századból egymás mellett élő *pasianikról*, *asikról* és *aparnokról* számol be [41], a X. századi Bīrūnī – a távoli múlttra vonatkozóan – ugyanott *āsokat* és *besenyőket* emleget együtt, Ptolemaiosz a II. században viszont *parnokat* említ [37], Pharb-i Lázár pedig 450 körül *Abarország*ról ír [36]. Az úzóknak a kínaiak általi *asi* megjelölése is félreérthetetlenül Kang’kü és Baktria ugyan ezen nevű őslakosaira utal, nem pedig az Altáj-Szelenga vidéki oguzokra. (Maszúdi az úzókat *yaġni* néven nevezi, akik nemhogy nem azonosak az általa *Ĝuzzūya*-nak nevezett oguzokkal, hanem a *yaġni*-k és oguzok egymással

élethalálharcot vívtak az Aral-tó partján; lásd a következő szakaszt!) Ha már Sztrabónt is említettük, ő az említett népek társaságában beszámol egy *szabarol* nevű népről is; akikben a *szabirok*ra ismerhetünk; mert ne felejtjük el, hogy a *szabirok* nem Nyugat Szibériából érkeztek a Fekete-tenger mellé 463 körül, mert már 400 körül is Pontus-vidékiek voltak ([43], Scyth. 265.). A *turk* megjelölés Mirkhond közlésében tehát egészen egyszerűen nem lehet más, mint a *szkíta* név szinonímája, amely a perzsáknál amúgy is szokásban volt.

Ehelyütt még a magyar történetírás hóhéranak, August Ludwig Schlözernek is igazat kell hagynunk bizonyos tekintetben: „*Schlözer igen derekasan állítja, hogy az Osmánok egészen más eredetű Népek, mint a' PÁRTUSOK, mint a' PACINACITÁK, mint a' MAGYAROK, mint a' CHAZAROK, mint a' SCYTHÁK, HUNNUSOK, BULGARUSOK, AVAROK és UZUSOK, melly Népeket a' régi Írók széltében TURCUS névvel illetnek.*” ([18] ill. [42] 106-107. old.)

Azt sem árt észrevennünk, hogy Mirkhond közlésében *keleti hunok* szerepelnek, márpedig keleti hunok alatt a korabeli írók mindig a fehér hunokat értették (és ebben a kontextusban sohasem az őket likvidáló türköket!!!), megkülönböztetve őket az ún. *pontusi* (azaz európai) *hunok*tól. Tehát ne feledjük: Mirkhond félreérthetetlenül a **fehér hunok négy főtörzséről** beszél, midőn **abarokat**, **chazarokat** **úzokat** és **petsenegeket** emleget. (A következő szakaszokban látni fogjuk, hogy más független kútfők is ugyanezt erősítik meg.) A *turk* megjelölés ne tévesszen meg senkit: ez régi bevett perzsa elnevezés volt a fehér hunokra, ugyanakkor a mai értelemben vett török népeknek csak a VI. század óta van *türk* neve ([33], 84. old.). Tehát ha úgy tetszik, a kök-türkök „megörökölték” a *turk* nevet és a kagáni méltóságot a fehér hunoktól, midőn őket legyőzve átvették a vezető szerepet az ázsiai Szkítiában, teljesen analóg módon, mint ahogyan a frankok és a németek „megörökölték” a Római Birodalom nevét (a császári címmel együtt), miután megsemmisítették azt. Teofilaktosz Szimokatta szerint is a perzsák által legyőzött fehér hunokat „a perzsák *turkoknak szokták nevezni*”. I. Chosroes Anosirván a *turk* jelzőt valóban elsősorban a fehér hunokra használja [16], annak ellenére, hogy ő a kök-türkökkel is szinte „napi kapcsolatban” állt, sőt éppen a fehér hunok miatt! Például:

„Az országom északi részén lakó turkok elmondják szegénységüket és attól tartanak, hogy kénytelenek lesznek kalandozásokkal és betörésekkel károkat okozni, ha én nem oldom meg valamiképp helyzetüket.” (Karnamag, [16])

Ezek a „szegény turkok” bizony nem az akkor éppen világbirodalommal

rendelkező kök-türkök, hanem éppen az általuk elűzött fehérhun-utód népek! Vegyük észre, hogy ha a perzsák **elsődlegesen** a velük szövetségi viszonyban álló kök-türköket nevezték volna *turkok*nak, akkor a fehérhun-utódokat (eftaliták, uarchonok, avarok) semmiképpen nem ezzel a névvel illették volna. Theophylactos Simocatta világosan arról ír, hogy a kök-türkök feltűnésének idejében a perzsáknak már kialakult „szokásuk a hunokat *turkok*nak nevezni”. Azaz a perzsáknak már régi szokása volt a hunokat *turkok*nak hívni, amikor a kök-türkök egyáltalán megjelentek Perzsia látómezejében.

Tehát a *turk* megnevezés a perzsa (és így valószínűleg szintúgy az arab) terminológiában először elsődlegesen a fehér hunokra vonatkozott, attól függetlenül, hogy később e név a mai értelemben vett törökök kizárólagos sajátjává vált. Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy egyes kútfők által a kazárookra vonatkoztatott *turk* név semmiféle információval sem bír a kazárok és kök-türkök rokonságát illetőleg, sokkal inkább a kazár-eftalita rokonságot illetőleg. Ebben a vonatkozásban érdekes adat az is, hogy Sebeos örmény író 661 körül a kazárokat *tetal* (*eftalita*) néven nevezi [40]. (Ezzel kapcsolatban lásd még a *Zakariás rétor kaukázusi népnevei* c. szakaszban szereplő kazár-abdél-eftalita rokonságot is.)

Lehetetlen tehát nem látni, hogy Mirkhond közlésében is az avar, kazár, besenyő és úz népek úgy jelennek meg, mint az eftalita, és azon is túlmenően, az ókori dél-káspi szkíta birodalom utódnépei.

0.10. Maszúdi négy „török” nemzete

Al Maszúdi arab polihisztor „Aranymezők és drágakőbányák” c. művének 17. fejezetében [24] a következőket írja:

„A kazárok s az alánok szomszédságában, köztük s a Nyugat között elterülő vidékeken négy török nemzet él, akik leszármazásukat **egyetlen őstől eredeztetik**. Ezek részben nomádok, részben földművelők; nagy a tekintélyük és bátorságuk; e nemzetek mindegyikének külön királya van. Mindegyikük országának kiterjedése több napi járóföldet tesz ki; egy részüknek az országai a Fekete-tenger mentén terülnek el, támadó hadjárataik egészen Rómáig, sőt a Spanyolországgal szomszédos területekig érnek, diadalmaskodva az ott élő nemzetek fölött. Ezek s a kazárok királya között egyesség van, hasonlóan az alánok fejedelmével. Szállásaik a kazárok vidékeihez csatlakoznak. Közülük az első nemzetség neve **y.ğ.nī** (vagy *yağni* ill. *bağni*). Ezzel egy másik szomszédos, amelyet úgy hívnak: **bağgird** (vagy *bağirt*), ennek közelében más nép lakik, melynek neve **bağanāk** – ez e népek közül a legvitézebb – végül

ez utóbbi szomszédságában megint másik nemzet lakik, melyet úgy neveznek: *nūkarda* (vagy *būkarda*). Királyaik nomádok.”

Megjegyezzük, hogy Maszúdi ezen művében 912-940. közötti állapotot rögzít. Az arabok által *török*nek nevezett kategóriába a szóbanforgó jól behatárolt térségben csak a besenyők, úzok, avarok, magyarok és székelyek jöhetnek szóba (nem tudni, hogy az arabok a X. századi Magyarországot egy avagy két országnak tekintették). A bolgárok itt azért nem jöhetnek szóba, mert éppen Maszúdi "A figyelmeztetés és visszapillantás könyve" c. munkájában (szintén [24]) a *burgár* népet már a szlávok egy fajtájának nevezi. Legelőször kíséreljük meg a nevezett népek beazonosítását.

- Az *y.ǵ.nī* (vagy *yaǵni* ill. *baǵni*) nép: az első alakról eszünkbe juthat a Victoris Tonnennensis episcopi chronica (447-567), amely 515-re keltezve beszámol egy Kis-Ázsiába törő *ugni* nevű népről [31]. Ez annál is érdekesebb, mert a kazárok testvérnépeinek listáin (lásd a következő szakaszt) szerepel egy *ugin* nevű nép, méghozzá a besenyőkkel együtt! Az *ugin* népet rendszerint a *szabirok*kal azonosítják, ami a mi szempontunkból nem igazán gond, hiszen a szóbanforgó listákon a *szabirok* is szerepelnek; tehát nem csoda, ha egyes külső szemlélők össze is keverik ezeket a testvérnépeket. Persze valaki azt is mondhatná, hogy az *ugin-ugin*=*ugor-ugri*, ám ezesetben az *y.ǵ.nī* nép magyarokkal való azonossága merülne föl, ami viszont azért nem állhat fenn, mert az alábbiakban mindjárt kiderül, hogy a magyar a *basǵirt*tal azonos. Az *ugin-ugin-y.ǵ.nī* alakokból így elsősorban az *úz* népre lehet következtetni, a *yaǵni*ből jászokra is. De mielőtt továbbmennénk, megjegyezzük, hogy Maszúdi egy másik közlésében a szóbanforgó nép neve egyértelműen és kizárólag *Yaǵnī*, tehát mindenképpen ezt az alakot kell leginkább valószínűsíteni. Tekintettel a most elhangzottakon kívül a Kang'kü-vidéki *asi-pasiani* névpárosnak az *úz-besenyő* párossal való párhuzamára valamint mindarra, amit a *Kang'kü őslakosai; Úzok, jászok, besenyők* c. szakaszban felhoztunk, igencsak valószínű, hogy a jászok azonosak az úzokkal. Ezesetben az *y.ǵ.nī-yaǵni* variánsok az *úz-jász* névváltozatokat követik. Bíborbanszületett Konstantinosz *A birodalom kormányzása* [32], [34] c. művében szereplő *Oυζοι* névnek egyébként egyáltalán nem biztos, hogy *úz* a helyes olvasata, egészen könnyen elképzelhető, hogy magának a *jász* névnek valamely archaikus alakja került a görög hangrendszer hiányos volta miatt *Oυζοι* alakban feljegyzésre. (Ha az úzok neve netán *őznek*, *ősnek*, *hősnek* vagy akár

*hűs*nek hangzott volna is, a görögök ezt valószínűleg akkor is éppen *Ουζοι* alakban írták volna le, vö. *türk-török-τουρκοι*. Ugyanez igaz a *ghuz-ghaz* névpárosra, lásd alább!) Ettől függetlenül is igaz, hogy az *úz* alak *jászszá* alakulhatott, ugyanis Kniezsa István két olyan XIII. századi *Uzlár (Vzlar)* nevű helyről is beszámol, amely később *Oszlár*ra változott ([26] ,439. old.), arról nem is szólva, hogy ezen névnek *Eszlár* alakú párja is van! (Tóth János és Tóth Marianna [28] például az *Aslar* nevet egyértelműen alánnak tartják.) Egyébként föltehetjük a kérdést: ha az *Ουζοι* név nem jászokat jelöl, akkor milyen név alatt szerepelnek a bizánci iratokban a szaltovó-majeckói jászok? (Ehhez nem érdektelen adalék, hogy a Konstantinosz császár művének 38. fejezetében szereplő titokzatos *Atelkuzu* név – amely a Dontól nyugatra esik – legtöbb olvasata mindenképpen úzokra utal, midőn tartalmazza az úzok görögök által használt *Ουζοι* nevét: *Ατελκ Ουζου, Ατελ και Ουζου, Ατελουζου* ([32], 172. old.). Ez a név nyilvánvalóan úzokra vonatkozik; altáji oguzokra viszont egész egyszerűen nem vonatkozhat. Mint ahogyan a *yağni* név sem vonatkozhat a *Ğuzzıya*-kra; lásd alább!)

Tehát semmiféle logika nem mond ellent az *úz-jász* kontinuitásnak, a kútfők viszont nagymértékben támogatják is azt. Azaz az úzok e logika alapján sem a Volgától keletre lakó oguzokkal azonosíthatók, hanem a Maszúdi által említett *yağni* néppel. Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy az alánok ne volnának *rokonai* a jászoknak-úzoknak, hiszen – amint azt a *Kazár népnévlísták* c. szakaszban látni fogjuk –, mind a besenyők, mind az alánok a kazárok testvérnepei. Bīrūnī pedig nyíltan írja, hogy akik a besenyőkkel az őshazájukban együtt éltek, azok „*āsok vagy alánok*” ([47], Anhang 28. old. ill. [15], 566. old.). (Maszúdi ugyanezen őshazára vonatkozó adatot viszont éppen a *yağni* néppel hozza összefüggésbe *Az ismeretek fajtáinak s az elmúlt idők eseményeinek könyve* c. művében, lásd alább!) A közlésből egyébként is teljesen nyilvánvaló, hogy **az Alániától független *yağni* nép mint a besenyők testvérnepe csakis az úzokat jelentheti, de *jász* név alatt!** A *bağni* alakról: ez besenyőkre enged következtetni, de egy következő népnév is besenyőket jelent, tehát ez ki van zárva. Mint már mondtuk, Maszúdi egy másik helyén e nép neve egyértelműen *Yağnī*, azaz a *bağni* alak amúgy sem érdemel meg túl sok töprengést. Tehát szinte biztos, hogy itt az úzokról s egyúttal jászokról *is* van szó.

- A *bağğird* vagy *bağğirt* elnevezést az arabok kizárólag Árpád magyarja-

ira és a baskírokra alkalmazták; ez utóbbiak nem Kazáriától nyugatra laknak, tehát ki vannak zárva. A *bağğirdok* teljes bizonyossággal Árpád magyarjai.

- A *bağanāk* nép teljes bizonyossággal besenyő.
- A *nūkarda* vagy *būkarda* népet a hivatalos történészek egyszerűen *lombardnak* (!) minősítik. A lombardokat azonban senki soha nem nevezte töröknek, továbbá a biztosan beazonosítható magyarokkal és besenyőkkel sem volt közös származástudatuk. A lombardok felől egyébként sem volna információértékű, hogy *támadó hadjárataik egészen Rómáig ... érnek*. Lombardokról tehát szó nincs. A *nūkarda* név onogurra enged következtetni, a *būkarda* alak pedig a bolgárookra. Ez utóbbi verzió nem jöhet szóba, mert mint említettük, Maszúdi ezeket már szlávoknak tartja. Tekintettel a választási lehetőségekre, ez a nép biztosan vagy avar vagy székely (*onogur* név alatt).

(A lombard név egyébként arabul *nūkabarda*. A logika finnugor császárai arra nem jöttek rá, hogy ami *nūkarda* vagy *būkarda*, az biztosan nem *nūkabarda*. Mint ahogy disznóvágás után lehet *torozni* is, *borozni* is, de nem igazán lehet *toborozni*!)

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a felsorolt négy nép között a magyarok, besenyők és avarok biztosan ott vannak (nem hinnénk, hogy Maszúdi a magyarokat, avarokat és székelyeket három különböző királyságnak tekintette volna). A negyedik nép nagy valószínűséggel az úz (jász), s ennek valószínűségét csak növeli, hogy ebben a térségben és időben a bizánci kútfők alapján a mondottakon kívül más „török” nép nem jöhet szóba. Ha viszont meggondoljuk, hogy e négy nép a besenyők *összes* legközelebbi rokonát lefedi Maszúdi szerint, akkor ez a nagy valószínűség teljes bizonyossággá érik. Lehetetlen ugyanis, hogy a besenyők legközvetlenebb rokonai közt az úzok ne szerepeljenek. Tehát e négy nép vitathatatlanul: úz (jász), magyar, besenyő, onogur (késő avar). Namost ezek a kútfő szerint egy őstől eredeztetik magukat, aminek azért nagy a jelentősége, mert töröknek ugyan többféle népet is neveznek az arabok, de ha **ezen belül kiemelik** a közös származást, akkor mégiscsak nagyon valószínű, hogy igazi testvérnépekről van szó. (Tehát a magyarok és besenyők eleve testvérek, ez már önmagában is pofon a finnugraszoknak!) Ami még érdekesebb: a szóbanforgó négy testvérnép közül legalább három szerepel József király és Joszef Ben-Gorion listáin is (*Pacínak, Ungari, Avôr*, lásd alább)! *Ugin*ról nem is szólva, mint ahogy arról sem, hogy Maszúdi e

népeket a kazárokkal és alánokkal együtt említi, akik szintén szerepelnek e listákon.

Tehát a Maszúdi által említett négy „török” nép minden jel szerint majdnem teljesen azonos a „turkok” Mirkhond által említett négy ágával (Mirkhondnál *avar, kazár, úz besenyő*, Maszúdinál pedig a fentiek szerint *úz, magyar, besenyő, avar*). Mindeme népek a kútfők egybehangzó tanúsága szerint Perzsiából a Kaukázuson keresztül jutottak Kelet-Európába (lásd még Mihály szír pátriárka közlését a kazárok, bolgárok és *wugurok* eredetéről)([30], [4] ill. [2]).

De mindezzel még nincs vége Maszúdi közléseinek e négy népről. *A figyelmeltetés és visszapillantás könyve* c. művében [24] (Megemlékezés a rüm királyairól a hidzsrától egészen 345-ig) a következőket írja: „*„Az ismeretek fajtáinak s az elmúlt idők eseményeinek könyvé”-ben említettük, mi volt az oka annak, hogy a törökök e négy fajtája Keletről elköltözött, miféle háborúk és portyázások voltak közöttük, valamint a Guzzīya, a Harluhīya, és a Kīmākīya között a Ğurġān-tó (Aral-tó) mentén.*”

Ezzel kapcsolatban két dolgot jegyzünk meg. Először is: Maszúdi nemcsak hogy állítja e négy nép (*yaġni, baġġird, baġānāk, nūkarda*) testvér voltát, de történeti adatokat is ismer e népeknek (tehát pl. a magyaroknak és besenyőknek) a IX. századnál *sokkal korábbi együttéléséről*. Ez azt jelenti, hogy Maszúdinak *már csak e közlése alapján sem* kerülhet szóba olyan verzió, amelyben a besenyők a Káspi-Aral vidéknél keletebből származnának.

Másodszer: Maszúdi információja alapján e négy nép korábban valahol másutt lakott **együtt**, mint a IX-X. századokban; s eme lakhelyükről bizonyos **másféle török** népekkel (oguz, karluk és kimak) való háború miatt költöztek el. Mivel ez utóbbiak vitathatatlanul altáji türk népek, valamint az Aral-tó vidékétől egészen Közép-Európáig terjedő nagy népmozgást idéztek elő, nem nehéz beazonosítani, hogy itt az avarok nyugatra vonulását is előidéző **türk-eftalita háborúról** van szó a VI. század második felében. Az Aral-tó vidéke eredetileg a fehér hun birodalom területe volt, ezt a birodalmat döntötték meg a türkök és a perzsák, később pedig az arabok terjeszkedtek idáig. Oguzok, karlukok és kimakok részvételével vívott, Európára is kiterjedő népmozgást elindító háború a magyar honfoglalás előtt csakis egyetlen volt: a türk-eftalita háború. (Még esetleg a 893-as számánida-karluk konfliktus jöhetett volna szóba, ám ekkor már bizonyítottan sem a magyarok, sem a besenyők nem az Aral-tó vidékén laktak.) A szóbanforgó négy „török” nép tehát a fehér hun birodalom területén élt (mellesleg ugyanitt van az egykori Kang’kü királyság területe, az *ászik* és *pasianik* valamikori hona). Ugyanezt

írja Mihály szír pátriárka a kazárok, bolgárok és *wugurok* vonatkozásában. Ugyanezt írja teljes nyíltsággal Bīrūnī. Ugyancsak ezzel áll összhangban Mirkhond már említett közlése is, aki az avarokat, kazárokat, úzokat és besenyőket fehér hunoknak tartja (a várhun avarok fehér hun eredetéről a bizánci kútfők is bőszéggel szólnak). És ugyanezen népmozgást jegyzi föl a másik, az európai oldalon a kijevi Nyesztor-krónika. Tehát a fehér hun birodalomból elvándorolt népek közül egyes kútfők az *avar*, *várhun*, **ogór**, mások a *kazár*, *avar*, *úz*, *besenyő* népeket említik, megint mások *úz*, *magyar*, *besenyő*, **onogur**, megint mások *kazár*, *bolgár* és **wugur**, és megint mások *kazár*, *bolgár*, *fehér ugor*, *avar*, *besenyő*, *fekete ugor* népeket említenek (Teofilaktosz Szimokatta, Maszúdi, Nyesztor, Mihály pátriárka, Mirkhond). Tehát amint az az előző szakaszban is szerepelt, e népek egészen más eredetűek, mint az altáji törökök, egymással ugyanakkor testvérek.

(Ezen a ponton emlékeztetjük az Olvasót, hogy a legelismertebb történetek állítása szerint a honfoglaláskor még csak **saját** népi hagyományunk sem létezett a szkíta vagy hun eredetre vonatkozóan. Viszont már csak a fenti, Teofilaktosztól, Maszúditól, Bīrūnītól, Nyesztoról, Mihálytól és Mirkhondtól származó adatok is világosan mutatják, hogy a tények köszönőviszonyban sincsenek a Hunfalvyék és követőik által kifinomkodott elméletekkel.)

Maszúdi e legutóbbi közlése mindezekén túlmenően az úz-oguz azonosság kérdéséhez is perdöntő adatot szolgáltat, mégpedig direkt módon. Hiszen e közlésben a *besenyők és rokonaik* vannak antagonisztikusan szembeállítva az *oguzokkal és rokonaikkal*. Sőt ez az antagonizmus annyira véres, hogy a besenyők és rokonaik ősi földjüket kénytelenek elhagyni miatta. Ha tehát a besenyők és a IX-X. századi úzok egymással testvérnépek, akkor a szóbanforgó Aral-vidéki „fajok harcá”-ban az úzok nem az oguz oldalon, hanem azzal szemben foglaltak helyet. S az úzok oguzokkal szembeni gyűlölete nem igen lehetett kisebb, mint Szigetvár védőinek gyűlölete a hozzájuk szintén „testvérként” érkező törökök iránt. Sőt Szigetvár horvát védőinek is az avarokon keresztül valószínűleg több közük volt Turán egykori őslakosaihoz, mint az altáji eredetű törököknek. (Bíborbanszületett Konstantinosz például nem kevesebbet állít, mint „*Chrovatiában ma is megtalálhatók az avarok leszármazottai, és bizonyos az, hogy ők avarok*” [32], 30. fej.)

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy már a X. századi, de kivált a későbbi történetírók sajnos némileg összekeverik az úzokat-jászokat az oguzokkal. Például Mirkhondnál láttuk, hogy ugyanarra a népre használja az *osi*, *asi* megjelölést, amelyre a *ghuzt* is. Maszúdinál is szerepelnek bizonyos IX. századi *guzzok* Kazáriától nyugatra, ezek pedig nyilvánvalóan nem lehetnek

oguzok. Viszont lehetséges, hogy itt szó sincs ellentmondásról vagy összekeverésről, legfeljebb Mirkhond és a többi késői író vonatkozásában. Ugyanis az arab írott magánhangzók kiejtése távolról sem olyan egyértelmű, mint a klasszikus európai nyelvekben. Lehet, hogy ama bizonyos Kazáriától nyugatra élő *ghuzok* valójában *ghozok* vagy *ghazok*, mert a jászokra hosszú időn keresztül – a kérdéses kort is magába foglalóan – élt ez a nevezet. A 700 körül író Ravennai Geográfus például a „régii Szkítiában” említ *Gaz* nemzetet (*gens Gazorum*), amely nyilván *jász*; 1642-ben pedig Michael Le Quien domonkos szerzetes említi Jászvásárt *Giazium* néven. Mindezeket látva senki nem méríthet érvet a fentiekből az úz-oguz azonosság alátámasztására. (A *ghuz-ghaz* kérdéshez: Ne feledjük, hogy az egyértelműen alán törzsnevet jelző mai *Oszlár* helynevek a XIII. században még *Vzlar* alakban kerültek feljegyzésre; miként azt se, hogy a szaltovói *jászok* területét is még *Ovčov*ként adja vissza Konstantinosz császár.) A történelem fő sodrából már sokkal korábban kikerült *gaz* és *guzz* nevű népeket évszázadok múltán már nem volt nehéz összekeverni a későközépkori történetíróknak. Nekik ez inkább megbocsátható, mint a kútfők sokkalta szélesebb skáláját szemlélő modern történészeknek.

Eddig Maszúdi adatainak száraz elemzése, ám a logika kedvéért valaki megkérdezhetné: ha Maszúdi úgy tudja, hogy a *bağgird* és *bağanāk* más eredetű, mint a valódi török népek, akkor miért nevezi mégis őket törököknek?

Tudni kell, hogy Maszúdi minden sztyeppei népet töröknek nevez a tokuzoguzoktól a mordvinokig (*burtās*), ám ez nem jelenti azt, hogy teljesen egybemosná őket. Ír., *különböző fajta török törzsek*”ről, bizonyos „*egy őstől eredő törökök*”ről, „*törökök egyik fajtájá*”ról és „*másfajta törökök*”ről. Tehát túl a minden sztyeppei népet egybefoglaló *török* elnevezés bevett arab hagyományán, Maszúdi szemmel láthatóan differenciálni igyekszik mindeme népeket; s a „*különböző fajta törökök*” között kiemeli, hogy a *yağni*, *bağgird*, *bağanāk* és *nūkarda* „egyetlen őstől” származnak, megkülönböztetve őket ezáltal a „*másfajta törökök*”tól.

Azaz Maszúdi elbeszéléséből a Káspi-Aral térségben tényleg **két külön-böző fajta törökség** konfliktusa bontakozik ki. Az egyikféle „törökök” az úz(jász)-magyar-besenyő-onogur törökök, a másikfélék pedig az oguz-karlukimák törökök (tehát akiket a modern kor is *török* névvel illet, és akik egyébként a szóbanforgó konfliktus óta mind máig Közép-Ázsiában laknak). Továbbá ha Maszúdi ennyire igyekszik differenciálni a „török” jelző által egybemosott népeket, egészen biztosak lehetünk benne, hogy ha ő valakit „*egy őstől*” eredeztet, akkor azok tényleg közeli rokonok. A szóbanforgó konfliktust pedig csak egy indoeurópai vagy egy szemita író láthatta egyáltalán

török-török konfliktusnak, valójában ugyanazon népek néztek egymással farkasszemet, mint 1552-ben Eger várának ostromakor. (Lehet, hogy ez az ostrom jelentette a magyar-török konfliktusok millenniumát.) A várvédők között éppúgy bizonyosan voltak kun, jász és besenyő ivadékok, mint az ellenséges seregben oguzok, karlukok és kimakok. (Nota bene: Bonfini a XV. században Egert *jász* városnak nevezi; s az egész Eger-patak völgye a XI. században még jórészt besenyő.)

A Maszúdi által elbeszélte „török-török” konfliktus egyébként egy korabeli aranyvereten is megjelenik, s ez nem más, mint a nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszójának képe. (És itt nem is az az elsődlegesen fontos, hogy e kincs a besenyőké vagy más rokonnépé volt.) A képen szereplő lovas bizony nem az altáji rassz stílusjegyeit viseli: napfényes tekintetével, dús bajuszával szinte egyértelműen nagyalföldi típus, emellett a párthus és szkíta szobrokra is erőteljesen emlékeztet. Ez a lovas nem tartozott semmilyen, mai értelemben töröknek nevezhető népcsoporthoz. Azok számára, akik majd felületességgel fogják vádolni a korszó készítőjét, meg kell említenünk, hogy a képen **igenis van egyértelműen mongoloid alak is**: az a fogoly, akit a kép főszereplője hajánál fogva hurcol. E kép méltó kifejezője a besenyők és rokonaik gyűlöletének az őket hazájukból elűző török-tatár népek iránt. (Közép-Ázsia mai lakossága egyébként kevert turáni-altáji, amely átmenetet képez a képen szereplő lovas és ferdeszemű foglya közt; a VI. században azonban ugyanitt egy tisztán europid turáni és egy tisztán mongoloid népcsoport nézett farkasszemet egymással. Az a tény, hogy az eredeti közép-ázsiai rassz abszolúte nem hordozta az altáji törökség jellegzetes jegyeit, abból az aspektusból is nyilvánvaló, mely szerint Közép-Ázsia alán-jász-pasiani őslakói soha semmilyen tatáros jelleggel nem bírtak. Nyugat-Közép-Ázsia szkíta jellege a VI. századig megmaradt.)

Egyébiránt (ha csak első olvasatban vizsgáljuk is Maszúdi közlését), ha ez a bizonyos *yağni* név nem úzokat jelöl, akkor akárhogyan is, de valamilyen értelemben csakis jászokat jelenthet. Ezek a jászok azonban Maszúdi tanúsága szerint Alániától különböző politikai képletet alkotnak, tehát csakis a később Magyarországra költöző jászok lehetnek. (Ehhez érdekes adalék, hogy a hivatalos történészek nagy része a VIII. században fönnállt Don-Donyec vidéki ún. *szaltovó-majeckói* kultúrát alán eredetűnek tartja; tehát ha e vélemény igaz, akkor már csak emiatt is létezett egy Alániától független jász képlet a Don vidékén.) Ugyanakkor ezek a besenyők testvérei, sőt úgymond „törökök”, tehát semmiképpen sem irániak. Azaz a jászok nem irániak. Viszont ha a *yağni* név az úzokat jelöli, akkor az úzok nem oguzok, sőt az oguzokkal

élethalálharcot vívott népcsalád tagjai. Azaz ez esetben az oguz-úz elmélet bizonyul olcsó szemfényvesztésnek (Ehhez meg kell jegyeznünk, hogy az előbb említett szaltovói jász kultúra területe kísértetiesen abba az irányba esik, amerre Bíborbanszületett Konstantinosz *Ατελ και Ουζου*-t emleget.). Tehát akár így, akár úgy, a hivatalos történettudomány mindenképpen megbukik Maszúdi közlésének már csak első olvasatán is.

Arra nézve, hogy a mások által *törökök* nevezett túlságosan tág kategórián belül a magyarok és besenyők valóban testvérek, és hogy mely népek jelentik az ő közvetlen rokonságukat, vannak más, az eddigiektől független, de azokat részleteiben is messzemenően megerősítő és teljesen világosan beszélő kútforadataink is.

0.11. Kazár népnévlisták

A kazárok testvérnépeinek családfájára vonatkozó fontos dokumentumot tartalmaz Khaszdai Ben-Jic-haq X. századi spanyolországi rabbi és József kazár király 960-965 körüli levelezése [17], [23]. A rabbi azon célból írt levelet a királynak, hogy megtudja: a kazárok zsidók-e valójában avagy sem; s József király válaszevele felsorolja a kazárok *összes* testvérnépét – legalábbis a korai kazár hagyomány szerint levőket. Ugyancsak fontos adatot tartalmaz Joszef Ben-Gorion héber történetíró 940 körüli feljegyzése a kazárral rokon népekről. Mindkét forrás Jáfet unokáját, Togarmát nevezi meg a kazárok ősapjául, Togarma fiait pedig a kazárral rokon népek névadó őséül. Ezekben érdekes besenyő vonatkozásokra lelhetünk. Persze ezek az adatok nemcsak a besenyők és úzok, de közvetlenül a magyarok szempontjából is felbecsülhetetlen jelentőségűek. (Azt is előre bocsáthatjuk, hogy a sokak által várt *igazi* nagy török népek közül egyik sem azonosítható be a felsoroltak közé!)

József király levelében ez szerepel: *”Apáink nyilván tartásában azt találtuk, hogy Togarmának tíz fia volt (a nevek egy részének elmásolása valószínű!), akikről egy-egy nép származott: 1. Agiôr 2. Tirôsz 3. Avôr 4. Ugin 5. Bizel 6. Tarna 7. Kazar 8. Zagur 9. Balgôr 10. Szavvir (szabir). Mi a hetediknek, Kazárnak vagy Kozárnak utódai vagyunk.”*

Joszef Ben-Gorion feljegyzése héber másolásban és arab fordításban is ránk maradt (sajnos ezekben is erősen valószínű egyes nevek elmásolása). A héber szöveg szerint:

”Togarma tíz törzse ezek: 1. Kozar 2. Pacinak 3. Aliqanosz 4. Bulgar 5. Ragbiga (Ragbina, Ranbona) 6. Turqi 7. Buz 8. Zabuk 9. Ungari 10. Tilmac (Tilmic).”

Az arab verzió szerint:

”Togorma tíz törzse ezek: 1. Khazar 2. Badsanag 3. Asz-alân 4. Bulghar 5. Zabub 6. Fitrahk (Kotrakh?) 7. Nabir 8. Andsar (Ajhar) 9. Talmisz 10. Adzâgher 11. (az arab átírásban egy tizenegyedik törzs is szerepel) Anszuh.”

Mindjárt szemünkbe tűnik a József Ben-Gorion feljegyzésében szereplő *Pacínak* ill. *Badsanag* név, amelynek talán *Bizel* felel meg József király listájáról, de mindenképpen besenyőket jelent. A *Tilmac* név is kétségkívül a besenyők *Talmács* nevű törzsét jelenti. A besenyők eszerint testvérnepei a *Kozar*, *Bulgar* és *Ungari* népeknek (ez X. századi adat!). Sőt József Ben-Gorion írja, hogy ezek közül a *Pacínak* és *Ungari* népek az ő idejében a Duna mellett élnek, tehát félreérthetetlenül a besenyőkről és magyarokról van szó! Ha e listák népei közül egyesek török, míg mások magyar nyelvűek lettek volna, a héber tudós minden bizonnyal nem írta volna őket legközelebbi testvérnepeknek! (Ugyanez áll Maszúdira is, aki szóról-szóra ugyanezt írja.) Ez egy igen erős bizonyítéka annak, hogy a listákon szereplő népek legalábbis közel magyar nyelvűek voltak. (Egyébként az arab írók midőn „jelző nélküli” törököket emlegetnek, a kirészletezéskor mindig a *karlukokat*, *kimakokat* és rokonaikat sorolják föl, és soha nem a kazár listákon szereplő népeket!)

Leszámítva, hogy e népnevek többsége az eredeti alakhoz képest valószínűleg erős torzítást mutat, még mindig érdekes, hogy a József király levelében szereplő *Ugin* népnév a már említett Victoris Tonnennensis episcopi chronica (447-567) [31] sorai között is felbukkan, amely 515-ből beszámol egy Kis-Ázsiába törő *Ugni* nevű népről, akit a szabiakkal szoktak azonosítani. Ez annál is inkább figyelemreméltó, mert József király levelében a *szabir* és *ugin* testvérnepek; nem túl meglepő hát, ha egy külső szemlélő az egyikre a másik nevét használja. (Persze mondhatnánk, hogy az *ugin* az *ugor*, de valószínűbb, hogy az *Agiðr* az *ugor*.) Az *ugin* névhez viszont hozzákapcsolható a Maszúdinál (az előző szakaszban) szereplő *y.ğ.nī* ill. *yağni* névvel illetett nép (ami nagy bizonyossággal az *úz*). Mindez azt jelenti, hogy a Maszúdinál szereplő négy „török” nép mindegyike szerepel e listákon, azaz szélesebb rálátás mellett is igaznak bizonyul azon előbbi megállapításunk, miszerint **két egymástól független adatunk** van arra nézve, hogy e népek magukat valóban „egy közös őstől eredeztetik”!

Az is fontos észrevétel, hogy e listák szerint az úzok és alánok egymás rokonai, ahogyan arra Bīrūnī közlése alapján már korábban is következtettünk. Tehát az úz-jász azonosságra is legalább két egymástól független forrásunk van!

Szintén érdekes, hogy e levelekben a besenyők a kazárok, bolgárok és ugo-

rok testvérnépei, akiket Mihály szír pátriárka a Káspi-tó déli partvidékéről eredeztet ([30], [4], [2]; lásd az előző szakaszt is). Mirkhondnál és Maszúdinál is ugyanerre a területre következtettünk. Az arab írók teljesen egyértelmű közlése szerint ugyanakkor a kazárok *se nem török, se nem iráni* nyelvűek, sőt nyelvük semmilyen nagyobb nyelvcsaládba nem illeszthető bele ([24], 29. és 255. old.). Tehát a besenyők sem török nyelvűek, mint arra már egy korábbi szakaszfüggelék alapján ettől függetlenül is következtettünk.

(A hivatalos történészek logikáját jól jellemzi például Németh Gyula azon megállapítása, hogy az *akacirok* „valószínűleg finnugor eredetű nép” [33], akiket viszont a Ravennai Geográfus a kazárokkal azonosít [Glossar,82]. Németh Gyula szerint ugyanakkor a kazárok nemcsak hogy türk jellegű nép, hanem úgymond ők maguk a türkök. Az arab közlésekkel való összevetésből látható, hogy Németh Gyula kitűnő nyelvész, tiszta következtetései nagyon is a kútfők közlései felé mutatnak, de szakértelmét a tekintélytiszteletnek rendeli alá.)

Természetesen mondanunk sem kell, hogy a fenti listákon szereplő népevek között semmilyen okoskodással nem találhatunk sem *kirgizeket*, sem *kimakokat*, sem *tatárokat* vagy *mongolokat*. Márpedig ha a kazárok az altáji törököket közeli rokonuknak tekintették volna, akkor azok fő törzsei okvetlenül meg lennének említve a fenti szövegekben. De ennek semmi nyoma. (Az egyetlen esetleges *turk* névről tudjuk, hogy a törököknek nem is eredeti neve! Az arab fordítással való összehasonlítás után egyébként is valószínű, hogy a *turqi* név *uturgurt* vagy *kuturgurt* takar. A *Kotrag* népnév Nikephoros és Theophanes szerint is a bolgárok rokonnépét jelöli, tehát a kazárokat is. Nota bene: a *Kotrag* népnek valamely név alatt **ugyanazon szöveg** héber verziójában is szerepelnie kell s ez nem lehet más, mint a *Turqi*.) Tehát a listákon felsorolt népek sem törökök – sőt sokkal közelebbi rokonai a kazároknak, mint a törökök.

De nem is vagyunk e tekintetben pusztán közvetett következtetésekre utalva. Jozsef Ben-Gorion világosan megírja, hogy a listán szereplő népek „*mindnyájan nyugaton élnek*”, megjegyezvén, hogy azért valamelyikük „*az Etil mellett lakik*”, de ettől keletre aztán egyikük sem. Ez a közlés élből kizárja a mai török népek őseit a listáról, hiszen ezek éppenhogy *mindnyájan* messze keleten éltek a közlés idejében. Tehát mind a X. századi, mind a XXI. századi olvasó számára nyilvánvalóan a listákon szereplő népek nem altáji eredetűek; a törököktől éppúgy különálló csoportot jelentenek, mint az ún. „finnugor” népek.

Ha egyébként a fenti listák népeveit szemléljük, feltűnő, hogy csak úgy

hemzsegek köztük az *-ar, gar, -gur, -gor, -gher* végződésesek. Ez azért érdekes, mert ebbe a sorba nemcsak az *ungar* név illik bele (mint ahogy szerepel is benne) a besenyők *kangar* nevével együtt, hanem akár a *magyar, magyer, megyer* vagy *magor* is. Hivatalos történéseink persze jó előre gondoskodtak arról, hogy a köztudatba a *magy-* és *-er* szótagokra bontás kerüljön, ami sok idő után már természetesnek tűnhet. Hogy aztán senkinek ne szúrjon szemet, miszerint a *magyar* szó *-gyar* tagja azonos az *ugor, hungar, bulgar* nevek második tagjával. (Arról nem is beszélve, hogy az igazi török népek között ez a fajta végződés nem jellemző. Ezek jobbára *-k, -g* vagy *-z* végződésűek, az egyetlen *ujgur* a többiek közül egyikhez sem köthető! Ez a tény akár meglepő is lehet abból a szempontból, miszerint a törökök éppúgy örökösei a szkíta kultúrának, mint pl. a germánok a rómainak. Az *ujgur* név egyébként pedig akár a manicheus térítéssel is keletre kerülhetett. Az ujgurok valamikori nyugati származását erősítik meg a Hszincsiangban nemrég feltárt, négyezer évnél idősebb **kaukázusi eredetű** múmiák is.)

Szintén figyelemreméltó, hogy a szóbanforgó népnévlistákon a *szabir* név is szerepel, amely már 400 körül is nem az Altájhoz vagy Nyugat-Szibériához, hanem a Fekete-tengerhez és a Kaukázushoz köthető (*"A Szapeir-ok a Pontus vidékén lakó nép, akiknek nevét jelenleg β betűvel $\Sigma\alpha\beta\epsilon\iota\rho\epsilon\varsigma$ alakban ejtik."* [43]). Tehát felsorolt rokonnépek sem lehetnek sem altájiak, vagy szibériaiak, netán eszkimók. A dél-káspi eredetet immár semmi nem cáfolhatja.

Egyébként már önmagában is csodálatra méltó, hogy széles e hazában senki nem akad, aki homlokára csapna, hogy: tyű a mindenit, óriási baj van a hivatalos történettudománnyal! Tudniillik ha a kazároktól az avarokon át a besenyőig mindenki török volt, csak mi nem, akkor a Kárpát-medencébe költözött török nyelvű avarok, onogurok, kabarok, besenyők, kálizok, kunok és úzok között az idegenek számára amúgy is nehézkes magyar nyelv rövid időn belül asszimilálódott volna; főleg, ha a magyarság Konstantinosz császár szerint maga is beszélte a (török) kazárok nyelvét! Ebben az esetben az lett volna csoda, ha a Kárpát-medence belseje a XI. századra egyáltalán nem homogén török. Ehhez képest Kniezsa István térképe [26] alapján a XI. századra még csak egyetlen török tömb nincs a Kárpát-medencében, a szláv peremvidékeket leszámítva az egész terület éppenhogy homogén magyar! Ezt a tényt száz ország száz akadémiaja nem semmisítheti meg; sőt magukat teszik komolytalanná, akik ennek notóriusan ellene mondanak. A kazárok, bolgárok, avarok, besenyők döntően mindig is közel magyarajkúak voltak. (Megjegyezzük, hogy ennek ismeretében még azon török szórványok

is felszívódnak Kniezsa István térképéről, amelyek eredetileg oda be vannak jelölve. Ugyanis ezek a török „zöld foltok” jórészt besenyőként adatolt telepek, amelyeket a térképész *a priori* törökként jelzett anélkül, hogy erre a legcsekélyebb oka is lett volna.)

S vajon a hivatalos verzió képviselői elgondolkodtak-e azon, hogy ha a besenyők *tényleg* a Szelenga partjáról származnak és Európába *tényleg* csak a IX. század legvégén törtek be, akkor állíthatta volna-e csekély negyven év elteltével két egymástól független kútfő (Al Maszúdi és Jozsef Ben Gorion), hogy a magyarok és besenyők közös őstől származtatják magukat? Gondoljunk csak bele, hogy ez esetben a besenyők a 900-as évekig csak mongoloid népekkel érintkezhetek volna. Képzeljék el, hogy a 900-as évek elején össze-találkozik egy mongoloid, sőt tungid alkatú macskabajszú zömök tatár egy nagyalföldi típusú nagybajszú bácsival; egymás szavából egy kukkot nem értenek, hiszen gyermekkorukban még csak nem is hallottak egymás népéről; de valahogyan kézzel-lábbal elmagyarázzák egymásnak, hogy ők voltaképpen testvérek, „közös őstől származnak”! Ugye, nem tudják elképzelni? Mi sem.

0.12. Zakariás rétor kaukázusi népnevei

A fentiek kiegészítéséül megemlítjük, hogy a tárgyalt kazár népnévlisták adatainak helytálló voltát egy újabb független forrásadat is messzemenően megerősíti. A VI. században élt Zakariás rétor a 450-491. közötti egyháztörténetet feldolgozó műve (Historia ecclesiastica 450-491.) XII. könyvének 7. részében jórészt ugyanezen népeket sorolja föl mint a Káspi-kapun belül együtt élő népeket: „... *Grúzia szintén egy tartomány Arméniában, nyelve a görög-höz hasonló, s van egy keresztyén királya, aki Perzsia királyának alattvalója. Aran szintén egy tartomány Arménia földjén, saját nyelvvél bír, népe hívő és megkeresztelt, egy királya van, aki Perzsia királyának alattvalója. Sziszgan szintén egy tartomány, népe saját nyelvvél bír és hívő, de pogányok is vannak köztük, az Abaszgia földjén lakóknak is saját nyelvük van. A hunok közé tartoznak s a kapukon belül vannak: bŭrgārē, külön nyelvvél bíró pogány és barbár nemzet, több városa van; allānājē, ezeknek öt városuk van; a Ddw népéhez tartozók, ezek hegyek között laknak és erődeik vannak; 'WNGR, 'WGR, SBR, BWRGR, KWTRGR, 'BR, KSR, DYRMYR, SRWRGWR, B'GRSYQ, KWLS, 'BDL, 'FTLYT, ez a tizenhárom sátrak alatt lakó, a jószág, a halak és vadállatok húsából, valamint fegyverekből élő nemzet.*” ([25], 89. old.; [6], 251. old.; [7], 137. old.). Ebben a részben Zakariás rétor arról is beszámol, hogy a szent könyveket lefordították „a húnok nyelvére”.

A számunkra jelen helyen érdekes nevek közül eléggé világosan beazonosíthatók az *onogur*, *ugor*, *szabar*, *bolgár*, *kuturgur*, *abar*, *kazár*, *saragur*, *káliz*, *abdél* és *eftalita* nevek. A *hun* jelző és a két legutóbbi név ismét csak megerősíti a kazár és a vele rokon népek dél-káspi eredetét. A *dyrmyr* név talán az uturgurokat, talán a besenyőök *Talmács* (*Tilmic*) törzsét jelenti, de az is lehet, hogy a magyarok *Gyarmat* törzsét jelöli. A *b'grsyq* név pedig talán a barszilokat. Az egész közlésben talán az a legfeltűnőbb, hogy a tizenhárom „hun” nép előtt felsorolt népek **mindegyikénél** meg van említve a nyelv ill. a *saját nyelv*, a tizenhárom hun népnél viszont éppen hogy nincs! Mindennek a tetejébe: Zakariás rétor éppen itt és éppen e népekkel kapcsolatban még használja is a „*hunok nyelve*” kifejezést, méghozzá egyszóamban!!! Az is figyelemreméltó, hogy a tizenhárom népen kívül más „hun” nemzeteket is felsorol Zakariás (*alánok*, *ddw* és az egyik *bolgár* csoport), s amelyeknek ezek között a többitől elütő nyelve van – az egyik bolgár csoportról van szó –, azt azonnal meg is említi! Mindez erőteljesen támasztja alá azt, hogy az együtt említett tizenhárom nép viszont teljesen azonos nyelvű. Ehhez fontos adalék a következő: a hivatalos történetírás a magyarságot **éppen az V. századtól** „onogur kötelékben” szerepelteti, s ezek az onogurok a szabirokkal és avarokkal együtt szintén szerepelnek a tizenhárom felsorolt kaukázusi nép között. Namármost a felsorolt népek eme nagy száma ilyen kis területen csak úgy lehetséges, hogy az egyháztörténetíró az ott élő legkisebb népeket is belevette a felsorolásba. Nota bene: a magyarok valamely név alatt *explicite szerepelnek* a felsorolt népek közt, akármi is volt közöttük a köteléki viszony. (Hacsak nem éppen az az igazság, hogy a magyarság több nép *egyesüléséből* jött létre a szóbanforgó népek közül, ami sokkal valószínűbb, hiszen a IX-X. századi magyar haderő csak nagylétszámú –Európában az egyik legnagyobb – népességgel magyarázható. Ezesetben inkább beszélhetnénk arról – ha már valaki ilyeneket szeret emlegetni –, hogy az onogurok kerültek magyar kötelékbe.) Szumma szummárum: a felsorolt népek közt ott vannak a magyar nyelvű magyarok. Ha pedig nyelvük elütött volna a többi felsorolt nép (pl. kazár, szabir, onogur, avar, káliz) nyelvétől, azt Zakariás rétor okvetlenül közölte volna. Hiszen az előttük felsorolt népek mindegyikének említésekor (Grúzia, Aran, Szigzan, Burgar), **kiemeli**, hogy ők „*külön nyelvel bíró*” nemzetek. A többi tehát – a magyart is beleértve – **ugyanazt a nyelvet** beszéli. (Továbbá ha csak arról volna szó, hogy a bulgárok a türk nyelv egy másik dialektusát beszélik, mint a tizenhárom felsorolt szintén török nép, akkor igencsak furcsa lenne, ha ezt Zakariás rétor kiemelné, midőn a magyarok sokkal eltérőbb nyelvét említés nélkül hagyja!)

Mivel egyébként e népek többsége egymás után csapódott le a Kárpát-medencében, csoda lenne, ha később nem e közös nyelv vált volna a Kárpát-medence meghatározó nyelvvé. Ez pedig újra csak egyet jelenthet: mégpedig azt, hogy e tizenhárom nép közös nyelve a magyar nyelv volt.

Láthatjuk tehát, hogy a különböző forrásadatok egy óramű precizitásával kapcsolódnak egymásba. Besenyőkről persze éppen e legutóbbi adat nem számol be, de ez nem is csoda, hiszen 491 előtt az eflatita birodalom lakosainak csak egy része vándorolt el szülőföldjéről. (Kangarok a Kaukázustól északra majd csak I. Chosroes Anosirván idejében kerülnek; a kazárok és bolgárok egy része is csak 585 után hagyja el az eflatita birodalmat Mihály pátriárka közlése szerint.)

Persze a hivatalos történészek felkészültek a tájékozottabb olvasókra is, akik ismerik Zakariás rétor szóbanforgó tudósítását. Ezért egyszerűen ráfogták, hogy az egész egy utólagos, VI. századi kompiláció. Tették ezt annak ellenére, hogy az egyháztörténet világosan a 450-491. évekről tudósít. Tették annak ellenére, hogy a szabir-onogur vonulás nyugat-szibériai verziója *sem* engedné meg e népek Káspi-kapukon *belüli* lakhelyét sem az V. sem a VI. században. Tették annak ellenére, hogy a *szabir* név már 400 körül a Pontus vidékén bukkan föl [43] és *Abarország* is 450 körül Hyrkánia mellett volt [36]. És tették annak ellenére, hogy Zakariás rétor az alánokat nem a keresztyén, hanem a pogány nemzetek között sorolja föl, ***ami semmiképpen sem lehet VI. századi adat***, hiszen Procopius 549-re keltezve írja, hogy az alánok már „keresztyének”, sőt már „régóta a rómaiak barátai”. Utólagos kompilációról tehát szó sem lehet, legfeljebb azok részéről, akik reflexszerűen ferdítenek el minden, a magyarok és rokonaik őstörténetére vonatkozó lényeges információt.

A szóbanforgó népek fehér hun eredetét egyébként numizmatikai leletek is megerősítik. VI. századi fehér hun pénzérméken megtalálhatók a *kabar* és *szabir* népnevek, sőt a *Tonuzoba* rovásfelirat is ([21], 610. old.)! Mint az tudvalevő, az ismert írott történelemben az említett fehér hun pénzérmén kívül még egy helyen fordul elő a *Tonuzoba* név. Pontosan ezer évvel ezelőtt így hívták a magyarországi besenyők királyát.

Tehát mind a régészet, mind a kútfők és klasszikus történetírók Teofilaktosz Szimokattától Zakariás rétoron, Maszúdin, József királyon, Jozsef Ben-Gorionon, Nyesztoron és Mihály pátriárkán át Mirkhondig egyöntetűen vallják a kazárok és rokonaik fehér hun eredetét – a magyarokat és besenyőket is beleértve.

Azaz szinte a szemünk előtt rajzolódik ki a kazárok, bolgárok, abarok, já-

szok, besenyők és magyarok folyamatos vonulása az eflatita birodalom területéről a Kaukázuson keresztül Kelet-Európába, majd a Kárpát-medencébe. Mindezen népek vándorlásának kiindulópontja éppen az a turáni bölcső, amelyet a sokszorosán megbélyegzett magyar néphit mindig is büszkén hitt és vallott. Mégis, a mi meggyőződésünket nem érzelmeink alakították — illet a részünkről felhozott forrásadatok fényében senki ép ésszel nem állíthat. Ugyanakkor senki nem is veheti el tőlünk azt az örömünket, amit valaki csak akkor érez, amikor az elfeledett szülői házra rátalál.

0.13. A besenyő (csángó) őstörténet vázlatos rekonstrukciója

Az eddigiekben figyelmünket elsősorban arra összpontosítottuk, hogy bebizonyítsuk az úzok és besenyők vonatkozásában a ma hivatalosnak számító elmélet tarthatatlanságát. A rendelkezésünkre álló kútfőket is elsősorban ebből a szempontból értékeltük ki. Persze ez a bizonyítás részben abból is állt, hogy az egymástól független nagyszámú forrásadat nyomán szintén kirajzolódott egy kép a besenyők és úzok eredetéről, ami antagonisztikusan elüt a hivatalos verziótól. Mindeközben viszont nem összpontosíthattunk a besenyő és úz őstörténet azon általunk ismerhető más részleteire, amelyek bár ottani érveléseink lényegét nem érintették, viszont a magyar olvasót már csak ősei iránt érzett tiszteletéből fakadóan is érdeklik. Az alábbiakban megpróbáljuk folyamatában felvázolni – de csak nagyon tömören –, amit az úzok és besenyők történelméről az ismert forrásadatok alapján tudhatunk. Előrebocsátjuk: midőn az alábbiakban éppen nem csak tényeket, hanem elképzeléseket is fogunk közölni, azt nem valami elszabadult etimologizálási vagy délibábos kényszerből tesszük, hanem mint akik már *ezeztől függetlenül is* sziklaszilárdak a besenyő-magyar testvériség tényében.

0.13.1. A Káspi-Aral vidéki őshaza

A máig hivatalosnak számító verzióval szemben a besenyők és úzok nem az Altáj vidékéről származnak és a legkevésbé sem törökök. Az úzok azonosak a jászokkal, s mind a besenyők, mind a jászok testvérnépei a magyarnak, egyszersmind az onogurnak, avarnak, szabirnak, bolgárnak és a kazárnak is. A legkorábbi ismert időtől fogva a besenyők és úzok (jászok) az Aral-tó vidékén éltek azon a területen, amely a Kr. e. VI. században *Kanga*, a Kr. e. II. századtól *Kang'kü* néven tűnik fel az írott forrásokban. Sztrabón be

is számol a besenyőkről (*pasiani*) és a jászokról (*asi*). Nem tudjuk, hogy az egykori Káspi-Aral vidéki szkíta birodalom egynyelvű volt-e, annyi azonban (a fentiekben látottak alapján) bizonyos, hogy az ősmagyar nyelv legalábbis az egyik legmeghatározóbb nyelv volt a szkíták között. A besenyők és jászok mindenesetre kezdettől fogva magyarajkúak. (Bīrūnī azt írja, hogy a jászok a besenyők „török” nyelvének és a horezmi nyelvnek egy sajátos keverékét beszélték. Ez csak arra utalhat, hogy a jászokat a magyarhoz képest idegen – de csak közvetett – nyelvi hatások érték, s ez csak iráni nyelvből jöhetett. Nem lehet tehát csodálkozni azon, ha a jász nyelvemlékekben a megszokotthoz képest több iráni szóval találkozunk. De hiába is keresne bárki összefüggő perzsa szöveget akár lámpával is a jász nyelvemlékek között, mert a jász nyelv alapvetően mindig is magyar volt.) Az is nagyon valószínű, hogy a birodalom *Kanga* neve egyes besenyő törzsek *kangar* nevében élt tovább (amelynek kiejtése lehet hogy inkább a *csángóra* hasonlított).

Sztrabón arról is beszámol, hogy a jászok és besenyők az ázsiai hunok elől délre (tehát nem északnyugatra!) húzódnak (ez Kr. e. 130 körül történt). Bīrūnī pedig éppen itt, az Amu-Darja alsó folyásvidékén említi őket együtt sokkal később, ahonnan tovább húzódnak nyugat felé. A Kr. u. IV. században már a fehér hun birodalom fennhatósága alatt élnek. Ezzel kapcsolatban nem igazán beszélhetünk impériumváltásról, hiszen a szóbanforgó területen rokonnépek nagy sokasága élt együtt, amelyek közül néha az egyik, néha a másik vihette a vezető szerepet. Mindenesetre a IV-V. századokban fehér hun vagy eftalita név alatt élnek mind a jászok, mind a besenyők valahol a Káspi-tó délkeleti partvidékén. Impériumváltás majd csak a türk háborúval következik be, a VI. század második felében. A dél-káspi régióból viszont már a 460-as években is indultak ki nagyobb népmozgások, amint azokról Priszkosz rétor be is számol (az avarok erről a területről kiindulva úzik maguk előtt a szabirokat és onogurokat). Három besenyő (*kangar*) törzsről mindenesetre a VI. század közepén már a Kaukázusban, majd attól északra van tudomásunk. A többi besenyő törzs a magyarok és jászok egy részével együtt ugyanebben az időben a Káspi-vidéki őshazában hadakozik a törkökkel és perzsákkal „két pogány közt”, majd ők is nyugatra vonulnak testvéreik után, amint erről Maszúdi említést tesz *Az ismeretek fajtáinak s az elmúlt idők eseményeinek könyve* c. műve kapcsán. Nyilván az őshazában is maradt a turáni népeknek maradéka, ezek azonban rövid idő alatt fölszívódtak az ide özönlött török népekbe. Mindenesetre a magyarok és lovaskultúra-átadó szerepük ma is élénken élnek az Aral-tó déli partján lakó karakalpak nép emlékezetében ([13], 77. old.).

0.13.2. A besenyők megjelenése Európában. Besenyő etimológia

Amint említettük (és amint arról I. Chosroes Anosirván perzsa király is beszámol), a besenyőknek legalább három törzse már a VI. század közepén megjelenik Európában. (Ez a Zabargan vezette három „kangar” törzs, s valószínű, hogy ők maguk ezt a nevet már akkor is inkább *csángurnak* ejtették; vö. a Csíki Székely Krónika idevonatkozó adatával.) A Kaukázuson kelnek át, és a Dnyeper vidékén telepsznek le, amelynek partján rövidesen városokat is alapítanak, úgymint például *Aszpron*, *Touggátai*, *Krakhnakátai*, *Szalmakátai*, *Szakakátai* és *Giaioukátai* városokat. E nevek Bíborbanszületett Konstantinosz császár görögös átírásában maradtak ránk, esetleges jelentésükről a császáríró nem számol be. (Egyetlen kivétel *Aszpron*, amely állítólag fehér kövei után kapta nevét. A magunk részéről nem csodálkoznánk azon, ha itt a *Jászberény-Úzberény* név egy archaikus alakjának [*Ászböröny?*] görög torzításával szembesülnénk. Tudvalevő például, hogy az avar alapítású *Brünn* város nevében is a *Berény* [*Böröny*] név rejtőzik. Mindenesetre már a Dnyeper-parti elhelyezkedés és hangzás alapján is valószínű, hogy *Aszpron* a mai *Zaporozsjéval* azonos.) Ugyanakkor érdekes dolog, hogy az említett városok legtöbbször *-kátai* (valószínűleg *-kátá*) végződéssel bír, amelynek ha pontos mai jelentését nem is tudjuk, mindenesetre azonnal feltűnik, hogy ez jellegzetes magyar helynévvégződés. Lásd pl. *Nagykátá*, *Szentlőrincskátá* (Pest m.), *Perkátá* (Fejér m.). Mindezekhez hozzátehetjük, hogy a Nyesztor-krónika is a besenyőknek a Dnyeper vidékén való 600 körüli megtelepedését sugallja, s Bíborbanszületett Konstantinosz és Theophanes Continuatus írásai alapján a besenyők még a 800-as években is ugyanott találhatóak.

Az itt élő besenyők nyolc törzsrre (vagy tartományra) oszlottak. A törzsek (tartományok) neveit – erős görög torzításban – Bíborbanszületett Konstantinosz hagyta ránk. E nevekről illik bővebben is szólnunk. A fennmaradt névalakok: 1. *Értém* vagy *Jabdi-Erti*, 2. *Tzour* vagy *Kuartzi-Tzur*, 3. *Gíla* vagy *Khabukszin-Gíla* (ill. *Kourkóta-Gíla*) 4. *Kulpeê* vagy *Szírú-Kalpeê*, 5. *Kharoboê*, 6. *Talmat* vagy *Boro-Talmat*, 7. *Khopon* vagy *Giazi-Khopon*, 8. *Tzopon* vagy *Boula-Tzo(sz)pon*. Ezek közül az első három törzs a *kangar* (vitéz, nemes) jelzőt is viseli.

A *Tzour*, a *Kulpeê*, a *Talmat* és a *Tzopon* tartományok 950 körül a Don és Dnyeper között terültek el, e térségnek is az északabbi vidékein. Hetvennyolcvan évvel korábban a *Tzour* törzs feje *Kouel*, a *Kulpeê* törzsé *Ipao*, a *Talmaté* *Kosztá*, a *Tzoponé* pedig *Bata* vagy *Vata* volt. A *Khopon* tartomány (950 körül) az Al-Dunától északra, „Bulgária közelében” terült el, a

törzs feje korábban *Giazê* vagy *Giazi* volt. A *Gïla* tartomány Moldvában, „négy napi járóföldre Magyarországtól” volt, a törzs feje korábban *Kourkóta* volt. A *Kharoboê* tartomány (Konstantinosz korában) „Kijevtől egy napi járóföldre” terült el, a törzs feje a kiűzetés idejében *Kaidoum*. Az *Êrtêm* törzs területe pedig az orosz hűbérben élő szlávok földje közelében húzódott, feje a kiűzetéskor *Maitza*. Érdekes, hogy tartományok közül kettőnek is a jelzője (*Kourkóta* és *Giazi*) azonos a megfelelő törzs fejének nevével.

A fenti nevek közül minden erőltetés nélkül ráismerhetünk a magyar *Koppány*, *Gyula*, *Kölpény*, *Súr* és *Vata* nevekre. Ha nem is akarunk ilyen adatokat bizonyítékul felhasználni, akkor is illik megjegyeznünk, hogy már csupán e névegyezések is mutatnak legalább annyit, miszerint a magyarok és besenyők azonos kultúrkörhöz való tartozása erősen valószínű. Ez mindenképpen vagy közös őshazát, vagy több száz éves korai együttélést feltételez — teljes összhangban Maszúdival, Bīrūnīval, ill. a kazár népnévlistákkal, és szöges ellentétben a hivatalos verzióval.

Fontosnak tartjuk még egyszer hangsúlyozni, hogy midőn e besenyő nevek – és maga a *besenyő* név – eredeti alakjait igyekszünk minél jobban rekonstruálni, annak esetlegesen sikeres voltát *nem* szándékozunk elméletünk újabb bizonyítékául felhasználni. Sőt az alábbiakat csakis azért merjük megtenni, mert a látottak alapján sziklaszilárdan meg vagyunk győződve afelől, hogy a besenyők és magyarok testvérnépek. Nem akarunk ugyanis abba a hibába esni, mint a hivatalos történészek, akik a besenyő neveket – török voltokra hivatkozva – törökké nyomorították, majd kis idő múltán elegánsan kijelentették, hogy lám, a besenyők török voltának legnagyobb bizonyítékát éppen nyelvemlékeik adják. Kniezsa István például térképének egyes helyein csupán azért tüntet föl török szórványokat, mert ott helynevekben a *besenyő* névvel találkozik. Ám azt soha senki még nem bizonyította (és nem is fogja), hogy e név ténylegesen török eredetű! Vagy: a nagyszentmiklósi kincs egyes feliratait a kutatók kizárólag azért minősítik török nyelvűnek, mert azon általánosan elfogadott véleményből indulnak ki, miszerint a VII.-IX. századokban a Maros vidékén török nyelvű népek éltek; teszik mindezt anélkül, hogy bárki is megfejtette volna azokat! (Hasonló mutatvány pl. a Theophanesnél előforduló kazár *Ziebel* vezérnév *ziebel-iebel-jabgu* művészi alakítása. Ha már tippelni kell, akkor szerintünk *Zιβηλ* inkább lehet 1. *Csepel*, 2. *Sebő*, 3. *Vezér*, 4. *Csobánc* vagy *Zsupán*, mintsem *jabgu*! Továbbá török nyelvi nyomok tekintetében a nyelvészek legfőbb adu ászként lobogtatják éppen annak a *Küküllő* folyónak a nevét, amelyről Kányádi Sándor írja gyönyörű szép versében, hogy „talán a nevét is kékellő színéről kapta ez a szép víz”. A sort

természetesen végtelenségig lehetne folytatni.)

Németh Gyula a besenyő törzsneveket (nem minden célzatosság nélkül) így adja vissza [33]: 1. *Erdim* (*Érdem*) ill. *Yavdi Erdim*, 2. *Csur*, 3. *Yula*, 4. *Kül-bey*, 5. *Bay*, 6. *Tolmács*, 7. *K'apan*, 8. *Csoban*. A *Yula* nevet a magyar *Gyulával*, a *K'apant* a *Koppánynyal* egyezteteti. Ettől függetlenül a fél szemmel figyelő olvasónak pusztán e nevek láttán máris az kezd a tudatalattijában lerakódni, hogy itt nyilvánvalóan török törzsekről van szó. Pedig hát az igazság ettől messze jár.

Ha már Németh Gyulánál is felmerült bizonyos besenyő törzsnevek korabeli magyar személy- illetve méltóságnevekkel való egyeztetése, mi sem állhatjuk meg, hogy további nyíltan kínálkozó egyezéseket elhallgassunk; főleg, ha ehelyütt mi már sokkal szorosabb magyar-besenyő rokonságból indulhatunk ki, mint Németh Gyula. Szerintünk valószínűleg nemcsak a *Gila-Gyula* és *Khopon-Koppány* egyezések helytállóak, hanem a *Tzopon* (*Tzoszpon*)-*Csobánc*, a *Tzur-Súr* és a *Kulpeê-Kölpény* (*Kölpő*) egyezések is. (És lehet például, hogy a *Kulpeê* név *Sziru* jelzője szürkét jelent.) Szinte önmagától kínálkozik ugyanakkor a konklúzióink közé nagyon is jól illeszkedő gondolat, miszerint a *Koppány* törzsnév $\Gamma\alpha\zeta\iota$ jelzője egyenesen *jászt*, azaz *úzt* jelent. (Szomszédos tesvérnépek között az ilyesfajta elnevezések nem számítanak kuriózumnak.) A *Csobánc* név a nagyszentmiklósi kincs edényeinek feliratai között is előfordul (a *besenyővel*, *kenézzel* és *Gyulával* együtt). A *Súr* név pedig – mint említettük – nem csak egy magyar vezér neve, hanem egy sereg helynévben fönmaradt Pozsony megyében. De az sincs kizárva, hogy a *Tzour* név máig továbbélt alakja nem a *Súr*, hanem a *Szörény* (esetleg mindkettő?). Ebben az esetben még az sem lenne meglepő, ha a *Kuartzi-Tzour*ként lejegyzett névpáros az elmúlt évezredben a *Krassó-Szörény* alakban élt volna tovább!

Ezek után nem tűnhet túl vad ötletnek, ha a besenyő törzsneveket mai magyar helynevekből is próbáljuk restaurálni. Szerintünk e törzsneveket a mai fülnek az *Értény* (vagy *Ercsi*), *Súr* vagy *Szörény* (illetve *Karcsa-Súr* vagy *Krassó-Szörény*), *Gyula*, *Kölpény*, *Garabonc*, *Tolmács*, *Koppány* (*Jász-Koppány* vagy *Gács-Koppány*), *Csobánc* nevek adják leginkább vissza. (Érdekes, hogy van, aki a „*Khopon*” törzsnevet egyszerűen *Kap*ként azonosítja be, ami szinte ugyanaz, mint a Csíki Székely Krónikában szereplő „*Kab* jeles katona” neve, aki melleleg Csángur Elek és Csángur Pál apja.) A kiüzetés korabeli törzsfők nevei mai hangzással: az *Értényé Majsa*, a *Súré Kál*, a *Gyuláé Körkötöny* (vagy *Kurkuta*), a *Kölpényé Ipa* (vagy *Ipoly*), a *Garaboncé Kajdony* (vagy *Ajtony*), a *Tolmácsé Kustán*, a *Koppányé Jászi* (ill.

Gyászi vagy *Gács*), a *Csobáncé* pedig *Vata*.

A tartományok jelzőit (*Jabdi-*, *Kuartzi-*, *Khabukszin-* vagy *Kourkóta-*, *Sziru-*, *Boro-*, *Giazi-*, *Boula-*) a legtöbb történész lószínnevekként értelmezi. E lehetőség egyáltalán nincs kizárva, ám némi fenntartásunk mégis van e magyarázattal szemben. Először is: Konstantinosz szövege azt sugallja, hogy a törzsnevek elsődlegesen területnevek, és csak ezekből származóan törzsnevek. (Szentkatolnai Bálint Gábor, aki Németh Gyulának „mindent törökösítő” kurzusa előtt élt, a maga természetességében területnévként magyarázza a kérdéses neveket, mégpedig az adighe-kabard nyelv segítségével [44]; *érmellék, tengerre érő állomás, szállás, gólyahely, árpában gazdag, határoldalon levő, sertésnevelő és ökörtényesztő* jelentésekkel.) Területneveknél pedig mindenestre furcsán hat a lószínnév mint jelző. Másodsor: mint már említettük, két törzs esetében is a törzs jelzője azonos a törzs éppen aktuális fejének nevével. Személynévként is furcsa a lószínnév, s ha ezen értelmezés végül mégis helytállónak bizonyulna, az eddigi indoklások akkor is erőltetettnek tűnnek. Nem titkoljuk, hogy szerintünk a „törökösítés” kényszere erőltette eddig ezt a magyarázatot.

A területnév-magyarázat egyúttal azt is jelentheti például, hogy a *Koppány* elsődlegesen földrajzi fogalmat takar, amelyről egyaránt lehet elnevezni személyt, törzset vagy területet. A dunántúli *Koppány* nevű folyók a hozzájuk tartozó helynevekkel együtt is valószínűleg nem Árpád ükunokájáról vették nevüket, hanem ez a nyelvünkben meglevő földrajzi köznévi volt, amelyről aztán Koppány vezér is nevet kapott.

Szembetűnő, hogy a *besenyő* név idegen forrásokban fennmaradt alakjai mind *-ak*, *-ek*, *-eg* végződésűek, ami éppen a magyaros *besenyő* alakból hiányzik. Ennek két oka is lehet. Egyrészt elképzelhető, hogy az idegen források írói nem vették észre, hogy a *besenyők* szó többes számot takar, és így az egyes számra is a plurális alakot használták. De lehet, hogy más az igazság. Lehet, hogy e népnév valamikor még pl. *becsenyegnek* hangzott, ami hangfejlődéssel *besenyőre* váltott. Ilyen változásra a magyarban számos példa akad, jól mutatják ezt pl. a *menek-menő* (*menekül!*), a *Γενναχ-Jenő* és a *beke-bakó-bak-bő-fő-fej* változatok (ez utóbbiakhoz kapcsolhatók a törökben meglevő *bég-bej* alakok, s mindegyikük végső soron a szumir *pe-e-ge* [*fej*] alakra vezethető vissza). Sőt ez utóbbi esetben még valószínűbb az, hogy a különböző rokonnépek – különböző nyelvfejlődési fokon lévén – a besenyők nevét egyidejűleg különbözőképpen ejtették (mivel nevüket nem a IX. században tanulták meg hallás után, hanem azt ősidők óta a saját nyelvükön mondták). Lehet például, hogy a besenyők önmagukat tényleg *becsenyegnek*

vagy *pecsönyeg*nek nevezték akkor, amikor a magyarok talán *becsönyöü*nek hívták őket (1086-ból egy *Beseneu* alak maradt fenn). Ez az elgondolás mindenesetre jól megmagyarázná a különböző forrásokban előforduló *besen-nyő-bessenye-ps(e)nyűj-pecseneg-bacsanag-bazsnák-pacinak* alakok különbözőségét. E változások egyes helynevek változásaiban is megmutatkoznak. Érdekes, hogy két különböző helyen is ugyanazon átalakulás figyelhető meg. Nem lehet véletlen, hogy mind Nyitra, mind Sopron megyében van olyan egykor *Besenyő* nevű település, amelyek neve mára egymástól függetlenül *Pecsenyéd*dé alakult! (Az más kérdés, hogy pl. a Sopron megyei Pecsenyéd „továbbfejlődött” *Pöttsching* alakká, ám nem természetes fejlődéssel, hanem erőszakos elcsatolással. E falu mai németajkú lakosai valószínűleg nem gondolnak rá, hogy helységüket egykori névadói éppen azért alapították, hogy a német terjeszkedésnek útját állják.)

Más kérdés a *besenyő* név jelentése. Erre határozott választ jelenlegi ismereteink alapján nem mernénk adni. Egy korábbi szakaszban a besenyő-masszagéta azonosság kérdésének kapcsán fölmerült e név *halevő* jelentése a szanszkrit nyelv egy imponáló „*upasunya*” szóalakjával együtt; s bár magunk részéről ennek igazságáról korántsem vagyunk meggyőződve, azt teljességgel mégsem vetnénk el. De lehet, hogy e névnek köze van a hun *senyő* (tanhu) fejedelmi címhez; ezt erősíteni látszik az a tény is, mely szerint a *Senyő* (*Sényő*) alak a magyar helynévanyagban is fennmaradt (*Bajánsenye* = *Baján kagán?*). Ezesetben talán *besenyő* = *bölcs* (*becses*) *fejedelem*. Németh Gyula persze a *besenyő* nevet a türkből magyarázza *sógor* jelentéssel [33], bár vissza lehetne kérdezni, hogy kiknek a sógora és milyen házasság révén (s pláne, hogy nevezi-e valaki *saját*magát sógornak?). A magyarázat mindenesetre részben lehet helyes, mert a *besenyő* név kapcsolatban állhat a régi magyar *bács*, *bácsi* (bölcs, tiszteletre méltó, *becsben* álló idősebb férfi = „sógor”) megszólítással, ami nagyon is hasonlít az általunk adott lehetséges magyarázatra.

Tehát a besenyők és jászok a VII-IX. századokban a Kazária és Avarország közötti területen élnek. Nincs azonban kizárva, hogy ezen az időszakon belül a besenyők egy része már a Kárpát-medencébe költözik. A legtöbb régész szerint ugyanis a nagyszentmiklósi kincs a VIII. század elejéről való, az egyik kannán szereplő *besenyő kenéz* (+*.P.s.ny.ű.j.+k.n.sz.*+) rovásfelirattal együtt. Mindenesetre legalább száz évig a Don képezi a határt Kazária és Besenyőország között; s a kazárok Šarkel erődjét is elsősorban a besenyők ellen építik 830 körül. Később ebben a térségben jelenik meg a honfoglaló magyarság (fekete ugorok), akik talán Kazáriából, talán a Kaukázuson túlról

(vagy mindkét területről) érkeztek, de mindenesetre a besenyők után, ahogy arról a Nyesztor-krónika is beszámol. Ez mindenképpen megbontja az addigi erőviszonyokat, a 890-es évek elején például Kijev térségét a magyarok uralják. Az erőviszonyok megváltozása aztán a kazár-besenyő-úz háborúval teljesebbé válik. Ennek azonban semmi közvetlen köze nincs a számánida terjeszkedéshez; az események teljességgel Európára lokalizálhatók. 880 körül a Kazáriától valószínűleg északnyugatra lakó besenyők háborúba keverednek az úzokkal és a kazárokkal, s miután vereséget szenvednek, lakhelyükről menekülni kénytelenek, s történetesen déli irányban, a magyarok szállásai felé vonulnak. A Don-Dnyeper vidékén élő magyarság ekkor még nincs olyan erős, hogy e támadást kár nélkül elhárítsa, így a pusztítás elől nyugatabbra húzódik. Nagyságrendileg erősebbé válik viszont az eleve Kárpát-medencében lakó magyar-onogur népevel kiegészülve, amely önmagában szintén gyengévé vált a frankokkal illetve németekkel szembeni védekezésre. Lehet, hogy a magyarok nyugatra húzódásának fő oka éppen az volt, hogy a kelet-európai és kárpát-medencei magyarság Etelközben egyesítse erejét mind a keletről, mind a nyugatról jövő támadásokkal szemben. Lehet, hogy ama etelközi vérszerződés is nem a régóta amúgy is közös főség alatt élő kelet-európai magyar törzsek között, hanem éppen hogy *a kelet-európai magyarság és a kárpát-medencei magyarság képviselői között* kötött. S valóban, a magyarság számára addig félelmetes besenyők a következő években szinte gyepűnéppé szelődülnek, ugyanakkor Nyugat-Európa száz éven keresztül fogvacogva említi a magyarok nevét. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a magyarság etelközi szövetségkötése megindította a besenyők integrálódását is ehhez a politikai alakulathoz; ami nem is csoda, hiszen nem voltak kevésbé vérrokonai a szerződést kötőknek, mint maguk a szerződő felek egymásnak.

A besenyők Kelet-Európában elsősorban nagyállattartással foglalkoztak, de nincs okunk azt feltételezni, hogy ne lett volna fejlett földművelésük, építő-, kovács- és ötvösiparuk, hiszen mindez a magyaroknak is megvolt. Fejlett kovácsipar nélkül lehetetlen lett volna Európa egyik legütőképesebb lovashadseregét fenntartani. Azt sincs okunk feltételezni, hogy később a szlávoktól tanulták volna meg a földművelést, sőt azt sem, hogy a szlávok mezőgazdasági kultúrájának szintje egyáltalán elérte volna a besenyőkéét. Bíborban született Konstantinosz művének 2. fejezetében leírja, hogy a X. században az oroszok a besenyőktől „vásároznak szarvasmarhákat, lovakat és birkákat, s ilyenformán könnyebben és bőségesebben élnek, mert **az említett állatok egyike sem lelhető fel Oroszországban.**” Ha az oroszoknak nem volt lovak és szarvasmarhájuk, ugyan mivel szántottak volna? Hogyha pedig nem

szántottak, másokat sem tanítottak meg szántani, inkább ők tanultak meg azoktól – akár kazároktól, akár bolgároktól, avaroktól, magyaroktól, jászoktól vagy besenyőktől.

0.13.3. A besenyők és a magyar honfoglalás

880 körül háború tör ki a besenyők és kazárok között, ebben az úzok a kazárok oldalán vesznek részt. A vereséget szenvedett besenyők észak felől a magyarok Don-vidéki szállásai felé menekülnek, majd a magyarokkal konfliktusba kerülve, őket nyugati irányba szorítják. A kelet-európai (fekete) magyarok ekkor költöznek Etelközbe, illetve az Al-Duna vidékére, ahol Álmos vagy Árpád találkozik Metóddal. Ez után az idő után már nem beszélhetünk lényeges magyar-besenyő konfliktusról. A Kárpát-medencei onogurmagyarokkal és székelyekkel szövetséget kötve az etelközi magyarság tervszerűen lát a Kárpát-medence megszállásához. Más kérdés, hogy a magyar utóvédet bolgár biztatásra besenyő támadás éri, ez semmiképpen nem érinti a magyarság túlnyomó többségét. Etelköz nyugati felének magyar kiürítése és besenyők általi megszállása folyamatos és fokozatos. Konstantinosz művének 40. fejezetében pontosítja is 38. fejezetbeli állítását, midőn megírja, hogy a magyarok Bölcs Leó hívására – tehát nem menekültükben – támadták meg Bulgáriát. Egyébként azt sem gondolhatja senki komolyan, hogy őseink a görögök két szép szeméért támadták meg a bolgárokat, ez már része volt a honfoglalás zseniálisan megtervezett műveletének, amelyhez kapóra jött a bizánci-bolgár háború. Ha pedig a bolgárok megtámadásával a honfoglalás kezdetét vette, akkor a besenyők tényleg legfeljebb csak a magyar utóvédet tudták lerohanni. Egészen más kérdés, hogy a görögök a magyarok fegyvertényét szívesen hallgatták el, hiszen ezzel a saját szerepüket tudták nagyobbitani az utókorra hagyott iratokban. Ez rájuk amúgy is nagyon jellemző volt.

Szó sincs tehát két besenyő támadásról, a második „támadás” inkább csak csetepaténak mondható. Ami 895 körül Etelközben történt, arra sokkal inkább az a jellemző, hogy a magyar honfoglalással egyidejűleg a besenyők Etelköz nyugati felét is megszállják az Al-Duna vidékével együtt. Etelköz egy része Konstantinosz művének 37. fejezete szerint egyébként is már korábban a besenyők kezén volt. Nagyobb besenyő-magyar konfliktusról sem akkor, sem a későbbiekben nem beszélhetünk, sőt Maszúdi közlése szerint a magyarok és besenyők a X. században közös hadivállalkozásokat is folytattak. A magyar honfoglalás előtti és utáni állapot között besenyő szempontból

csupán annyi a különbség, hogy a kiürített területet a besenyők megszállják, így a Dnyeper-vidéktől a Kárpátokig és az Al-Dunáig besenyő szuverenitás van. Ez az állapot aztán körülbelül százötven évig áll fenn; míg az úzok-jászok és kunok nyomására a besenyők keleti határa fokozatosan nyugatra szorul, majd az úzok és kunok rátelepszenek a besenyőkre. Közben persze mind a besenyők egy része, mind a jászok és kunok egy része áthúzódik Magyarországra is; a besenyők főként a X. században, a jászok és kunok pedig fokozatosan a XI-XIII. századokban. Ez a beköltözés a mongol veszedelem közeledtével aztán drámai méreteket ölt; ám ez nem változtatja soknemzetiségűvé Magyarországot, hanem csupán – testvérnépekről lévén szó – magát a magyar néprajzot teszi színesebbé. Idegen nemzetiségek (szerbek, oláhok) nagyobb méretekben majd csak az oszmán fenyegetés idején jelennek meg magyar földön. Nem véletlenül írja Galeotto Marzio a XV. században, hogy Magyarországon minden réteg ugyanazon nyelvvel él, viszont az ugyanekkor élő Bonfini szerint Magyarországot szkíta nyelve a szomszédos népekétől erősen elüt.

0.13.4. A besenyők Magyarország és Bizánc szomszédságában

A XI. század közepére tehát Besenyőország az úzok-jászok nyomására nagyjából a mai szűkebb értelemben vett Románia területére szorul össze. Részen a besenyők egy részének Magyarországra való betelepülése folytán a régi besenyő törzsi rendszer átszerveződik; az ebből az időből származó források már tizenhárom besenyő törzsről szólnak, többek között az eleddig ismeretlen nevű *Belemarnisz* és *Pagoumani* törzsekről. Ezidőtájt a Kárpátokon kívüli besenyőknek már közös uralkodójuk van *Tyrák* fejedelem személyében, aki ellen viszont az említett két törzs lázad fel *Kegen* törzsfő vezetésével. E két törzs 1048-ban bizánci területre költözik, felveszi a bizánci kereszténységet, Kegen pedig a császártól patrikoszi címet kap. A betelepült besenyőket a császár éppen testvéreikkel szembeni határórként telepíti le. Még ugyanabban az évben Tyrák hadat indít ellenük, sőt a görögök ellen is sikeresen hadakozik, s még a lázadók is visszatérnek hozzá, ám seregében járvány tör ki, és a végén maga is kapitulál a császár előtt, sőt meg is keresztelkedik a bizánci rítus szerint.

Tyrák katonáinak bizánci területre való költözése nyomán az etelközi besenyő állam katonai értelemben lényegében megszűnt létezni, az úzok-jászok bevonulnak a kiürített területekre és rátelepszenek az ott maradt besenyőkre. (A moldvai *Jászvásár* például már az ő alapításuk, a Dnyeszter-parti *Csö-*

börcsök viszont valószínűsíthetően besenyő, melynek neve lényegében azonos a Sárvíz mellett fekvő besenyő alapítású *Töbörcsök* település nevével.) A terület a XI. század végére már a jászok és besenyők közös országa, amelynek katonai erejét már főként a betelepült jászok biztosítják. Mindez fölgyorsítja a független besenyő etnikai tudat fölmorzsolódását, amely addig elsősorban amúgy is azon büszkeségben gyökerezett, miszerint a besenyők voltak a legvitézebbek a szkíta népek között. (Ezt Maszúdi és Konstantinosz császár is megerősíti.)

A bizánci császár hűbérébe került besenyők most már saját testvéreikkel néznek farkasszemet az Al-Dunánál, besenyők a besenyők ellen: egyik oldalon bizánci, a másikon jász szupremácia alatt. Ezidőből maradt fenn a bizánci oldalon harcoló *Karacs(asz)* és *Uz(asz)* besenyő vezérek neve. A század legvégére aztán a bizánci hűbérben élő besenyők maguk is a görögök ellen fordulnak, sőt 1087-ben *Tatusz* vezetésével Drinápolynál meg is verik őket. 1091-ben már Bizánc falait ostromolják, ekkor viszont a ravasz bizánci diplomácia a besenyőországi jász-besenyő csapatokat nyeri meg saját besenyői ellen, így a *Lebunion* mellett kirobbant csatában besenyők megint egymást gyilkolják. Aki a csatamezőn életben marad, azt a görögök mészárolják le éjszaka. Ezek után besenyők a bizánci oldalon már csak szórványban maradnak fenn, komoly katonai erőt egyáltalán nem jelentenek. 1122-ben aztán még egyszer (és utoljára) fölláznak a görögök uralma ellen, de a császár csapatai *Herrhoé* mellett végzetes csapást mérnek rájuk, és a csata után kegyetlen öldöklést visznek végbe köztük. Ezen besenyők közül nem kevesen Magyarországra menekülnek, II. István udvarába. Ezek után besenyőkről már nem hallani Bizáncban.

0.13.5. Besenyőország végnapjai. A moldvai tartomány arculatának kialakulása

A helyzet az Al-Dunától északra is egyre inkább megváltozik. Ahogy a XI. század második felében a jászok települtek rá a besenyőkre, a XII-XIII. századokban a jászok nyomában érkező kunok települnek rá a jászokra és besenyőkre. Ezen betelepülésekkel párhuzamosan a Moldvában együtt élő besenyők, jászok és kunok fokozatosan kezdik elveszíteni külön etnikai tudatukat, s ami őket integrálni tudja, az a közös – magyar – nyelv, ez válik összetartozásuk fő szimbólumává. Ez viszont szükségszerűen a nagy Kárpát-medencei szomszédhoz is integrálja a moldvai testvérnépeket, mégpedig anélkül, hogy valaha is Magyarországra költöztek volna. Nem csoda hát, hogy néhány száz

év elteltével a moldvai besenyők, jászok és kunok egyszerűen *magyarnak* nevezik magukat, a *csángur-csángó* név pedig mintegy jelzővé válik. (Ez lehet a fő oka annak, hogy ma sokan úgy gondolják, miszerint a csángók Magyarországról „csángáltak” el Moldvába. Ezen nézet hirdetése mára egyenesen divatossá vált. Tudomásunk szerint „*csángálni*” nevű magyar szó nem létezik, és ha létezne is, a hazai közvélemény a csángókról sok száz évig tudomást sem vett, tehát a holmi *elcsángálásból* eredő elnevezést semmi sem indokolja. Véleményünk szerint az ilyenek kiagyaloít kellene *eltángálni*. Ilyen magyar szó ugyanis létezik. A *csángó* elnevezést jól magyarázza a Csíki Székely Krónika XI. századi *csángurokról* szóló adata, illetve a XIII. századi Kassai Kódexben a besenyők között előforduló *Sengur* név.) A XVIII. századi Timon Sámuel mindenesetre még úgy tudja, hogy a csángók a „*jászok és kunok*” utódai [46]. Moldva egyébként egészen a mindent fölforgató oszmán hódításig megőrzi *Cumania-Kunország* nevét és részbeni kun jellegét. A moldvai besenyők őstörténetét részünkről itt lezártnak is tekintjük, hiszen Moldva XIII. század utáni története viszonylagosan jól dokumentált, ezzel kapcsolatban [38] és [10] nagyon igényes és alapos feldolgozottságú művek, azon kiegészítéssel, hogy Domokos Pál Péter művében a magyar honfoglalás körülményeire és az őshazára vonatkozó kijelentéseket nem szabad komolyan venni, mint ahogy azt sem, hogy ő a csángók fő magvát Magyarországról Kunországba települt magyar csoportokban látja. (Az óriási gyűjtőmunkát végzett Domokos Pál Péter kutatómunkájának a magyar őstörténet nem képezte részét; ő erről azt írta, amit minden iskolában tanítanak. Neki nyilván se ideje, se közvetlen oka nem volt azon eltöprengeni, hogy történetírásához nagynevű Akadémiánk tudósai hamis „kezdeti feltételek”-et biztosítottak, így ő alapértelmezésként a magyarokat „finnugor”, a kunokat pedig török eredetű népnek tekinti.)

Azon nem kell csodálkozni, hogy a csángók mára elvesztették besenyő, jász és kun tudatukat, hiszen az Orwell rémálmaikat is megszegényítő, több száz éve tartó erőszakos oláhosítás nyomán sok csángó *már magyarnak sem* meri vallani magát, hanem „a Nagy Testvér szeretetével” ragaszkodik román-ságához, annak ellenére, hogy nevét magyarul használja és otthon magyarul beszél. Az az elképzelés, hogy a csángók elmagyarosodott oláhok lennének, olyannyira bizarr, hogy minimális cáfolatot sem érdemel. Azt viszont hangsúlyoznunk is kell, hogy a moldvai besenyők a mai értelemben véve igenis magyarok, éppen annyira, mint a kis- és nagykunok, a jászok, a palócok, vagy éppen a Sárvíz mentén élő besenyők.

0.13.6. Besenyők megtelepedése Magyarországon

A besenyők európai megjelenésével szinte egyidejűleg számolhatunk egyes besenyő csoportoknak a Kárpát-medencébe költözésével. Természetesen jelen iratban nem vállalkozhatunk arra, hogy kiderítsük, miszerint a Krisztus születése körül érkezett szarmata-jazig telepésekkel együtt érkeztek-e besenyők is Európa közepére, annyi azonban bizonyos, hogy a szarmaták és alánok őshazája a besenyőkével közös volt. Valószínű viszont, hogy a VIII. században már élnek nagyobb számban besenyők a mai Magyarország területén. A régészek nagyobb része ugyanis a VIII. századra teszi azon Nagyszentmiklós határában megtalált kincslelet készítésének korát, amelynek edényein föltalálhatók többek között a *Besenyő*, *Kenéz*, *Gyula* és *Csobánc* nevek. (A leletet Németh Gyula is egyértelműen besenyőnek mondja.) Nyesztor krónikája a besenyők Kijev környéki megjelenését a fehér és fekete magyarok érkezése közé teszi. Mivel mind a fehér, mind a fekete magyarok végállomása a Kárpát-medence volt, csoda is lenne, ha a köztük levő besenyőknek egy csoportja sem költözött volna be a fekete magyarok előtt.

A besenyők betelepüléséről szóló magyar írásos adatok természetesen a magyar honfoglalás ideje utánra vonatkoznak. Tonuzóba népe, amelynek központi szállása a Tisza-parton, az abádi rév mellett volt, valószínűleg akkor települt az országba, amikor Taksony fejedelem 950 körül besenyő fejedelmi házból való lányt vett feleségül. Tonuzóba megérte István király korát, s mivel ősei hitéhez ragaszkodván (ami valószínűleg nesztoriánus kereszténység volt) nem volt hajlandó római hitre állni, István király élve temettette el feleségével együtt az abádi révnél. Fia, Örkönd azonban római hitre tért és István egyik leghűségesebb főembere lett. Őtőle ered a Tomaj nemzetség, amely tudomásunk szerint máig fennmaradt (Anonymus: *Gesta Hungarorum*).

A besenyők betelepülését innen kezdve jószerivel csak településtörténeti adatok alapján követhetjük nyomon. Ennek rekonstrukciója azért is nagyon bizonytalan, mert az adatok modern feldolgozói a besenyők *a priori* törökségéből indultak ki, ezért minden magyarul értelmesen hangzó helynevet *elve* kizártak a szóhajóható besenyő települések sorából. Nem véletlen, hogy míg krónikáink és hagyományunk nagyszámú besenyő betelepülőről vallanak, addig Knieszsa István és a többi adatfeldolgozó kisszámú és szórványos betelepülésre következtet. Nem csoda, hiszen ők kevés kivételtől eltekintve csak a *Besenyő* és *Tolmács* illetve a többi besenyő törzs nevére utaló helyneveket azonosították be besenyőként. (Ez olyasmi, mint ha valaki csak a *-megyer*,

-nyék stb. neveket azonosítaná be magyarként!) Mi már tudjuk, hogy a besenyők közel magyarul beszéltek, így nagyon sok magyarként azonosított település lehetett valójában besenyő. Tehát egyáltalán nincs kizárva, hogy a hagyomány igazat mond a nagyszámú besenyő betelepülőről. Abu Hamid al Garnáti arab utazó is például (aki 1150-1153 között Magyarországon tartózkodott), a magyarországi nemzetiségek között még a XII. század közepén is első helyre teszi a besenyőket: „Az országban ezerszámra élnek besenyők, de rajtuk kívül horezmiek is...”. (Tehát a szlávok számaránya csak ezek után következik, akiket az utazó itt meg sem említ!) A vitatott hitelű, bár sosem cáfolt Kassai Kódex is lépten-nyomon besenyő mágusok elleni inkvizíciós eljárásokról számol be a XIII. századból [11], ami szintén a besenyők viszonylagosan magas számarányáról árulkodik.

A magyarországi besenyő telepek elhelyezkedéséről a bizonytalan helynévanyagon kívül a magyar krónikák, egyházi okiratok, de a józan logika is árulkodnak. A besenyők vitézségének híre úgy nyugaton, mint keleten rettegett volt, ugyanakkor a magyar társadalomba mégiscsak csatlakozott népként illeszkedtek, így csoda lenne, ha a kora Árpádok idején a magyar határ őrizetét nem elsősorban ők látták volna el. Nem véletlen, hogy egyidőben Bizánc is szinte kizárólag besenyő határőrökkel védi magát. Tehát a besenyő telepek tekintélyes részét Magyarország határa mentén kell keresnünk. (Természetesen nem kizárólag besenyő törzsnevek alapján, hanem akár az eddig biztosan magyarnak tartott helynevek között is. Persze sok, eddig töröknek tartott helynévről is kiderülhet a jövőben, hogy azok voltaképpen magyar nevek; hiszen az eddig látottak tükrében a magyart legalább annyira tarthatjuk ősi kultúrnyelvnek, mint a törököt. Még sok kölcsönszóról derülhet ki, hogy nem a törökből került a magyarba, hanem a magyar-szkítából a törökbe.) Sopron, Moson, Győr, sőt Pozsony vármegyei helynevek mindenesetre azt látszanak igazolni, hogy ott nagy tömegben települtek meg besenyők, s erről Anonymus is szól. Dél-Erdélyben szintén nagyszámú besenyő telepítésnek vannak nyomai. Jelentős besenyő határőr csoport olvadt a később rájuk telepedett székelységbe is az Olt vidékén, erről árulkodik a déli székelység egyik ágának *Besenyő* neve, és az Olt-vidéki *Besenyők pataka* ill. *Besenyő* falu is. A Vöröstoronyi-szorostól nyugatra eső terület egykor a *Besenyők erdeje* nevet viselte, a szoros közelében van egy *Tolmács* nevű falu is. Elképzelhető az is, hogy *Szörény* vármegye névadói is besenyők voltak, s e név kapcsolatban állhat a bizánciak által lejegyzett „*Tzour*” törzsnévvel. Mint ahogyan az sincs kizárva, hogy *Bosznia* is az odatelepített *besenyő* határőrökről kapta nevét.

De nemcsak a határvidékeken, hanem az ország belsejében is voltak je-

lentős besenyő tömbök, sőt etnikai tudatukat éppen a határoktól távoleső Fejér vármegyében őrizték meg legtovább. Ez erősen arra mutat, hogy a magyarországi besenyők számaránya nagyon magas kellett, hogy legyen, ha még az ország belsejében is ekkora tömbjeik voltak. A két legjelentősebb tömb a Közép-Tisza vidékén (Tonuzóba szállásterülete), illetve a dunántúli Sárvíz partján, mind Fejér, mind Tolna megyében egészen a Duna-menti Sárközig. (Érdekes, hogy ezek mind víz melletti helyek, s ezeken kívül is több ilyent is ismerünk, pl. a Fertő-tó, Nyitra és Garam vidékein is. Lehet, hogy mégis igaz a *besenyő* név „*halevő*” értelmezése?) Az egyházi iratok Veszprémben is kiterjedt besenyő tömbről tanúskodnak. A kimondottan *Besenyő* nevű falvak elhelyezkedését nem is érdemes különösebben vizsgálni, azok szétszórtan az ország számos vidékén föllelhetők az Olt és Feketeügy vidékétől Fogarason, Torontálon, Temesen, Beszterce-Naszódon, Biharon, Szabolcson, Borsodon, Hevesen, Bács-Bodrogon, Fejéren, Somogyon, Zalán, Vason, Barson, Nyitrán és Sopronon át a Lajta vidékéig. (Kniezsa már a Olt vidéki besenyő telepet letagadja – az oklevélben szereplő *besenyő* nevet a koncepciója miatt erőltetetten *rutén*nek literálja –, pedig az ott fekvő *Besenyő* faluról és *Besenyők patakáról* Orbán Balázs is beszámol. A legrégebbi székely emlékezet szerint pedig ez a terület éppen a székelyek *Besenyő-ágának* szállásterülete volt!) A *Besenyő* nevű települések rendszerint magyar etimológiájú települések között helyezkednek el. Ez Kniezsa István szerint azt bizonyítja, hogy a besenyők csak szórványokban voltak jelen az országban. Szerintünk viszont sokkal inkább amellett tanúskodik, hogy a besenyők magyarnyelvűek voltak. Csupán szórványban élő besenyők nem állíthattak volna ki külön besenyő segédcapatokat háborús időkben úgy, ahogy arról krónikáink megemlékeznek (lásd alább). Egyébként az Olt vidéki Besenyő nevű falu is besenyő tömbhöz tartozott, tehát a név nem feltétlenül utal szórványra.

Másrészről kimondottan tudjuk, hogy a Sárvíz bal partján végig egy nagy besenyő tömb húzódott (s húzódik ma is). Tehát ha az ország közepén voltak besenyő tömbök, akkor körben a határok mentén annál inkább kellett, hogy legyenek. A Sárvíz balpartján Fejérben a következő besenyő települések szerepelnek a korai oklevelekben: *Töböröcsök*, *Cece*, *Alap*, *Zedereg*, *Hard*, *Sárbogárd*; majd Tolnában egészen a Sárközig *Dorog*, *Kajdacs*, *Középfalu*, *Varsád*, *Kaptár*, *Hodos*, *Belc*, *Báta*. Későbbi adatok a Sárvíz jobb partján is említenek besenyő településeket. A levéltári adatok persze általában a jéghegy csúcsát jelentik, tehát valószínű, hogy a konkrét adatokhoz képest jóval több besenyő falu volt ezen a környéken. Már említettük, hogy *Töböröcsök* név lényegében azonos a Dnyeszter-parti *Csöböröcsökével*, amely a

csángók egyik nagy központja volt. *Sárbogárd* lehet, hogy magának a *Sár-víznek* nevével azonos jelentésű, mert lehet, hogy a *bogárd* víznév, ugyanis a turáni őshazában 520 körül Abarország egy határfolyója *Bagard* nevű volt Mari Amu manicheus térítő útinaplója szerint. *Kajdacs*nak talán a *Kajdony* vezérnévhez van köze (régies kicsinyítőképzővel).

A Tisza-parti Abád térségében szintén jelentős besenyő tömb helyezkedett el, sőt itt volt Tonuzóba székhelye is. Utódainak, a *Tomaj* nemzetség tagjainak fő birtokai is itt voltak: *Abád*, *Tomajmonostora*, *Besenyőtelek*, *Pá-litelek*, *Szentimre*, *Szentjakab*, *Sarud*. Ezekről nem messze az Eger patak völgyében is jelentős besenyő telepek voltak: *Besenyő*, *Bogorbesenyő*, *Becsenekföldre*, *Szihalom*, ez utóbbi határában *Besenyők kútja* és *Besenyők sírjai* nevű határrészek. Az országban még számtalan helyen maradtak fenn besenyőkre utaló elnevezések a XI. századból. A zasty bencés apátság 1067-es alapítólevelében például a határjárás jelzőpontjai mutatják, hogy a kolostornak adományozott falvak környéke már előbb a besenyők egy nagyobb szállása volt [11]. A határjelölés szerint a környéken magányos és tömeges besenyő sírok voltak: „*tumulus Baranka, tumulus Bojtyn ... acervus Bessy et Basi ... sepulturae Bissenorum*”. A bakonybéli bencés apátság 1086-os határjárásánál is teljesen hasonló a helyzet: „*Sepulcrum Velen, sepulcrum Tati, sepulcrum Qukar*”, mely besenyő sírok elég nagy területen vannak szét-szórva, és egyben azt is jelzi az okirat, hogy a legtöbb sír „*statua lepidea*” – kőszobrokkal volt díszítve, sőt a *Dinna* sír kőoszlopokkal volt bekerítve. A somogyi Zselicség a maga tíz falujával is egy nagyobb besenyő telep volt már legalább Szent László kora óta, amikor is háromszáz telke után háromszáz kövér sertést és hatvan kecskebőrt tartozott leadni a Szent Márton apátságnak (Pannonhalma). A XIII. századból a felsoroltakon kívül még más területekről is vannak besenyő telepekre vonatkozó adatok (lásd lentebb).

Persze a legtöbb besenyő tömbről és szórványról nem igazán tudjuk, hogy pontosan mikori telepítések. Például Tonuzóba Abád környéki szállásáról tudjuk, hogy a beköltözés valamikor a X. század közepén ment végbe. Külhoni besenyő csoportok X. század utáni betelepülésére vonatkozó konkrét adattal viszont csak nagyon kevéssel rendelkezünk. Ilyen például az az eset, ami Szent István kislegendájában maradt fenn: „*Hatvan férfi a besenyők közül ... minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal-ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken elhagyva a bolgárok vidékét, Pannonia határai felé közeledett.*” (Kurcz Ágnes fordítása.)

Egy másik ilyen eset akkor történt, amikor 1071-ben az akkor bizánci kézen levő Nándorfehérvár felől besenyők törtek a Szerémségbe. Salamon

király és Géza herceg válaszul megostromolták Nándorfehérvárt. A Képes Krónika szerint a Sopron megyeiek Ján nevű ispánja a támadó besenyők nagy részét fogságba hajtotta.

A következő dokumentált eset már nagyobb arányú, de korántsem tömeges betelepülésről tanúskodik. A bizánci birodalomban élő besenyők utoljára 1122-ben lázadtak föl a bizánciak ellen, akik *Herrhoé* mellett végzetes csapást mértek rájuk. A csatavesztést követő exodusról a magyar krónikák is tudósítanak. A bizánci területen élő besenyők közül sokan menekültek II. István király (1116-1131) udvarába. A Képes Krónika a következőket írja: „*Abban az időben István király a kelleténél jobban szerette a kunokat; a király mellett tartózkodott Tatár nevű fejedelmük, aki a császár öldöklése elől **kevesedmagával** menekült a királyhoz. A király azután vérhasba esett. A kunok pedig, akik a király kedvezése folytán hozzászoktak a gonoszságokhoz, ekkor is javában dühöngtek a magyarok ellen. Amikor a magyar parasztok megtudták, hogy a király halálán van, megölték a kunokat, akik javaikat ragadozták. Tatár kun fejedelem elpanaszolta a királynak, hogy megölték embereit.*” (Geréb László fordítása.)

A magyar krónika *kunokat* említ, de az időpont miatt az említett „*császár öldöklése*” csakis a herrhoéi csata utáni leszámolás lehet, amelynek besenyők voltak a szenvedő alanyai. (A régi magyar terminológia egyébként is elég szabadosan kezeli a „*kun*” fogalmát, azt szinte válogatás nélkül alkalmazva rokonnépeinkre. Anonymus például a honfoglalás idejéből emlékezik meg mind etelközi, mind eredendően Kárpát-medencei kunokról, akik a szűkebb értelemben vett kumánok nyilvánvalóan nem lehettek.) Tehát a szóbanforgó „*kunok*” valójában besenyők. A krónika elmondja még, hogy a király betegségét körülvevő panaszkodó „*kunokat*” azzal vigasztalta, hogy ha felgyógyul, minden egyes „*kun*” haláláért tíz magyart fog megöletni. A „*kunok*” a krónika szerint hálájuk jeléül annyira elkezdtek ölelgetni-csókolgatni, hogy végül halálra ölelgették a nagybeteg királyt.

Eszerint II. István fő bizalmi emberei besenyők voltak, ami magyar király udvarában valószínűleg akkor fordult először és utoljára elő. Ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy abban az időben az ország lakosságához képest számottevő mennyiségű besenyő települt volna az országba — a krónika kifejezetten kisszámú betelepülőt említ. Ami viszont mindenképpen jelentős volt a betelepülésben, az az, hogy nagynevű vezérek és jól képzett, harcedzett hadak érkeztek az országba, amelyek egyrészt a központi hatalmat erősítették, másrészt a korábban betelepült besenyők addigra elhalványult etnikai tudatát mintegy fölrázták. Tehát a besenyő öntudat érdekei egybeestek a királyi

hatalom érdekeivel, s mindkettő szembenállt az erős királyi hatalmat kevésbé szívelő nemesség érdekeivel. A nemesek a lakosságot könnyen tudták az újonnan érkezettek ellen hangolni, ugyanakkor a besenyők is könnyebben mertek rajtaütetni a király ellenségeinek birtokain. Nem véletlen hát, hogy a krónika a magyarok és besenyők közti konfliktusól számol be, mint ahogy az sem, hogy ebben a konfliktusban a király egyértelműen a besenyők pártját fogja.

A felsoroltakon kívül nem állnak rendelkezésünkre további olyan közvetlen adatok, amelyek egyértelműen besenyők Magyarországra költözéséről vallanának. Van még néhány további adatunk a Magyarországon élő besenyők különböző viselt dolgairól egészen a XIV. század közepéig, de nem igazán sok; egy-két csata emléke és néhány adománylevél illetve inkvizíciós perirat. Ezekről is illik néhány szót szólnunk.

A besenyők a magyaroknál lényegesen tovább őrizték meg a szkíta harcmodort, félelmetes nyilaikat minden ellenség rettegte még a XII. században is; s a XIV. század közepéig adtak királyi elit íjászcapatokat. Ennek ellenére a Képes Krónikában fennmaradt csekély számú adat még arról sem nyújt felvilágosítást, hogy a besenyők egy-egy alkalommal milyen haditettét hajtottak végre, vagy melyik győzelem mennyiben múlt rajtuk. A krónika írja minden jel szerint olyan másodlagos szereplőknek tekintette a besenyőket, akiknek viselt dolgait nem érdemes kiemelni vagy összegyűjteni. A mi mostani célunk viszont éppen ez; lássuk hát a szóbanforgó adatokat: III. Henrik 1051-ben haddal támadta meg Magyarországot, a krónika szerint ekkor a magyarok felégették a vidéket a németek előtt, minden eleséget elszállítottak vagy elpusztítottak, *„ezenfelül a magyarok és besenyők éjszakáról éjszakára kegyetlenül zaklatták, mérgezett nyilakkal öldösték őket, sátraik közé pányvát hánytak és így sokat elragadtak azok közül, akik valami szolgálatban jártak.”* A további adatok még kimondottan negatív színben is tüntetik fel a besenyőket (a székelyekkel együtt). Az 1116. évi olsavai csatával kapcsolatban a Képes Krónika következőket írja: *„A hitvány besenyők és székelyek sebesülés nélkül futottak a király táboráig.”* Vagy az 1146. évi Lajta menti csatával kapcsolatban: *„A gaz besenyők és hitvány székelyek, akik a szokásnak megfelelően a magyarok hadrendje előtt haladtak, valamennyien egyképp futottak el, mint juhok a farkasok elől.”*

A krónikaírónak a jelek szerint nem sok fogalma lehetett a szkíta harcmodorról, a szövegből elsősorban az derül ki, hogy az író nem kifejezetten szimpatizált a székelyekkel és a besenyőkkel. *Cosmas* cseh krónikás ugyanerről az esetről például kifejezetten azt jegyzi meg, hogy a besenyő-székely elővédek vitézül hajtották végre feladatukat, és nem gyávaság, hanem ügyes-

ség volt az, hogy sértetlenül térhettek vissza a derékhadhoz. A szóbanforgó „hitvány megfutamodás” valójában ugyanaz a harcmodor volt, amellyel a párthusok két alkalommal is megsemmisítették a római hadsereget, amellyel Atilla Európa nagy részét elfoglalta, vagy amellyel az avarok és magyarok évszázadokon át rettegtek Nyugat-Európát. Ebből is láthatjuk, hogy az ellenséges oldalon álló szemlélő a magyar krónikásokhoz képest sokkal jobban méri föl a besenyők katonai szerepének jelentőségét, éppen úgy, ahogy Bíborbanszületett Konstantinosz vagy Al Maszúdi kiemelték a besenyők vitézségét a többi szkíta népek között. Nem véletlen, hogy Konstantinosz császár művében a besenyőkkel többet foglalkozik, mint a többi kelet-európai néppel együttvéve. De magából a Képes Krónikából is tudjuk, hogy II. István idején Magyarországon a besenyők voltak a királyi hatalom fő támaszai, nem jelenthettek tehát olyan „hitvány” haderőt, mint amelyet ugyanez a krónika más helyen sugall. A szintén „hitványnak” nyilvánított székelyekről is tudjuk mind a régi, mind a közelmúltbeli időkből, hogy nemcsak hogy nem voltak hitványok a hadban, de a legtöbbször különbül helytálltak, mint a legtöbb magyar. (Ezt a helytállást a magyarok az oláh megszálláskor nagyfokú közönnyel hálálták meg, s e „hála” részben a mai napig tart.) Bizonyára így volt ez a besenyőkkel is. A magyar krónikások eléggé elfogultak voltak, s már a honfoglalással kapcsolatban is nyilvánvaló jelét adták, hogy szívesen elhallgatják azt, ami a szűkebb értelemben vett magyarság tekintélyét csökkentené. Jóllehet a „besenyő futás” csak mese, de az a görög és arab szövegekből nyilvánvaló, hogy a magyarság hosszú ideig kapcsolatban állt a besenyőkkel, tartott is tőlük, de velük közös hadivállalkozásokat is folytatott. Tehát egy objektív magyar krónikaírónak hosszú oldalakat kellett volna írni a besenyőkről. A későbbi eseményekkel kapcsolatos hallgatás okai is hasonlóak.

Már az 1241-es mongol invázió idejéről sem írnak krónikáink semmit sem az önálló besenyő íjászcsapatok szerepével kapcsolatban. De mindenképpen besenyő vonatkozású dolog, hogy ezidőben Tonuzóba utóda, Tomaj Dénes volt a nádorispán. Muhinál ő vezette a magyar hadakat is. Ha élt még a családi hagyomány, akkor biztosan nem csak magyar, de besenyő düh is égett szívében azon altáji martalócokkal szemben, akiknek ősei hétszáz évvel korábban egyszer már elűzték a besenyőket, jászokat és magyarokat otthonukból, a Káspi-Aral vidéki hazából. A tatárjárás után aztán még inkább csökken a magyarországi besenyők katonai szerepe, hiszen a frissen Magyarországra költözött jászok és kunok is ugyanazt a harcmodort képviselik. IV. László király idejében a hazai testvérnépek közül már egyértelműen a kunok dominálnak, a besenyő íjászok a királyi seregben egyre inkább csak kuriózu-

mot jelentenek.

A magyarországi besenyők mindennapi életéről és jogviszonyairól is maradt fenn néhány adat egyházi oklevelekben és periratokban. Ezek is feltétlenül arra mutatnak, hogy a besenyők elsősorban nem szórványban éltek az országban, hanem jelentős tömböket is alkottak, sőt a polgári életben vitt szerepük is legalább akkora volt, mint a katonai. A zasty, bakonybéli és szentmártoni (Pannonhalma) bencés apátság okleveleiből már említettünk besenyő vonatkozású adatokat. De ilyen adat az is, mikor *Calanda* veszprémi püspök 1208-ban a szentmártoniakkal folytat vitát arról, hogy a bakonyi besenyők kinek a joghatósága alá tartoznak [11]. Ez a vita még tíz év múlva is tart, amikor is a pápa elé kerül az ügy, ekkor már a bakonyi besenyők mint „erdei emberek” kerülnek említésre, akik megtagadják mindkét fél felé a dézsmaleadási kötelezettséget, és maguk emelnek inkább kápolnákat és templomokat, főképpen Szent László tiszteletére. A pápai levél – amely döntőbíráként a szekszárdi és a székudvari (Bátaszék) cisztercita apát, valamint a kalocsai érsek személyét jelöli meg – több ízben megemlékezik a besenyőkről mint „*subulcus*” makkoltató kondásokról, továbbá felsorolja *Fizgo*, *Kőrishegy* és *Thepey* falvakat mint vitás birtokokat, ahol a szóbanforgó besenyők laknak. Ugyancsak vita tárgya a somogyi részekhez tartozó Dráva-Mura sarok, Varasd vármegye területe, ahol 1232-ben a besenyők bánja, *Oguz* száll szembe *Bertalan* veszprémi püspökkel egy *Vezmech* nevű faluért, amelyről a püspök azt állította, hogy Gizella királyné adta a veszprémi székesegyháznak, mire Oguz bán nemzetségéből származó népekkel bizonyítja igazát, és hozzátársulnak „*a királynak Zalán innen és túl lakó összes szolgái*”. A besenyőkre jellemző foglalkozás volt a „makkoltatás” mellett az agarászat, halászat és hódászat is. A somogyi *Húnfalván* és a veszprémi *Szentgálon* élő besenyők mint agarászok „népe” szerepelnek a Kassai Kódex peranyagában; sőt Szentgálon királyi szolgálatban álltak és nemességet is kaptak. A besenyők halászati ősfoglalkozására mutat a garamvölgyi és szentbenedeki monostor adománylevele II. Istvántól, aki az udvarhelyi besenyők halászfaluját adományozza a bencéseknek, hogy a Nyitra, Tarmas és Sitona vizein halásszanak.

A XIII. században keletkezett Kassai Kódex (*Syngrapha Dominicana*) egy sereg olyan inkvizíciós periratot tartalmaz (*Liber Inquisitorum*), amely fontos adatokat tartalmaz a besenyők életéről, régi vallásáról és ügyes-bajos dolgairól. A perek anyagát *Fehér Mátyás Jenő* domonkos szerzetes tette az olvasóközönség számára hozzáférhetővé [11]. Az anyagban feltűnően magas a besenyő mágusperek aránya, ami mindenképpen a magyarországi besenyők viszonylagosan magas számarányáról árulkodik. A jegyzőkönyvekben töb-

bek között a *Mocha, Tanuz, Boksa, Badhur, Delko, Nuwes, Borkus, Marcel, Holdu, Bogomer, Arta* mágusok nevei mint besenyő személynévek fordulnak elő; ugyanitt a már említett *Szentgál, Fizgo, Kórishegy, Thepey, Vezmech* és *Húnfalva* településeken kívül még *Forró* és *Lábatlan* biztosan besenyő falvak. (Egy *Sengur György* nevű „Thepey”-i lakos neve egybecseng a Csíki Székely Krónikában szereplő azon *Csángur Elek* és *Csángur Pál* vezérek neveivel, akiknek népe az egyik szövegkörnyezetben *csángó*, egy másikban *csángur*, egy harmadikban pedig *bessus*. Csángur Pál apja egyébként *Kab* volt, s e név párhuzama szintén föllelhető a Bakonyban: *Kab-hegy*.) Az iratokból kitűnik, hogy a besenyők jelentékeny számban foglalkoztak agarászattal és sertésmakkoltatással, sőt hogy ezek a foglalkozások jelzőikké is váltak, pl. „pecérek népe”, „pecér jobbágyok”, „makkoltatók falvai”, „makkoltató kondások falva”, „... a kápolnát a besenyők falvaiban, az ottani kondások pogány szertartásokra használják”, stb.. A bakonyi besenyők a dokumentumokban több helyen „erdei emberek”-ként szerepelnek. Mindezek alapján nem zárható ki, hogy a Bakony, sőt akár a Bakonytól a Zala folyóig terjedő területen élő népesség nagy része is besenyő volt a XIII. században. Ezt a szóbanforgó terület különböző részein előforduló *Tomaj* helynevek (*Badacsonytomaj, Lencsetomaj, Cserszegtomaj*) is sugallják.

A periratokban megjelenő mellékkörülményeken túl természetesen maguk a vádpontok is sokat elárulnak a XIII. századi besenyőkről, elsősorban vallásukról, hitvilágukról. Persze itt nem gondolhatunk általában a besenyőkre, hiszen ezidőtájt többségük már nyilván buzgó katolikus, ugyanakkor a vádlott mágusoknak is csak egy részük besenyő. Tehát a vádpontokból körvonalazódó régi hitvilág nagyrészt éppúgy a „többi” magyaroké is, nem csak a besenyőké. A régi hiten levőknek éppúgy voltak szentjeik, ünnepeik, mint a katolikusoknak; s ezek között Szent László, sőt Szűz Mária, ez utóbbi néha „*Szent Bába*” néven, például *Arta* besenyő mágusnő peranyagában. (Talán nem véletlen, hogy Moldvában szintén a csángóbesenyők között maradt fenn *Babba Mária* kultusza.) László Gyula kimutatta, hogy a magyar néphagyományban élő Szent László-kultusz elemei magánál Szent Lászlónál sokkal régebbiek, egészen az ősi szkíta korba nyúlnak vissza; ám e hagyomány később „megkeresztelkedett” és fő alakja Szent Lászlóval azonosult. A magyar katolikus hagyományon még ma is átüt Szent László **lovas** szerepe („*László királynak dicső lovasságát, Vajha csak ezt látnád!*”), ami egy külhoni katolikus számára eléggé bizarrul hangozhat, s egyértelműen a szkíta világszemlélet továbbélését bizonyítja. Talán a besenyők által különösen tisztelt „*lovasszentek*” kultuszának Szent Lászlóhoz kötése is ugyanez a „megkeresztelt” ha-

gyomány. Akárhogyan is, de a besenyők tisztelték Szent Lászlót, és a fizgói kápolnát is alighanem ők emelték a tiszteletére, amely előtt egy lovasszobor is állt. A régi hagyományok között szerepel még az új kenyér ünnepe augusztusban és a sólyomünnep karácsonykor (sőt a szöveg „a Jézus születésnapjára” eső sólyomünnepről írja, hogy népi neve *Karasun*). A vádokban továbbá gyakran szerepel egy a besenyőkre jellemző „házassági elhálás” („*more bisse-norum*”), amely talán a besenyő ősvallásból (esetleg még a nesztorianizmus előtti időből) maradt. fönn. Hogy a periratokban szereplő óhit nem volt teljesen elszigetelt jelenség, és legalábbis a besenyők között nem volt kihaló-félben, arra a „*pontifex maximus bisse-norum*” kifejezés is utal, amely címet 1252-ben *Boksa* mágus töltötte be. Az elnevezés mindenestre sugallja, hogy az óhitet a besenyők nagy része a XIII. században még vallotta (de lehet, hogy a szöveg ezt csak a Bakony területén élő besenyőkre érti).

A Magyarországon élő besenyőknek a XIV. század közepéig ugyanolyan szabadságjogaik és kiváltságaik voltak, mint a jászoknak és kunoknak megszokásokkal 1848-ig, illetve a székelyeknek 1876-77-ig, adó- és vámkedvezményeket is beleértve. A besenyők közvetlenül a nádor fennhatósága alá tartoztak, és a király hívására voltak kötelesek hadba szállni. Saját ispánságuk volt, ezt az intézményt Nagy Lajos szüntette meg 1352-ben. Az „összes besenyők ispánja” 1347-ben *Besenyő Gergely* volt, aki azidőben Liptó vármegyében élt, de ősi birtokai Fejérben voltak. A besenyő ispánság megszüntetésével egyidejűleg a király a Fejér vármegyei nemes besenyőket fölvette az országos magyar rendek közé. Ettől kezdve már nincsenek független királyi besenyő íjászcsapatok, szerepüket teljesen a kunok és a jászok veszik át.

E sorok írója anyai ágon besenyő származású; ősei egykor Fejér és Tolna határvidékén, a Sárvíz partján (Sárszentmiklós, Alap) éltek. Az író e dolgotat ősei iránt érzett tisztelete emlékművéül kívánta állítani. Szól némi hagyomány arról is, hogy az író apai őseinek faluja, Madocsa (ami neki is szülőfaluja) szintén besenyő eredetű volna. Erről azonban sajnos egyelőre semmilyen kézzelfogható dokumentum nem áll rendelkezésre. A madocsai nép zenéje, történelmi tettei, nyakassága és rátartisága valóban annyira elüt a környező falvakétól, mint amennyire a besenyők nyakasságukkal és vitézségükkel mindig is kitűntek a magyarok közül. Ám a község legrégibb élő családja éppen e sorok írójáié, s a besenyő eredetről nem szól családi hagyomány. Az író mindenestre nagyon büszke lenne rá, ha kiderülne, hogy ősi faluja valóban besenyő eredetű, mert – a honfoglalás utáni betelepüléstől kezdve a legkésőbbi időkig – a besenyők számtalanszor kimutatták, hogy nem kevésbé hű fiai a magyar hazának, mint a többi magyarok.

0.14. Befejezés

Mindannak, amit jelen dolgozatban állítottunk és bizonyítani igyekeztünk, a legnagyobb részbeni summázata ez: a Kárpátok és a Don közti térségben a besenyők sokkal korábban jelentek meg, mint ahogy az a mai közfelfogásban szerepel; egyszersmind a besenyők ugyanitt sokkal tovább fenn is maradtak, mint ahogy azt a mai közhiedelem tartja. A besenyők (kangarok, csángurok, csángók) Moldvában már legalább a VII. század óta megvetették lábukat, s azóta is megszakítás nélkül ott élnek. És bár eredettudatuk elhalványult, azért nyelvük, kultúrájuk és zenéjük máig dacol a különböző sovinizmusok – tatár, török, orosz, oláh – beolvasztó törekvéseivel. A kelet-európai sztyeppek egykori félelmetes harcosainak kései utódai önazonosságukat ma már két fennmaradt testvérnemzetük (a székely és a magyar) keretein belül lelik föl. Ezért is fölöttébb szükséges, hogy e testvérnemzetek, amelyek történelmi tudatukban őrzik a szilaj besenyők örökségét, kinyújtsák kezüket a Moldvában végveszélybe jutott besenyő ivadékok felé.

Európa gazdagabb lehetne egy ezer év óta méltatlanul elfeledett társnemzetével. Nem szabad megengednünk, hogy szegényebb legyen vele.

Madocsa-Budapest, 2002. március

Hivatkozások

- [1] ALTHEIM, F. - STIEHL, R.: Geschichte Mittelasiens im Altertum, 1970.
- [2] ALTHEIM, F. - STIEHL, R.: Michael der Syrer über das erste Auftreten der Bulgaren und Chazaren. Berlin, 1950.
- [3] ANNA COMNENA: Corpus Scriptorum Hystoriae Byzantinae. B. G. Niebuhr, Bonnae, 1839.
- [4] CHABOT, J.-B.: Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1169-1199), I-IV. Paris, 1899-1924.
- [5] Csíki Székely Krónika, Magyar Ház, Budapest, 2000.
- [6] CZEGLÉDY KÁROLY: Középperzsa eredetű szír tudósítások. AntTan 5, 1958.

- [7] CZEGLÉDY KÁROLY: Pseudo-Zacharias rhetor on the nomads. *Studia Turcica*, ed. Ligeti Lajos, Budapest, 1971.
- [8] Chronique dite de Nestor, traduite sur le texte slavon-russe, par Louis Leger, professeur à l'école des langues orientales vivantes. Paris, 1884. 8-r.
- [9] DACZÓ ÁRPÁD: Csíksomlyó titka, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.
- [10] DOMOKOS PÁL PÉTER: A moldvai magyarság, Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001.
- [11] FEHÉR MÁTYÁS JENŐ: Középkori magyar inkvizíció, Gede testvérek 1999.
- [12] FEJÉR GYÖRGY: *Aborigines et inconabula Magyarorum, ac gentium*. Budaë, 1840. Typ. Reg. Univ. Hung.
- [13] GERŐ JÁNOS: Évezredek üzenete, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994.
- [14] GOMBOS FERENC ALBIN: *Catalogus fontium historiae hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC*, I-III. Budapestini 1937-38. Theophanes Continuatus: Chronographia libri VI. 813-961.
- [15] GÖTZ LÁSZLÓ: Keleten kél a Nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből, Püski, Budapest, 1994.
- [16] GRIGNASCHI, M.: Quelques spécimens de la littérature Sassanides conservés dans les bibliothèques d'Istanbul *Journal Asiatique*, 254 (1966), 1-45.
- [17] HARKAVY, A. J.: A kazárokról [oroszul, „0 xa3apax”], Szentpétervár, 1874.
- [18] HORVÁT ISTVÁN: Jászok. Pest, 1829.
- [19] JERNEY JÁNOS keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett Moldovába, Pest, 1844-45.

- [20] KÁLLAY FERENCZ: A pogány magyarok vallása, Pest, Lauffer és Stolp, 1861.
- [21] KISZELY ISTVÁN: A magyarok eredete és ősi kultúrája, Püski, Budapest, 2000.
- [22] KISZELY ISTVÁN: Honnan jöttünk? Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- [23] KOHN, SÁMUEL DR.: Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez, Budapest, 1881.
- [24] KMOŠKÓ MIHÁLY: Mohamedán írók a steppe népeiről. Magyar őstörténeti könyvtár, Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- [25] KMOŠKÓ MIHÁLY: Szír források Góg és Magóg népéről (Kézirat)
- [26] KNIEZSA ISTVÁN: Magyarország népei a XI. században, Szent István Emlékkönyv, 1938. Reprint kiadás, Lucidus Kiadó, Budapest, 2000.
- [27] LUKÁCSY KRISTÓF: A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők nyomán, Kolozsvár, 1870.
- [28] Magyarra lett keleti népek, szerkesztette Szombathy Viktor és László Gyula, Panoráma, 1988.
- [29] MARKWART, J.: Südarmenien und die Tigrisquellen nach griechischen und arabischen Geographen, Wien, 1930.
- [30] Michael Patriarcha Auctorianus, Syrus Antiochiensis: Chronicon libri XXI. Longlois 1868.
- [31] MOMMSEN, Th.: Monumenta Germaniae Historica, Chronica minora, saec. IV. V. VI. VII., Berolini, 1892-98.
- [32] MORAVCSIK GYULA: Bíborbanszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. Budapest, 1950.
- [33] NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása, Akadémiai Kiadó, Budapest 1991.
- [34] NIEBUHR, B. G.: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Bonnae, 1840.

- [35] ODORICI RAYNALDI: *Annales Ecclesiastici Baronii Continuati*. Coloniae Agrippinae, 1691. fol. Tomo XVII. pag. 408. ad annum 1410. Nro. 29.
- [36] LAZARUS PHARBUS (Parpecus, Parpeci): *Historia Armeniae 338-485*. Longlois, 1869.
- [37] PTOLEMAIOS, Claudius: *Geographia*, libri XV.
- [38] RÉTHY LÁSZLÓ: *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, Nagybecskerek, 1890.
- [39] ROSETTI, RADU: *Despre Unguri și episcopiile catolice din Moldova*. *Analele Academiei Romane*. Ser. II. Tom. 27. București, 1905.
- [40] SEBEOS: *Heraclius története*, Konstantinápoly, 1851.
- [41] Sbordone 1963-1970. *Strabo, Geographica I-II*. Roma 1963, 1970. *Scriptores Graeci et Latini*.
- [42] SCHLÖZER, A. L.: *Kritisch-historische Neben Stunden*. Göttingen, 1797. 8.
- [43] STEPHANUS BYZANTINUS: *De Urbibus. Lugduni batavorum*, 1694.
- [44] SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR Dr: *A honfoglalás revíziója*, Kolozsvár, 1901.
- [45] TEODOROV, A. - BALAN: *Kiril i Metodi*, Szófia, 1920.
- [46] SAMUELIS TIMON: *Imago Novae Hungariae*. Vienna, 1762.
- [47] ZEKI VALIDI TOGAN, A.: *Über die Sprache und Kultur der alten Chwarezmier*, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 90. 1936.